

SZIGETI MIKLÓS – BATERNAY ÁGOTA
MINDEN HIÁBAVALÓSÁG?

A Prédikátor könyvének magyarázata

SZIGETI MIKLÓS

BATERNAY ÁGOTA

MINDEN HIÁBAVALÓSÁG?

A PRÉDIKÁTOR KÖNYVÉNEK MAGYARÁZATA

PRUGG VERLAG

1988

A fedőlapon Emil Wachter litográfiája: Salamon király
© by Cosmopress Genf 1988. A Cosmopress (Genf) engedélyével

Egyházi engedéllyel.
Druck: Eisenstädter Graphische GesmbH, 7000 Eisenstadt, Österreich.

ELŐSZÓ

A ma embere éppúgy mint az ókoré szüntelenül felveti a kérdést: Mi az értelme az élet fáradózásainak, küzdelmének? Érdemes-e a jót tenni, vagy végeredményben ugyanarra a sorsra jut a törvényszegő, aki előtt semmi sem szent, mint a becsületes, aki megállja a helyét munkájában, egyéni és társadalmi életében? Hol találhatunk szilárd pontot, amely biztos irányt mutat?

Több mint 2000 éve, Közel-Keleten ilyen és hasonló kérdések gyötörték egy férfit. Esmélődéseit, válaszait közzétette. Hogy pontosan hogyan hívták, nem tudjuk, csak azt, hogy Salamon király neve alá rejtőzött írásában. Luther Márton óta inkább Prédikátornak nevezzük. Műve nemcsak élénk visszhangra talált kortársaiban, hanem azóta is milliók gondolkodnak el meglátásain. Ha megfontolásai ilyen időállók, feltehetően a problémák velejére mutat és lényeges szempontokat tár föl.

Sorai alapján széles látókörű, felelősségteljes állásban tevékenykedő és tapasztalt embernek kellett lennie, aki átfogó ismerettel rendelkezett. Úgy is mondhatnánk, hogy bölcs ember volt. Nem elégedett meg a felszínes válaszokkal. A mai tudósokhoz hasonlóan kiméletlen következetességgel, radikálisan vetette fel a lényegbe vágó kérdéseket. A bevett közfelfogáson, a megszokott feleleteken túl kutatott a teljesebb igazság után. Még akkor is, ha sejtette, hogy az igaz válasz nagyon is kijózanító lesz.

A megtalált szilárd pontok döbbenetesen viszonylagossá teszik azokat a dolgokat, amelyekért – felületes életszemléletből? tudatlanságból? közvetlen érdekből? – kortársai annyit harcoltak, s amelyek nélkül a mai tömegember sem tud élni.

A Prédikátor sem látott világosan minden kérdésben. Ellenkezőleg, éppen az teszi évezredek tanítómesterévé, hogy nem kendőzte el az emberi ismeretek korlátoltságát. Meggyőzően és rendületlenül hirdethette, hogy alapján véve minden emberi fáradózás hiábavaló és szélkergetés.

Kérdéseire a biztos választ Isten felségében találta. Azonban vele kapcsolatban sem elégszik meg olcsó megoldásokkal. Olyannyira, hogy egyik újabban magyarázója szerint valláskritikát gyakorolt kora Isten-képéről. Ennek ellenére nem volt agnosztikus, csak tisztogatta, "mítosztalanította" az Istenről alkotott képet. Innét magyarázható, hogy mind kortársai és a zsidó hagyomány, mind pedig a hivatalos keresztény tanítás az inspirált, szent szövegek közé sorolja: a Szentírás részének tartja. Vagyis a Prédikátor tanításán keresztül is az Úr emlékeztet életünk döntő jelentőségű szempontjaira.

"A Prédikátor az örök vitatkozó. Ez azonban nem az Isten szemszöge. S ha mégis vitatkozik, az azért van, mert tudja, hogy ő nem az Isten. Vég nélkül ismétli: Az Isten kifürkészhetetlen. Senki sem foglalhatja el az ő helyét. De akkor kinek a nevében beszél? Honnét meríti ezt az engesztelhetetlenül töretlen, nem menekülő s egyúttal kétségbe sem eső, szélsőségmentes realizmust? Véleményem szerint arra ad példát, hogy mit ismerhet és érthet meg az az ember az emberiségről és a világról, akit az Isten megragadott" (Ellul).

A keresztény azonban azt is tudja, hogy a Prédikátor még nem ismerte a testté lett Szóban megjelent végső kinyilatkoztatást. Amikor tehát a hívő elmélkedni át tanítását, még jobban felfedezi Jézus örömhírének gazdagságát, nem egyszer pedig kiegészíti, gazdagítja az ókori bölcs megfontolásait.

Tudomásunk szerint századunkban – a Zsoltárokat kivéve – alig jelent meg önálló kommentár magyar nyelven ószövetségi könyvről. Jelen kiadványunk ebből a régi adósságból próbál törleszteni. Ez annál inkább sürget, mert Magyarországon is egyre komolyabban tanulmányozzák a Bibliát. Az Újszövetség helyes értelmezéséhez azonban nélkülözhetetlen az ószövetségi szent könyvek üzenetének alapos ismerete.

Eddig a Prédikátor könyvéhez csak a Szent István Társulat bibliafordításaihoz csatolt jegyzetekben (az 1932-es kiadásban Aistleitner Józseftől, az 1973-ban Rosta Ferencről) és a Református Zsinati Iroda Sajtóosztályától 1972-ben kiadott Jubileumi Kommentárban (Zergi Gábortól) találhatunk magyarázatokat. Külön örömet jelentett számunkra, hogy szerzőink választása éppen a Prédikátor könyvére esett, amikor vállalták az ószövetségi iratok első újabb s kimerítőbb magyar kommentárának megírását.

Szent Jeromos 1600 évvel ezelőtt Rómában a keresztény tökéletességre törekvő asszonyoknak magyarázta a Prédikátort. Így akarta őket megóvni a világvárosi arisztokrata életmód csábításaitól. Ha ma élne, ma is magyarázná a Prédikátort, hogy az isteni Szó kapcsán rávezessen minket a földi valóságok helyes értékelésére. Mivel keresztény volt, a földi hiábavalóságok láttán ma sem csupán azt kiáltaná a Prédikátorral együtt: "Hiábavalóságok hiábavalósága", hanem hozzátenné: "Mi ez az örökkévalósághoz viszonyítva?" (Quid hoc ad aeternitatem?) S ez már jézusi szó!

"Aki egy könyvből másol, plágiumot követ el, aki kettőből, az kompilál, aki pedig három vagy több könyvből veszi át az anyagot, az doktori diszsertációt ír" (Ivan Ivanji: Diocletianus, Bp., 1978, 332.). Ez a tréfás megjegyzés, amelyet szerzőink idéztek a kiadóhoz írt levelükben, senkit sem akar támadni. Csupán érzékeltetni akarták az idézettel, hogy főleg a szentíráskommentárok világában milyen kis része van az eredetiségnek.

Fő célként az lebegett a szemük előtt, hogy eltérő véleményeket képviselő kommentárok alapján közelebb kerüljön a magyar olvasóhoz is az Ószövetségnek ez az annyira elhanyagolt kincse, a Prédikátor. Kommentárunk módszeréről többet mond a bevezető a megfelelő alcím alatt.

Kommentár kiadásához bátorság kell: most már a szó uralja a kommentátort. De éppen az a szép a kommentárirodalomban, hogy sohasem lehet befejezni. S ez végeredményben Isten Igéjének kimeríthetetlen mélységét igazolja. Emberi síkon pedig igaz az, amivel a régiek szokták előszavukat befejezni: "Facilius est addere aliquid operi, quam condere opus" (Könnyebb hozzáadni valamit a kész műhöz, mint megalkotni azt).

1988. augusztus 29-én

A kiadó

BEVEZETŐ

Prédikátorral szokták fordítani (magyarázatát lásd az 1,1 szövegjegyzetnél) az ószövetségi Szentírás Kohelet szóval kezdődő könyvét. Beletartozik az ókori Kelet nagy bölcsességi irodalmába, amely "nemzetközi" irányzat volt. A cél: kutatni a világ és az emberi élet összefüggéseit, és ebben a keretben megtalálni a boldogságra vezető utat. Ezek a bölcssek tanulmányozták az akkori természettudományok különböző ágait, az asztronómiát, állattant, demonológiát, pszichológiát, növénytant és gyógyszeriant, mondja von Rad (l. a 20. oldalon a felhasznált irodalom jegyzékét). Ennek vetületét tükrözi a Bölcsesség könyvének 7 fejezete: "Mert ő adta nekem a dolgok biztos ismeretét, hogy értem a világmindenség szerkezetét és az elemek működését, az idők elejét, végét és közepét, a napfordulat változását és az évszakok váltakozását, az év folyását és a csillagok állását, az állatok természetét és a vadállatok indulatait, a szellemvilág hatalmát és az emberek gondolkodását, a növények különbségeit és a gyökerek gyógyító erejét" (Bölcs 7,17-21). Legfőképp azonban arra törekedtek, hogy felismerjék a világot irányító isteni erőket és alkalmazkodjanak hozzájuk, mert így remélték a sikert életükben. Éppen ezért a bölcsességi irodalom egészen gyakori kérdésekkel foglalkozik: társadalmi élet, hétköznapiak, barátság, magaviselet, boldogságkeresés stb. Ugyanakkor azonban mindent az ember Istenhez való kapcsolatának szemszögéből vizsgál.

A bölcsességi irodalom kezdetben a családi nevelés terméke. Később a királyi udvarok leendő hivatalnokait képezik ki ennek az irodalomnak alapján. Tapasztalatuk egyik országból a másikba vándorol, nemzetközivé válik. Izrael is sokat vesz át a környező országok bölcsességi irodalmából, de a kölcsönzöttet is saját egyisten-hítével itatja át. Elég utalni Jób és a Példabeszédek könyvére. Jób barátai: Elifáz, Bildád és Conár (Jób 4-24 fejezetek) Edomban élő bölcssek. Agur (Péld 30) és Lamuel (Péld 31) pedig masszai származású izmaeliták (Ter 25,14; vö. Rózsa 579-580. o.)

A legtöbb szentírási bölcsességi könyv valószínűleg a babiloni fogság után keletkezett, amikor már elhalkult a próféták szava. Az izraeli bölcs tulajdonképpen a hétköznapiak aprópénzére váltja azt, amit az intézménysített papság az isteni Törvényről tanít, a próféták pedig karizmatikus lendülettel mint Istennek a pillanatnyi helyzetre vonatkozó erkölcsi akaratát hirdetik. A kinyilatkoztatás hármasságát – pap, próféta, bölcs – jól jellemzi Jeremiás próféta: "Nem fog hiányozni a Tóra (az isteni Törvény és tanítás) a papnak, sem a tanács a bölcsnek, sem az (isteni) ige a prófétának!" (Jer 18,18)

A keleti bölcsességi irodalom módszerében alapvetően különbözik a mai tudósok eljárásától. Nemcsak a szorosan vett kísérleti vizsgálatok ismeretlensként az ókori embernek. Eltér a görög világ gondolkodásmódjától is, amely mindmáig rányomta pecsétjét a nyugati kultúrára. A görög filozófusok egyik feladata a fogalmak tisztázása, pontos körülhatárolása, hogy így az ember

helyesen általánosíthasson. Közel-Kelet bölcsei a tapasztalatból, az egyénből indulnak ki. Megfigyelik, összevetik és összehasonlítják az eseményeket, jelenségeket. Nem akarják elhanyagolni a valóság egyetlen oldalát sem, ezért világítják meg annyi oldalról. Ezen az úton készítetik a hallgatót, olvasót arra, hogy személyesen is foglaljon állást s tegye magáévá a látott, hallott dologban rejlő igazságot.

Elvont fogalmak helyett a közel-keleti ókori bölcsek mindenekelőtt "érzékelteni" akarják a valóságot. Kifejezési formáik inkább a költők nyelvéhez hasonlítanak, nem pedig a száraz tudományéhoz vagy a görög filozófiájéhoz. Az utóbbiakon felnőtt modern ember legtöbbször nem is tud mit kezdeni azokkal a mondásokkal, amelyekben néha két-három hasonló tartalmú s mégsem teljesen egyértelmű szót talál. Így pl. már a fordításban is nehéz visszaadni azt az őt kifejezést, amelyet az író az oroszlánok különböző kategóriáira (afrikai, ázsiai, nőstény stb.) használ (Jób 4,10). Evvel a felsorolással nem zoológiai ismereteit akarja fitogtatni a szerző, mondja van Rad; csak szemléltetni kívánja, hogy a gonosz mindenképpen pusztít.

A bölcsességi irodalom fontosabb formáit említi a Példabeszédek könyve is: "Hogy megértsük a mondást és a hasonlatot, a bölcsek szavait és fogós kérdéseit" (Bölcs 1,4.6). Van Rad hozzájuk fűzi a számmondásokat (pl. Péld 6,16-19), önéletrajzi stilizálásokat (Zsolt 37,25; Sir 51,13-16), tanítókölteményeket (pl. Jób 27,13-23), párbeszédeket (Bír 9,8-15), tanítómeséket (pl. az egyiptomi József megkísértését Potifár felesége részéről) és imákat (pl. Tób 13,116). A mondásokban használt szavak árnyalati különbségeivel, ellentétével vagy fokozásával stb. vezet, serkent a bölcs az igazság, az igazi bölcsesség teljesebb felismerésére, elsajátítására.

A Prédikátor és a bölcsességi irodalom

A Prédikátorhoz a mezopotámiai bölcsességi irodalom áll a legközelebb. A Krisztus előtti XVII. század végéről származó Gilgames eposzának van néhány vonása, amely nagyon hasonlít a Préd 9,7-10 tanácsához (l. a szövegjegyzeteknél). A "Szenvedő beszélgetése jámbor barátjával" vagy "Babiloni teodicea" (Kr.e. X-VIII. század) pedig egy szenvedő ember párbeszédét közli. Végso soron az isteneket teszi felelőssé a világban tapasztalható gonoszságért. A "pesszimizmus párbeszédét" pedig egyesek egyenesen "babiloni Prédikátornak" tekintik. Egy gazda beszélget szolgájával. Sorra veszi az élet minden területét. Mindegyikről megállapítja, hogy viszonylagos, így élni sem érdemes.

A Prédikátor és a mezopotámiai bölcsességi irodalom a sok hasonlóság ellenére két külön világnézetet tükröz. A Prédikátor hisz Istenben, Isten igazságosságában, még akkor is, ha nem is mindig tudja összeegyeztetni hitét a komoly valósággal. Távol áll tőle az öngyilkosság gondolata, akárcsak az egész Ószövetségtől. A Prédikátor elfogadja az istenadta örömeket is, habár ismeri ezek korlátait.

Az egyiptomi bölcsességi irodalomban nincs a Prédikátornak igazi párhuzama. Mindaz, amire szoktak hivatkozni – Ipuver panasza, Anku intelmei, A hárfázó éneke stb. – nem állítható egy sorba a Prédikátorral. Az egyiptomi bölcsék panasza a fennálló társadalmi rend megváltoztatását igazságos uralkodótól reméli, hirdetik a halál elkerülhetetlen voltát, de semmi reményük nincs a síron túli életre vonatkozólag. Abban a korban nincs kifejezett zsidó tanítás sem az örök életről, de a Prédikátor ismeri ezt az életet, hisz Istenben, akihez visszatér az élet lehelete, és tudja, hogy a föld örömeit is Isten adja.

A görög klasszikusok közül Herodotoszt, a tragédia írókat és főleg Megarai Theogniszt szokták idézni (Kr.e.V.sz.). A különbség azonban oly nagy, hogy a legtöbb magyarázó szerint a Prédikátor esetében nem beszélhetünk erről a görög hatásról. Theogniszt száműzték, és saját tragédiáját siratva mindenkit megtámad, isteneket, embereket egyaránt, mert nem tudják megkülönböztetni a bűnt az erénytől. A Prédikátor viszont a személyes élményből az egyetemesbe emelkedik, amelyet pártatlanul szemlél. Nem lázad, nem méltatlankodik, hanem tanít. Amint még bővebben látni fogjuk, újabban N. Lohfink hangoztatja, hogy a Kr.e. III. században erősödött a görög befolyás Palesztinában is. Evvel az áramlattal szemben foglalt volna állást a Prédikátor.

Mindebből levonhatjuk a következtetést: A Prédikátor egyedül áll hitével a vele rokon bölcsességi irodalomban. Ami közös, az megmagyarázható az alapvetően egyazon emberi lélektannal s az általános korszellemmel.

A Prédikátor az Ószövetségben

A Prédikátor sajátos helyet foglal el a szentírási bölcsességi irodalomban is, amelybe az Ószövetség öt könyvét soroljuk. A Példabeszédek könyve és Jób könyve valószínűleg régebbiek a Prédikátornál, vagy legfeljebb egykorúak. A Bölcsesség könyve és Jézus, Sirák fiának könyve pedig újabb keletűek: a Krisztus előtti II. illetve I. század termékei. Ezért ez utóbbiakat a zsidó hagyomány nem is sorolja a szorosan vett kanonikus könyvek közé.

A bölcsességi irodalomban használt irodalmi formák fellelhetők a Szentírás régebbi könyveiben is. Nemcsak Salamont állítják eléink az írások, mint kora legkiválóbb bölcsét (1Kir 3,16-28; 5,9-14). Hiszkiának, Júda királyának emberei igyekeztek összegyűjteni a nép körében fennmaradt ősi bölcsességi mondásokat (Péld 25,1). A zsoltárok között is számos a tanítóköltemény (pl. 34. 49. 111. stb.) Az első izraeli bölcsék meghatározott kategóriákba akarták szűkíteni a természetet és az emberi magatartást, sőt még Istent is: az igazságosság az életre vezet, a gonoszság a korai pusztulásba, a halálba. Elméletben elismerték, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek (Péld 20,24; 21,30), de azért Istent az emberi meglátások szűk keretébe próbálták szorítani. A Gondviselést túl egyszerű és optimista szemszögből nézték. Alaptételük: a jót már az evilági életben érdem követi, a rosszat pedig büntetés. Éppen ebben a tekintetben nagy értékű a

Prédikátor őszinte vallásossága: védi Isten feltétlen uralmát és függetlenségét. Ebben legközelebb Jób könyve áll hozzá. Mindkettő azt mutatja ki, hogy Isten nem az emberi elgondolások szerint jár el. A Prédikátor az ószövetségi teológiában a maga helyére állítja Isten szabadságát: Isten szabadon ajándékoz.

A Prédikátor és a modern irodalmi irányok

A Prédikátornak a modern irodalomban is vannak csodálói. A XX. sz. sok művét az agnosztikus egzisztencializmus hatja át. Nem lehet teljes joggal pesszimizmusnak nevezni, de mégis kiábrándultságot tükröz. Felmerült a kérdés: Nem ennek a Jean-Paul Sartre-tól, Albert Camus-tól, André Malraux-tól képviselt iránynak az előfutára a Prédikátor? Ebben az irodalomban csak az élmény számít, akár jó, akár rossz. Élni kell, de életre a boldogság utáni vágy serkent. Szerintük azonban éppen a boldogság elérhetetlen, s így az ember mindig előlről kezdi a sziszifuszi munkát.

A hasonló vonások ellenére azonban alapvető különbség van a Prédikátor és ezek között az egzisztencialista írók között. Éppen mivel hisz Istenben, tudja, hogy minden földi dolognak van értelme, jóllehet nem képes ezt mindig felfedezni – mondja Gordis: "Kohélet azért sürgeti a földi dolgok élvezetét, mert így teljeseedik be Istennek a világgal való terve."

Úgy tűnik, hogy a Prédikátor közel áll az agnoszticizmushoz is (vö. 6,12). Ismeri a boldogságkeresés hiábavalóságát (1-2. fejk.). Ezért becsülik annyira a kortárs írók és a Prédikátor is az élet örömeit. De ezeknek is véget vet a halál. Van-e hát értelme a földi életnek? Azonban Prédikátorunk éppen itt tér el korunk pesszimizmusától. Reálisan nézi a világot, mert mindig hiszi, hogy van Gondviselés, és végeredményben mindent Istenben kell szemlélni. "Mindig Istenre irányulni – ez a keresztény útravalója, aki belemerül a lét szabálytalanságaiba. Az ateista egzisztencializmus embere éppen ettől az útravalótól van megfosztva, és ezért nem nyugodhat meg soha. A Prédikátor viszont, kérdésselvetése és a sok megoldatlan probléma ellenére is mindig a hitet sugározza" (H. Lusseau).

A Prédikátor egyik nagysága éppen abban rejlik, hogy sok oldalról, számos problémán keresztül mutat rá az embernek a világhoz és Istenhez való viszonyára. A bölcsességi irodalom törvényei szerint számtalan oldalról világítja meg ugyanazt a kérdést, sok-sok elvre figyelmeztet. Aki korunk megszokott értelmezési kategóriái szerint csak egyet emel ki ezek közül, aki kizárólagosan a korunkban becsült "logikai rendben" szeretné látni a Prédikátor mondanivalóját, az szükségszerűen mellékvágányra fut. Nem tette eléggé magáévá a szent író szempontjait, élmény- és értelmi világát, hanem saját elgondolásait akarja belevetíteni tanításába. A bölcsességi irodalom műfaja viszont éppen azt követeli meg, hogy az ellentétek, kiegészítések sokrétűségében felismerjük és megőrizzük a valóság összes árnyalatának gazdag feszültségét és teljességét.

A Prédikátor szerkezete

A prédikátor felépítéséről számos vélemény hangzott el az idők folyamán. A kérdés szorosan összefügg az egész szöveg magyarázatával. Több vitatott pontra mi is visszatérünk még fejtegetéseinkben. Most inkább csak alapbeállítottságunkat szeretnénk körvonalazni.

Az utószó (12,8-14) elüt a könyv többi részétől. Már harmadik személyben beszél a Prédikátorról. A cím (1,1), amelyet rövid témabejelentés követ (1,2-3, s talán még a 4-11 versek is), valószínűleg szintén nem magától a Prédikátortól ered. Úgy tűnik, hogy a szerző csak 1,12-ben szólal meg. Az első és az utolsó versek szerzősége körül nincs nagyobb vita a magyarázók között.

Nem értenek azonban egyet a könyv további felépítéséről, vázáról folyó vitában. A. Bea és H.L. Ginsberg egységes egésznek tekinti az írást, amelyben határozott és világos tervet fedezhetünk fel. Javaslatuk nem talált közmegegyezésre. K. Gallig az ellenkező irány mellett tört lándzsát: a Prédikátorban semmi egység sincs, pusztán 37 önálló mondás halmaza (Einzelsentenzen). O. Loretz 71 különböző "toposzt" (témát) fedez fel a könyvben: az isteni bölcsesség tükröződése a természetben, a név vagy az emlék fennmaradásának jelentősége, a bölcsességi irodalom közhelyei stb. Ezért nehéz szándékolt logikus felépítést felfedezni. A Prédikátor egyik témáról a másikra tér át. Gondolatmenete inkább körforgáshoz hasonlít.

Egységes álláspont máig sem alakult ki. Ezért bármilyen felépítést követünk a magyarázattal, ki kell térni az elfogadott vázlat hiányaira is. Kommentárunk R.E. Murphy (Murphy) felosztását követi, tekintetbe véve Murphy újabb (MurphyW), formakritikai megfontolásait. Ugyanakkor von Raddal valljuk, hogy "létezik egy belső egység is, amely a lineáris gondolkifejtéstől vagy gondolatmenet logikus haladásától eltérő módon is kifejeződésre juthat, vagyis a stílus, a feldolgozási rendszer és a tematika egységén keresztül, amelyek kerek egészzé teszik az irodalmi művet. ... Ez még inkább áll az ókori Kelet írásaira, amelyeknek egészen sajátos mércéi vannak. Néhány, a Prédikátorban mindegyre visszatérő vezérfogalom: 'hiábavalóság', 'szélkergetés', 'fáradozás', 'rész' stb. fontos egységesítő szerepet tölt be. A Jób könyvétől eltérő szenvedélymentes ünnepélyessége valamint erőteljes nyelvezete hatása alól pedig még a mai olvasó sem vonhatja ki magát. A könyv tehát mégis több mint egy pusztán utólagosan megszerkesztett gyűjtőkötet" (293.o.). Hasonló véleményt hangoztat Lauha is (5.o.).

A Prédikátor könyvének egységét egy remek szötteshez hasonlíthatjuk. Számátalan szál és szín fonódik egybe. Ha bármelyik is hiányoznék, végtelenül szegényesebb lenne az összkép. Az ábrák elhelyezése talán nem felel meg a pontos mértani szabályoknak, sem a színek összeválogatása a kifinomult városiak igényeinek. A témák a szövek fantáziája szerint váratlan tarkaságban ismétlődhetnek. S mégis, vagy talán éppen ezért, az egész időálló műalkotás, amelyik lenyűgöz, ámulatba ejt és elgondolkoztat. Az ún. népi festők műveit akkor érthetjük meg igazán, ha ismerjük annak a

kultúrának kifejezési formáit és fordulatait, amelyekben megszülettek. Maga a festészet viszont ennek a kultúrának egyik alkotó eleme is. Az ókori bölcsességi irodalomban hasonló szerepet töltenek be a már említett irodalmi formák.

MurphyW szerint a Prédikátorban találkozunk mondásokkal, amelyeknek a fajai általánosan ismertek: a közmondások, a bölcs mondások és a tanító mondások. Ez utóbbiak magját a parancsok és tiltások alkotják. A Prédikátor a többi szent írónál gyakrabban használja irodalmi formaként a "reflexiót": eszmélődik, elgondolkodik, elmélkedik a tényeken, jelenségeken: "ráadja szívét", hogy vizsgálja, mi történik az ég alatt (1,13); "szívével beszélget" (1,16); "azt is látja" (2,24) stb.

MurphyW A. Wright nyomán, a bevezetőtől és az utószóztól eltekintve, három nagy részre osztja fel a könyvet. Az elsőre (1,12-6,9) jellemző a "hiábavalóság" és a "szélkergetés": egy-egy eszmélődést zár le. A második (6,10-11,6) azt emeli ki, hogy az ember "nem képes megtalálni", "nem tudja" mi a jó. A harmadik (11,7-12,7) pedig egy költemény az ifjúságról és az öregkorról.

Kisebb eltérésekkel követjük MurphyW beosztását és a a következő felépítést (egységeket) találjuk a Prédikátornál:

CÍM (1,1), és MOTTÓ (1,2)

Elméledés a hiábavalóságról (1,3-11)

A. ELSŐ RÉSZ (1,12-6,9)

1. Bevezető eszmélődés (1,12-18)
2. Eszmélődés az élvezetről (2,1-11)
3. Eszmélődés a bölcsesség és az esztelenység értelméről (2,12-17)
4. Eszmélődés az emberi fáradozás hiábavalóságáról (2,18-26)
5. Eszmélődés a fáradozásról és az időről (3,1-4,16)
 - a) A tettek megváltozhatlan rendje (3,1-15)
 - b) Egy a sorsa mindennek (3,16-22)
 - c) Társadalmi rendellenességek (4,1-16)
6. Különböző tanítások s egy eszmélődés (4,17-6,9)
 - a) Intellem az istenfélelemlről (4,17-5,6)
 - b) Társadalmi igazságtalanság (5,7-8)
 - c) Eszmélődés a vagyon hiábavalóságáról (5,9-6,9)

B. MÁSODIK RÉSZ (6,10-11,6)

1. Az ember képtelen megismerni, hogy mi a jó. (6,10-8,17)
 - a) Bevezető gondolatok (6,10-12)
 - b) Mondásgyűjtemény és tanítás (7,1-14)
 - c) Mondások az igazságról és a gonoszyságról (7,15-24)
 - d) Eszmélődés az emberi nemről (7,25-29)

- e) Különböző tanítások és eszmélődések (8,1-17)
- 2. Az ember megismerő képessége korlátolt (9,1-11,6)
 - a) Bevezető eszmélődések (9,1-6)
 - b) Tanítás az élet élvezéséről (9,7-10)
 - c) Tanítás az időről és a véletlenről (9,11-12)
 - d) A bölcsesség korlátai (9,13-10,15)
 - e) Vegyes mondások (10,16-11,6)

C. AZ IFJÚSÁGRÓL ÉS AZ ÖREGKORRÓL (11,7-12,8)

UTÓSZÓ (12,9-14)

A legújabb javaslatok között érdemes foglalkozni Lohfink vázlatával, aki a hellenista rokonság híve. Szerinte a következő séma segítségével érthetjük meg a Prédikátor felépítését:

1,2-3 Keret

1,4-11 Kozmológia (költemény)

1,12-3,15 Antropológia

3,16-4,16 I. Társadalombírálat

4,17-5,6 Vallásbírálat (költemény)

5,7-6,10 II. Társadalombírálat

6,11-9,6 Ideológiabírálat

9,7-12,7 Etika (végén: költemény)

12,8 Keret

Lohfink ebben a vázlatban a görög és a szemita formák keveredését látja. Például van benne cinikus diatribé (vita), szemita chiazmus (ölelkező gondolatpárhuzam), az alapvető gondolat ismétlése. Ez az irodalmi forma Lohfink szerint azt fejezi ki, hogy a Prédikátor "a görög műveltséggel szemben tanúsított nyíltsága ellenére nem adja fel saját örökségét".

A Prédikátor szövege és a régi fordítások

A könyv héber szövege a sugalmazott, kanonikus szöveg. Viszonylag jó állapotban maradt fenn; a felmerülő nehézségekkel a kommentárban foglalkozunk. A héber a maszoréta szöveg (TM = textus massoretikus), vagyis az, amelyet írás- és hangsúlyjelekkel láttak el a helyes olvasás biztosítására.

1952-ben a 4. számú qumráni barlangban megtalálták a könyv töredékeit (400oh). Feltételezik, hogy a töredékek a Kr. e. II. század közepéről valók, s így jelenleg ezek a könyv legrégebbi szövegei. A töredékek alapján tisztázni lehetett néhány szövegtérést. Lehet velük érvelni amellet is, hogy a könyvet eredetileg is héberül írták.

A Hetvenes fordítás (=LXX, latinul: Septuaginta), amelyet görög nyelvű zsidók készítettek Egyiptomban a Kr. e. III-II. században, nagyon

szolgái. A szír fordítás (Pesitta = egyszerű) az eredeti héber szöveget követi (csak a nehezebb helyeken fogadja el a LXX megoldását).

Szent Jeromos 397-ben Betlehemben fordította le a Prédikátort (= Préd) latinra, egyetlen egy nap alatt! Ezt közli a Vulgata (= Vg). Előbb, amikor 390-ben kommentálta a könyvet, csak arra szorítkozott, hogy a megelőző latin szöveget ("Vetus Latina") javította a héber (TM) alapján.

A Prédikátor megírásának helye és ideje

Ha a pontos évet nem is ismerjük, meghatározhatjuk annak az időpontnak a kezdetét ("terminus a quo") és a végét ("terminus ad quem"), amelyben írták.

Mivel a 400oh a Kr. e. II. századból való, ez a terminus ad quem. A qum-ráni másolat előtt már meg kellett lennie a könyvnek. Azt is fel kell tételezni, mondja Gordis, hogy Jézus, Sirák fia (Kr. e. 190 körül) már ismerte a Prédikátor könyvét. Ugyanis több helyen szinte szó szerint idézi (vö. Préd 8,4 és Sir 14,4; Préd 3,9-11 és Sir 39,16), másutt pedig kommentálja.

A "terminus a quo" megállapítása már nehezebb. Gordis szerint egyes részei kétségtelenül már a babiloni fogság előtti időkből származnak. De a könyv mint egység csak a fogság után született meg. Az aramaizmusok csak később kaptak helyet a héberben. De ez az érv egyedül nem döntő, mert a babiloni fogság előtt is érződött már az arám hatás. A Prédikátor nyelvezet újabb héber, közelebb áll a Misnához (az általános szájhagyományból gyűjtött szabályokhoz, amelyek lehetővé teszik az Isten törvényének helyes betartását), amelyet a Kr. e. 200 és Kr. u. 200 között szerkesztettek. Perzsa eredetű kölcsönszavakat is használ (2,5: párdész; 8,11: pitgám), ami a szentföldi perzsa uralom (Kr. e. 539-333) előtt nehezen tételezhető fel. M. Dahood SJ – szokása szerint – ebben a könyvben is ugariti hatásokat fedez fel. H.L. Ginsberg feltételezi, hogy arámból fordították héberre. Lohfink a hellenizmus idejére (kezdeté Nagy Sándor hódításai, Kr. e. 333) teszi, pontosabban a Kr. e. III. századra, amikor a Szentföld a hellenista egyiptomi Ptolemaioszok uralma alatt állott. Megállapíthatjuk, hogy a terminus a quo-ra vonatkozólag még mindig nagyon eltérnek a vélemények, de általában a Kr. e. 500-200 között mozognak. Gordis-szal, Lauhadával és Lohfinkkel valószínűbbnek tartjuk, hogy a Kr. e. III. század második felében fektették le végleges formáját.

A könyv megírásának helye a legtöbb magyarázó szerint Palesztina, s csak kevesen állították egyiptomi eredetét.

A Prédikátor szerzője

A zsidó hagyomány mindig Salamonnak tulajdonította, akárcsak a legtöbb bölcséleti könyvet. A cím szerint Dávid fia, Izrael királya írta. Az álnév használata világosan kitérni azonban a megírás idejéből. Az Énekek énekének midrása (épületes rabbinikus biblíamagyarázat) említi a zsidó

hagyományt, hogy Salamon fiatal korában írta az Énekek énekét, meglett férfi korában a Példabeszédek könyvét, és kiábrándult öreg korában, bűnbánóan megírta a Prédikátort. Szellemes megfigyelés, de nem több.

Az említett hagyományt Szent Jeromos is ismerte, de a következő formában: Salamon a Példabeszédek könyve (=Péld), Prédikátor és az Énekek éneke (=Én) sorrendben írta meg három művét. Az első gyermekeknek szánta, hogy nevelje őket. A másodikat felnőtteknek, hogy el ne bízzák magukat. A harmadikat pedig meglett férfiaknak. Ez a három szakasz megfelel az előkészületnek is: elhagyjuk a bűnöket, lemondunk a világ dicsőségéről, és felkészülünk Krisztus jövetelére. Ennek megfelelően a három könyv címe is szűkíti a szerző címeit: Péld – Salamon, Dávid fia, Izrael királya, mert a kezdőknek kell még az atyai és királyi tekintély; Préd – Dávid fia, Jeruzsálem királya, mert a világ megvetése a főváros lakóinak való; végül az Én – csak Salamon, elég a személynév címek nélkül, mert a tökéleteseket már nem a tekintély félelmével, hanem szeretettel kell nevelni (PL 23,1012-1013).

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Prédikátor szerzője fogság utáni bölcs, akinek iskolája lehetett Jeruzsálemben. Habár nevét nem ismerjük, tanítványai a könyv utószavában (12,9-14) megörökítik mesterük arcképét. Az utószó és a könyv több része világosan mutatja, hogy a cím csak irodalmi fikció, álnév, mert a szerző királyi méltósága nem is jut szóhoz.

C. Siegfried, E. Podechard és mások feltételezték, hogy később többen átdolgozták a könyvet. Ezeket "glosszátoroknak" nevezték (megjegyzéseket fűztek a könyvhöz: Egy "bölcs", egy "jámbor" stb.). Hasonló a véleménye Lauhának is, mivel szerinte a könyv eredetileg pusztán mondások gyűjteménye volt, amelyet később "dogmatikus korrektúrának vetettek alá". Azonban amint már utaltunk rá, a mai magyarázók egyre inkább a mű egysége mellett foglalnak állást. Kuenen szerint nehezebb a művet részekre szedni, mint egységét igazolni. Abban mind megegyeznek, hogy az utószó nem a Prédikátor, hanem egy vagy több tanítvány műve.

A Prédikátor kanonicitása

A Prédikátor protokanonikus, vagyis benne van mind a zsidó, mind a keresztény kánonban. A zsidó kánonban elfoglalt helye azonban késői keletezésre utal. A Prédikátor ugyanis a harmadik csoport, az "Írások" (kötüvim) része, s azon belül is egy kisebb csoport, az "öt tekerces" (chámés mögillot) negyedik tagja, s így a jelképesen 24 könyvre osztott héber Szentírás 20. könyve. A könyv zsidó kanonikus jellegét tanúsítja a Kr. u. I. században az apokrif 4. Ezdrás (14,18-47) és Josephus Flavius Contra Apionem (1,8) c. könyve, amelyek felsorolják a hitük szerinti hiteles írásokat.

Sámmáj iskolája tagadta a könyv kanonicitását, Hillel azonban védte (mindkettő Kr. e. I. sz.). Az első arra hivatkozott, hogy a könyvben ellentmondások vannak, túl laza az életfelfogása, amely könnyen eretnekségbe vezet. A jámniai szinódus (Kr. u. 90 körül), amely a zsidóság számára

állapította meg az írások végleges kánonját, a könyv kanonicitása mellett döntött, de a kételyek továbbra is fennmaradtak. Végül a Misna (szerkesztése Kr. u. 200 körül) véglegesen a szent könyvek közé sorolta. (Vö. Str-Bill IV,426-429). A qumráni közösség is használta a könyvet (l. Prédikátor magyarázatát).

A kereszténység kezdetétől fogva szent könyvnek tekintette a Prédikátort, hiszen benne volt a görög nyelvű LXX-ban. Csak Mopszvesztiai Theodoros (kb. 350-428) igyekezett csökkenteni, hitvédelmi indítékokból a könyv tekintélyét, mivel nehéz egyes részeit helyesen értelmezni. A II. Konstantinápolyi V. Egyetemes Zsinat azonban elvetette nézeteit (553).

Mivel protokanonikus, a kereszténység minden ága befogadja szent könyvei közé.

A Prédikátor és az Újszövetség

Az Újszövetség és az apostoli atyák nem idézik kifejezetten a Prédikátort. A Nestle-Aland görög Újszövetség táblázata szerint tizenhárom újszövetségi hely utal a Prédikátorra, sőt az egyiket szó szerinti idézetnek tekinti. Róm 3,10: "Ahogy meg van írva: Nincs igaz egy sem", idézi Préd 7,20-t: "Mert nincs igaz ember a földön, aki jót tesz és nem vétkezik." Mások ezt sem tekintik szó szerinti idézetnek, mert a vers folytatásával együtt inkább a Zsolt 14,1-3-t isméli.

Lohfink hangsúlyozza, hogy a Prédikátor és Jézus közös vonásait még nem is tanulmányozták komolyan. Néhányat ő is említ: mindkettő vándor-tanító, megkérdőjelezi a korabeli hivatalos tanítást stb. A különbség azonban abban áll, hogy a Prédikátor felfedezi a tényeket és rámutat, Jézus viszont már magára mutat és felszólít követésére! "A Kohelet még kénytelen volt kijelenteni, hogy az igaz ember sem tudja, szereti-e vagy elveti-e őt az Isten. Aki Jézust követi, tudja, hogy Isten őt akkor is szereti, ha bűnös. Csak ebben az összefüggésben lenne szabad azt mondani a Prédikátorról, hogy az Ószövetséghez tartozik" (Lohfink 17).

Zergi így fejezi be kommentárját: "Természetes, hogy a Préd nem tudhatott a kijelentésnek abban a szakaszában, amelyben élt, olyant, amit csak az Út világában tudhatunk. Korlátai, rendelt idejének' korlátai voltak. Mi 'jobbra' tanítottunk. Mi tudjuk, hogy egyedül a kegyelem tarthat meg. De ahhoz a 'minden hiábavalóság' megismerésén át visz az út. S ehhez segít ma is a Préd könyve!" (623)

A Prédikátor és a liturgia

A Prédikátornak sajátos szerepe van a zsidó liturgiában. Az öt ünnepi tekercs között a negyedik, amelyet az őszi sátoros ünnepen (szukot) olvasnak fel. Az őszi terménybetakarítás örömnép, mégis mély kapcsolata van a borongós, szomorú Prédikátorral. "Az áldott termés örömnepjain arra gondolunk, hogy végeredményben a földön nincs biztonság Istenen

kívül. A héber Biblia egy könyve sem alkalmasabb a Préd tizenkét fejezeténél arra, hogy megértesse velünk ezt a kettős leckét: minden emberi mű múlandó, csak az isteni támogatás örök" (P. Lapidé 83). Mivel a sátoros ünnep idején a Tóra-olvasmány a MTörv-ből van, az ötkötetes Tóra-kiadásokban az 5. kötet (MTörv) végén mindig kinyomtatják a Prédikátort is a Rási kommentárral együtt.

A keresztény liturgia eléggé elhanyagolja a Prédikátort. Az új katolikus olvasmányrendben csak egyszer szerepel vasárnapi olvasmányként: Préd 1,2; 2,21-23 a C év 18. évközi vasárnapján, párhuzamban az esztelen gazdagról szóló példabeszéddel (Lk 12,13-21). A vasárnapok öszövétségi olvasmányai ugyanis a napi evangélium gondolatát követik. A C/18. vasárnap esetében az összefüggés: az anyagi javak hiábavalósága.

Hétköznap három olvasmányt vettek a Prédikátorból:

- 1,2-11 25. évközi hét II. év csütörtök,
- 3,1-11 25. évközi hét II. év péntek és
- 11,9-12,8 25. évközi hét II. év szombat.

A zsolozsmában a 7. évközi hét olvasmányai:

vasárnap Préd 1,1-18,	csütörtök Préd 7,1-29,
hétfő 2,1-3.12-26,	péntek 8,5-9,10,
kedd 3,1-22,	szombat 11,7-12,4,
szerda 5,9-6,8.	

A mellérendelt patrisztikus olvasmányok szerzői: Hitvalló Szent Maximosz, Nüsszai Szent Gergely és Agrigentói Szent Gergely a görög, Szent Jeromos és Szent Columban a latin műveltséget képviselik.

Prédikátor kommentárok

A görög szentatyák közül többen írtak kommentárt a Préd-hoz:

Alexandriai Szent Dénes (+ 264/5) a Préd 1-3-hoz;

Neokaiszareai Szent Gergely (+ 270/5) megírta a könyv parafrázisát: a Préd metafrázisza;

Nüsszai Szent Gergely (kb. 334-394) nyolc homíliát írt a Préd 1-3-hoz;

Olümpiodorosz (VI. sz. eleje) katénákat (magyarázó jegyzeteket) írt a könyvhöz.

A görög atyák kommentárjai főleg a szentírási könyvekhez fűzött magyarázatokban (catenae) maradtak fenn.

A latin szentatyák között a leghíresebb kommentárt Szent Jeromos (347-420) írta. Szent Salonusz genfi püspök (kb. 400-451) műve: Expositio mystica in Parabolas Salomonis et in Ecclesiasten.

A középkorban híres kommentárt írt Szent Viktori Hugo (+ 1141): In Ecclesiasten homiliae undeviginti (19 beszéd a Préd-ról), és Szent Bonaventura (1217-74): Expositio in Ecclesiasten (a Préd kifejtése).

Az újkorban egyre több kommentár jelent meg. A teljes szentírás-kommentár sorozatokban mindig szerepel a Préd is. A modern kommentárok között híresebbek: C.Siegfried, Göttingen, 1898; E.Podechard, Párizs, 1912; G. Kuhn, Giessen 1926; K.Galling, Tübingen 1940; D. Buzy, Párizs, 1946; F.Notscher, Würzburg 1948; J. Steinmann, Párizs, 1955; W.Zimmerli, Göttingen, 1962; H.L. Ginsberg, Jeruzsálem, 1964; R.Gordis, New York, 1968; A.Lauha, Neukirchen-Vluyn 1978; N.Lohfink, Würzburg, 1980.

Eddig a legjobb és legbővebb magyar katolikus kommentárt Aistleitner József (1883-1960) írta a Szent István Társulat háromkötetes Ószövetségében (Ószövetségi Szentírás, Bp., 1932, II., 789-816).

A Református Zsinati Iroda Sajtóosztályánál megjelent "Jubileumi Kommentár" Zergi Gábor lelkész kommentárját közli: A Szentírás magyarázata, Bp., 1972, 611-623.

A Prédikátor magyarázatának története

A kommentárok előbbi felsorolása már történelem is. Most azonban inkább a könyv magyarázatának irányzatairól szeretnénk pár sorban beszámolni. "Kempis Tamás a könyv első mondatából – hiábavalóságok hiábavalósága, minden hiábavalóság – azt olvasta ki, hogy meg kell vetnünk minden földi jót, és csak a mennyiekre kell vágyakoznunk. De nemcsak ő járt el így. A keresztény áhítat több mint egy évezreden keresztül elsősorban ezt olvasta ki a könyvből. Sok modern agnosztikus számára a Prédikátor a Bibliához vezető utolsó híd. Ma vannak olyan keresztények, akik számára a Préd a hirdet, de kedvelt hátsó ajtó, amelyen be lehet bocsátani a tudatba azokat a szkeptikus-melankolikus érzelmeket, amelyeket nem engednének be a főbejáratnál, mert ott a cégtáblán az erény dicsérete és a túlvilági hit áll" (Lohfink 5).

Rudolf Cornely SJ (1830-1908) nagyon ügyesen összefoglalja azokat a támadásokat, amelyek a könyvet a századok folyamán érték. Felsorolja a támadásokat, és meg is felel rájuk. Már csak azért is érdemes végigkísérni gondolatmenetét, mert így összefoglaljuk és megismerjük a Préd magyarázatának letűnt negatív irányait (R.Cornely 354-355).

1. A Prédikátor kedvez a manicheizmusnak, mert mindent hiábavalónak tart. – Cornely kommentárja világosan rámutat arra, hogy ez a vád tarthatatlan.

2. A Préd szkepticizmust hirdet, mert hiábavalónak nevezi a tudományt is. – Cornely válasza: A könyv csak az emberi tudás tökéletességét tagadja, nem vonja kétségbe a megismerés lehetőségét (1,8; 6,8; stb.).

3. A világ és a föld örökkévalóságát hirdeti. – Válasz: A könyv nem beszél a kezdeti teremtésről, hanem a már fennálló világban egymást követő folyamatokról (1,4,9-10).

4. Materializmust tanít, mert nem tesz különbséget az emberi és állati lélek között (3,19-21). – Válasz: A 3,19-21 nem kérdés, hanem fájdalmas

megállapítás. A "ki tudja?" értelme: "ki törődik vele?" (Vö. Szent Jeromos magyarázatát a 3,21-nél.)

5. Úgy ábrázolja a halál utáni életet, hogy nincs nagy különbség közte és a teljes megsemmisülés között (9,10 stb.). – Válasz: A Prédikátor meghirdeti az ítéletet is. Tehát tud róla, hogy van különbség az igazak és a gonoszok között a túlvilági életben.

6. Epikureizmust és hedonizmust hirdet, mert a földi örömeiben látja meg az élet egyetlen célját (8,15 stb.). Több szentatya feltételezi, hogy párbeszédről van szó: A Prédikátor idézi és cáfolja a korabeli nézeteket (vö. Szent Jeromos 9,7-nél). – Cornely egyszerűbben oldja meg a nehézséget: Ha az Ószövetség a földön várja a jámborság jutalmát, mert nem tiszta előtte a földöntúli igazságszolgáltatás, akkor miért csodálkozunk, ha a Prédikátor az istenadta örömei élvezetére buzdít?

7. Fatalizmussal is vádolták a Prédikátort, mert a sors elkerülhetetlenségét hirdeti (9,11; 2,15-16). – Válasz: A Prédikátor hisz a Gondviselésben (5,5 stb.) és tudja, hogy az emberek számot adnak tetteikről (11,9; 12,14). A felhozott szöveget úgy kell tehát érteni, hogy a Préd szerint az ember nem foghatja fel az isteni Gondviselés útjait.

8. Azt is szemére vetik a Préd-nak, hogy sok ellentmondást tartalmaz (4,2-3 – 9,4; 11,7 – 4,6 vö. 9,10 – 1,16; 2,3 vö. 7,23 stb.). – Ezekre kitér a kommentár. Minden esetben meg lehet állapítani, hogy látszólagos ellentmondásról van szó, mert az ellentétesnek tűnő mondások más-más szempontból vizsgálják ugyanazt a valóságot, vagy valóban ellentmondóak, de ilyenkor a Prédikátor korabeli véleményeket idéz és cáfol, kügázi.

Festorazzi szerint a legújabb kommentárokat három csoportba lehet sorolni (250-252):

1. A könyv fő mondanivalója "az arany középpút". D.Buzy képviseli ezt az irányt. A Préd azt hirdeti, hogy az emberi boldogság elérhető, de nem szabad túlzottan keresni. A könyv inkább a tételnek ezt az utóbbi részét emeli ki, mert irodalmi szempontból hatásosabb ennek az ábrázolása, mint az egyszerű családi boldogságé. A negatívum hangoztatása a lelket is jobban felkészíti a tétel elfogadására.

A kritika kimutatta, hogy a tételt legfeljebb a Préd 7-re lehet alkalmazni, de nem áll az egész könyvre. Az idézeteket ugyanis kiragadták a teljes szövegösszefüggésből.

2. Mások azt vallják, hogy a Préd tanítása "a jelen pillanat öröme" (R.K. Johnston 1976). Tételle védelmére a Préd két képet mutat be: az élet értelmetlenségét és az élet jó oldalait, amelyeket Isten adományoz. A könyv ez utóbbit hangsúlyozza ki.

A kritika szerint a felállított tétel ellentétben áll a könyv egyik nyilvánvaló alapigazságával: minden hiábavaló!

3. A legelterjedtebb magyarázat szerint a könyv legfőbb mondanivalója az élet hiábavalósága (Podécharde stb.). Festorazzi ezt a nézetet továbbfejleszti: A Prédikátor a mindent átfogó tapasztalatból indul ki. Az értelem

és a hit dialektikus viszonyban van egymással. A tapasztalat alapján kétségbe vonja a hagyományos bölcsességi tanítást. Rámutat a teológiai úrré, amely új kinyilatkoztatás után kiált. Amíg ez meg nem történik, a jelen pillanat öröme is ideiglenes és viszonylagos. "A Prédikátor gondolatvilágával elértünk a bölcsességi irodalom válságának mélypontjára. Sőt, nagyobb távlatban, a Prédikátor kérdésfelvetése és gondolatai összekapcsolódnak azokkal a hasonló jellegű problémákkal és megfontolásokkal, amelyek Izrael mély hitkrízisét sejezik ki. A fogság és a fogság utáni idő sebet ejtő tapasztalata alapján ez a hitkrízis megrázta egész Izraelt" (Festorazzi 256). Nagyjából ez volt A. Bea bíboros véleménye is, s ezt követi Lauha (azóta helsinki-i evangélikus püspök) kommentárja is. Tulajdonképpen kommentárunkat is ide sorolhatjuk.

4. A Festorazzi-féle három irányzaton kívül még néhányat említhetünk. Már utaltunk Norbert Lohfink SJ (1928-) kommentárjára, aki a Prédikátort hídépítő könyvnek tekinti: összekötő kapocs a zsidó bölcsességi irodalom és hellenista bölcsességi irányzatok között. Lohfink külön elméletet dolgoz ki a könyv megírására vonatkozólag. A hellenizmus érezteti hatását a Szentföldön is. A künikosz (cinikus), sztoikus és epikureus iskolák képviselői hirdetik tanaikat: nihilizmust, eudaimonizmust, agnoszticizmust. A Préd megkísérli mindazt átvenni, amit átvehet, de ugyanakkor megőrzi Izrael hitét és az atyák hagyományos bölcsességtanát. Lohfink szerint éppen ezért időszerű korunkban is a Préd: ma is új gondolatvilág születik, s a hívő embernek hidat kell verni a hagyományos hit felől az új valóságok felé.

Lohfink feltételezi, hogy a Préd koráig (szerint Kr e. III. sz.) a Péld volt a hagyományos bölcsességi iskolák tankönyve. A Prédikátor szerint új tankönyvre van szükség, amely képes szembe nézni a hellenizmus vonzásával, de úgy, hogy a régit megőrizve átveszi az újat is. Amikor arról van szó, hogy a könyvet megtegyék tankönyvnek – a Péld mellett –, akkor láthatták el a salamoni eredetre célzó címmel, hogy tekintélyt szerezzenek neki, és írták hozzá az utószót, amely igazhitűségét emeli ki. Nincs kizárva, hogy a vita közben már jelentkezett Sirák könyve is azzal az igénnyel, hogy a Tóra és a Prófétákra fektetett hangsúlyával az új, a kizárólagos tankönyv legyen. Talán ez ellen védekezik a Préd utószava, amely véd az új tankönyvektől! (12,12). – Lohfink elismeri, hogy mindez elmélet, s azt sem lehet eldönteni, hogy végül is lett-e hivatalos tankönyv a Préd-ből (Lohfink 12-16).

5. A zsidó hagyomány midrást (magyarázatot) írt mind az öt ünnepi tekercshez. A Prédikátoré, a Kohelet Rabba valószínűleg a VIII. sz.-ban keletkezett Palesztinában. Nyomtatásban először 1519-ben jelent meg. Kritikai kiadása még mindig hátra van. Az ismeretlen szerző versről versre kommentálja a Prédikátort. Néhány vers maradt ki csupán. A régi hagyományt használja fel. Négyyszer is kiemeli: "Mindenuzt, ahol ebben a tekercsben evésről és ivásról van szó, arra az élvezetre kell gondolni, amit a Tóra és a jócselekedetek nyújtanak."

A leghíresebb középkori zsidó kommentátor Rabbi Slomo Jiccháki /névének kezdőbetűiről rabbinikus neve: Rási, Troyes-ban élt (1040-1105)/,

akinek a kommentárját kötelezően odanyomtatják a nagy szentíráskiadványokban (héberül: mikráot gödolat) a szent szöveg alá. Rási sokszor idézi a Kohelet Rabbát. Szerinte a Préd a gonoszok, a hitetlenek sorsát ábrázolja, ami pedig jó lenne, az az igazakra vonatkozik.

Korunk zsidó hittudósa, Pinchas Lapide (1922-) a könyv liturgikus szerepéből indul ki, s ezen az alapon magyarázza a könyvet (nem kommentár, csak az alapvető mondanivaló fejtegetése):

"Három következtetés koronázza meg földi életünk vizsgálatát, amelynek a Kohelet könyvét szentelte:

– Semmiféle megfontolás nem tud az élet értelmének nyomára bukkanni;

– Egyedül Isten határoz meg minden földi viszontagságot;

– Egyetlen ember sem képes Isten művét felfogni. Háromezer év haladás, technika és tudomány után sem veszített semmit időszerűségéből bármelyik az igazságok közül ...

A Prédikátor tekercse tehát a remény legszebb dala, pesszimista minden emberi bölcsességgel szemben, realista világszemléletében, amely létünk egyetlen hiányosságát és bűnét sem hagyja figyelmen kívül, optimista hívő életigenlésében" (Lapide 89-90).

Kommentárunk felépítése

A fordítás a BHS alapján készült, amely ma az irányadó héber szöveg. A fordítás célja a héber eredetit érzékeltetni. Mivel kommentár számára készült – s maga a fordítás is már kommentár – a fordítás hűsége megelőzi az irodalmi igényt. A hűség kedvéért a szöveg ezért sokszor döcögő.

A szövegjegyzetek versenként tárgyalják a szöveget. Kitérnek a szövegváltozatokra (= eltérő olvasatokra), régi és újabb fordításokra. Meghatározzák a vers jelentését, s esetenként ismertetik az eltérő magyarázatokat is. A kommentár átfogó képet akar adni a Prédikátor értelmezéséről, ezért a felhasznált kommentárokat is történelmi és vallási alapon válogatta meg: katolikus részről főként Murphyt és Lohfinkot követi, idézi az evangélikus Zimmerlit és Lauhát, a református Zergit és a zsidó Gordis-t; a szentatyák közül pedig Szent Jeromost, míg a régebbi zsidók közül a "per excellentiam" kommentátort, Rásit. Az utóbbi két kommentátor a szöveg történelmi értelmezésén túl gondot fordít az ún. sensus spiritualisra, a lelki magyarázatra. Módszerük talán szokatlannak tűnhet, de értékes szempontokra hívhatják fel figyelmünket.

Módszerünknek az az előnye, hogy már a verseknél megismertet az eltérő véleményekkel is. Alapjában véve a szövegjegyzet is kommentár, egy versre szorítkozó kommentárok panorámája.

A magyarázat előbb röviden összefoglalja a tárgyalt szakasz tartalmát (parafrázis), majd időszerűsíti, vagyis szembesíti korunk kérdéseivel. A magyarázat a keresztény szemponttal zárul.

Felhasznált irodalom és rövidítései

1. Szentírási szövegkiadások és fordítások

A héber nevek és szavak átírásában nem követjük a tudományos módszert, hanem a fonetikusát, mert ez jobban megfelel könyvünk céljának. Így pl. nem Qóheletnek, hanem Koheletnek írjuk a Prédikátor héber nevét.

BHS: Biblia Hebraica Stuttgartensia, ediderunt K.Elliger et W.Rudolph, Stuttgart(2), 1984. – A Leningrádi Kódex (Kr. u. 1008) maszoréta szövegét (TM) hozza az eltérő olvasatokkal és a maszorával (lapszéli és lapvégi jegyzetekkel). A Préd szövegét F.Horst gondozta.

Bi: Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. SZIT, Bp., (4), 1982. – Ez a hivatalos magyar katolikus Biblia. Előszava szerint a BJ módszerét és magyarázatait követi. A Préd-t Rosta Ferenc (+ 1978 mint székesfehérvári segédpüspök) fordította és magyarázta.

BJ: La Bible de Jérusalem. La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'École Biblique de Jérusalem, Paris, 1961. – Napjainkig a legnépszerűbb és legtudományosabb katolikus szentírásfordítás és magyarázat. 1955-ben jelent meg először egy kötetben. Népies neve "Jeruzsálemi Biblia", mert a jeruzsálemi domonkos Biblikus Iskola vezetésével dolgozták ki. Második átdolgozott kiadása 1973-ban jelent meg. Mivel a Bi ezt még nem ismerhette, kommentárunk is az előbbi kiadást használja.

EÜ: Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift. Das Alte Testament. Stuttgart, 1980. – A német nyelvterület püspöki karainak jóváhagyásával megjelent egységes német katolikus bibliafordítás, amelynek egyes részeit már ökumenikus munkacsoport készítette.

LXX: Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart (9), 1971. – A héber Szentírás alexandriai "Hetvenes" (hetven bölcs által készített) görög fordítása, amely a Kr. e. III-II. sz.-ban készült. Tartalmazza a deuterokanonikus könyveket és néhány apokrifet is.

NeoVg: Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum editio Vaticana (2), 1986 (editio typica altera). – Az új Vulgata a katolikus Egyház latin rítusának hivatalos Bibliája 1979. április 25. óta. A fordítás alapja a BHS és a Nestle-Aland Újszövetség görög szövege. Figyelembe vették Szent Jeromos Vulgátáját is. A fordítást pápai bizottság végezte, és a részletek 1969-1977-ben jelentek meg. 1986-ban átjavították.

TM: textus massoreticus: az Ószövetség héber maszoréta szövege.

Vg: Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatum Clementinam nova editio, T.P. Vaticanis, 1951. – A "Vulgata" azaz "népszerű", elterjedt latin bibliafordítás lényegében véve Szent Jeromos műve, amelynek munkáját 383-ban kezdte el.

2. Kommentárok, tanulmányok és egyéb felhasznált művek

- Aistleintner: Aistleitner József, A Prédikátor (bevezető, fordítás és kommentár), in: Ószövetségi Szentírás a Vulgata szerint, SZIT, Bp., 1933, II., 789-916. – A Bi-ig ez volt a hivatalos magyar katolikus Ószövetség. Magyarázatai sokkal bővebbek, mint a Bi-ben – jöllehet részben elévültek –, ezért szerepelhet a kommentárok között is.
- ANET: Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament Edited by James B. Pritchard, Princeton (3), 1969. – Jelenleg ez a legjobb ókori keleti szöveggyűjtemény, amely az Ószövetség megvilágítását szolgálja. Negyvennyolc szöveget hoz kapcsolatba a Préd-ral, de általános bölcsességi témákról van szó. Ezért csak a jellegzetes párhuzamokra utalunk.
- Cornely: Historicae et criticae Introductionis in V.T. Libros Sacros Compendium, auctore Rudolpho Cornely S.I., Paris, (8), 1914. – A maga idején a legjobb katolikus bevezető volt. Ma már csak történelmi jelentősége van.
- Ellul: Jacques Ellul, La raison d'être. Méditation sur l'Ecclésiaste. Éd. du Seuil, Paris, 1987.
- Festorazzi: Franco Festorazzi, Giobbe e Qohelet: Crisi della Sapienza, in: Problemi e prospettive di scienze bibliche, ed. Rinaldo Fabris, Brescia, 1981, 233-258. – A Préd magyarázat irányzatainak nagyon jó ismertetője.
- Gordis: Robert Gordis, Koheleth – The Man and his World. A Study of Ecclesiastes. Schocke Books, New York, 1968. – Harmadik kiadást megért, korunkbeli zsidó kommentár.
- Heer: A "Bibel heute" katolikus stuttgarti népszerűsítő bibliai folyóirat 1985/3 száma (nr. 83, 49-72.o.) Josef Heer MCCJ szerkesztésében a Préd-ral foglalkozik.
- Jeromos: S. Eusebii Hieronymi Commentarium in Ecclesiasten, in: PL 23,1010-1116. – Szent Jeromos kommentárja a Migne sorozatban Párizsban 1845-ben jelent meg. A kommentárt Betlehemben írta 391 után.
- Lapide: Pinchas Lapide, Mit einem Juden die Bibel lesen, Stuttgart-München (2), 1985 (a Préd-ról 78-90. o.: Das Buch der Weisheit: Glauben für Skeptiker).
- Lauha: Aerre Lauha, Kohelet, in: Biblischer Kommentar. Altes Testament. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1978.
- Lohfink: Norbert Lohfink, Kohelet (Die Neue Echter Bibel), Würzburg (2), 1980.
- Lusseau: H.Lusseau, L'Écclésiaste (Qôhelet), in: Introduction à la Bible, Édition nouvelle, par H.Cazelle, Paris, 1973, II., 624-638.

- Murphy: Roland E. Murphy OCD, Qohelet, in: Grande Commentario Biblico, Brescia, 1973, 683-691. – Az amerikai katolikus The Jerome Biblical Commentary olasz kiadása. Kommentárunk egyik fő forrása.
- MurphyW: Roland E. Murphy OCD, Ecclesiastes (Qohelet), in: Wisdom Literature. The Forms of the Old Testament. Vol. XIII. William B. Eerdmans Publ. Co., Grand Rapids, Mich., 1981.
- Nötscher: Friedrich Nötscher, Kohelet (Echter-Bibel, IV), Würzburg, 1959.
- Rási: Széfer Dövárím, Bp., é.n., 201-209. – Ötkötetes Tóra-kiadás, a MTörv végén a Kohelet szövegével és Rási héber kommentárával.
- van Rad: Gerhard van Rad, Weisheit in Israel. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1970.
- Rolla: Armando Rolla, Il libro dell'Ecclesiaste, in: Il messaggio della Salvezza, Torino (3), 1968, III., 567-575.
- Rózsa: Rózsa Huba, Az Ószövetség keletkezése. Szent István Társulat, Budapest, 1986.
- Zergi: Zergi Gábor, A Prédikátor könyvének magyarázata, in: Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1972, 611-623.
- Zimmerli: Walther Zimmerli, Das Buch des Predigers Salomo, in: Sprüche/Prediger (ATD 16/1), Göttingen (3), 1980, 121-249.

CÍM (1,1) és MOTTÓ (1,2)

1 A Prédikátornak, Dávid fiának, jeruzsálemi királynak a szavai.

2 Hiábavalóságok hiábavalósága, mondja a Prédikátor, hiábavalóságok hiábavalósága, minden hiábavalóság!

Szövegjegyzetek

- 1,1 A cím: valakinek a "szavai" más bölcsességi gyűjteményekben is megtalálhatók. Tanítását, nem pedig történetét vagy a róla készített krónikát jelenti.

A TM-ban a cím kezdete: K ó h e l e t s z a v a i. A héber "káhál" gyülekezetet jelent. Nyelvtanilag a Kóhelet a "káhál" ige (= egybegyűjteni) melléknévi igenevének nőnemű alakja: az egybegyűjtő. Ennek ellenére a héber szövegben mindig hímnemű igealak áll mellette (csak 7,27-ben nőnemű, l. ott). A héberben a nőnemű melléknévi igenév a hímnemű intenzív alakja is lehet, de ez ritka eset (pl. szóferet = írnok, Ezdr 2,55 és Neh 7,57). Mindebből következik, hogy a Kóhelet a gyülekezetben szerepet játszó férfit jelent: egybehívja és irányítja a gyülekezetet.

A LXX "Ekklesiasztész"-szel fordítja, mert a héber "káhál" (gyülekezet) görög fordítása "ekklészia" (egybehívott gyülekezet, a "kaleo" = hívok ígéből). Szent Jeromos azt javasolta, hogy a latinban "concionator" (előadó, prédikátor) szót használjuk. Martin Luther őt követte a németben, amikor Prediger (Prédikátor) szóval fordította. Nemzeti nyelveken ez lett a könyv címe, míg a Vulgatában, a LXX latin átirásában Ecclesiastes maradt.

Rási kihasználja a Kóhelet szó lehetőségeit. Szerinte a szerzőnek azért Kóhelet a neve, mert a bölcsék gyülekezete előtt beszél. De neve ugyanakkor arra is vonatkozik, hogy sok bölcsességet gyűjtött össze. A magyarázatot azzal támasztja alá, hogy a Péld 30,1-14-ben szereplő Águr bölcs nevének is van képletes értelme: águr = összehalmazott; aki sok bölcsességet gyűjtött. Lohfink is utal arra, hogy 1Kir 8,1 szerint "Salamon összegyűjtötte (= a "káhál" ige ragozott alakja) Izrael véncit Jeruzsálembe".

A magyarban nem tudjuk olyan szóval visszaadni, amely a "gyülekezet" szócsaládjába tartozna; erőltetett lenne: gyülekezetbeli, gyülekezeti elnök. Régen a nőnemű alakban magát a bölcsességet látták (Péld 8) vagy pedig a bölcs tanításának ellentmondó gyülekezetet. De a mai magyarázók már nem osztják ezt a nézetet, mivel a felhozott érvek nem meggyőzőek.

A Szentírásban a Kóhelet szó csak a Préd-ban fordul elő, összesen hétszer. Egyetlen egyszer szerepel határozott névelővel (12,8), máskor anélkül. Mivel a héber tulajdonnév előtt nem használ határozott névelőt – akárcsak a magyar –, a TM a Kóheletet tulajdonnévnek tekinti. Ez lenne az író "álneve". A címet rendszerint határozott névelővel fordítják: "A Prédikátornak...", a TM-t azonban jobban tükrözné a "Prédikátornak..."

fordítás. Újabban le sem fordítják, hanem tulajdonnévnek tekintik : "Kóheletnek, Dávid fiának...".

A Prédikátor D á v i d f i á n a k, j e r u z s á l e m i k i r á l y n a k nevezi magát. Szó szerint: király Jeruzsálemben. Dávidnak csak egy fia lett király, Salamon, aki apja után Jeruzsálemben uralkodott. A hagyomány mindig Salamon király álnevének tekintette a Kóheletet. A LXX bővít: "Ízrael királya Jeruzsálemben". Rási külön kiemeli, hogy Jeruzsálem a bölcsesség városa.

A "... fia" címzés, mint irodalmi fogás többször szerepel a bölcsességi irodalomban, pl. Péld 22,17; 30,1, és az egyiptomi rendeletekben, bár a kiadó ("redaktor") talán azt is gondolta, hogy az irat Salamontól ered.

- 2 Ez a bölcs mester most felénk kiáltja: H i á b a v a l ó s á g, minden hiábavalóság! A héber "hevel" jelentése: szélfúvás, vízpára, lehelet. Ezért átvitt értelemben: hiábavalóság. A Bibliában máshol is szerepel ebben az értelemben, pl. kilencszer a Zsolt-ban (39,6-7 stb.). Tulajdonképpen ez Ábel héber neve is (= a leheletszerű, a rövid életű). A LXX így fordítja: üresség, hiábavalóság (görögül: mataiótész). A régi magyar fordítása "hiúság" ma már nem hiábavalóságot, hanem öntetszelgést jelent.

A "hiábavalóságok hiábavalósága" héber felsőfok: a legnagyobb hiábavalóság. Mivel a héber a fokozást körülírással fejezi ki, ez a felsőfok egyik kifejezőmódja (pl. Énekek éneke = a legszebb ének). Találó a "csupa hiábavalóság" fordítás is (Bi). Fordításunk azonban ragaszkodni kíván a héber szöveg szó szerinti értelméhez.

A "hevel" szó ötször ismétlődik meg a mondatban és 35-ször fordul elő a könyvben, annak egyik alapvető gondolatát fejezi ki. A mondatot megismétli a 12,8 is; így a kettő az egész könyvet közrefogja (inclusio). Mivel pedig a szöveg harmadik személyben beszél a Kóheletről, feltételezik, hogy ezt a mondatot is a kiadó ill. szerkesztő helyezte a könyv elé bevezetőként, hogy megfeleljen záró mondatának.

M o n d j a a P r é d i k á t o r: ebből is látszik, hogy bölcsességi könyvről van szó, mert a próféták így kezdték beszédüket: "Ezeket mondja az Úr". A bölcs tudatában van annak, hogy megfontolás útján keresi Isten igéjét, nem közvetlenül közvetíti mint a próféták, akiknek az Úr meghagyta, hogy hirdessék, amit nekik mondott (pl. Iz 6,9; Ez 3,4.17.27 stb.).

Zimmerli ellenzi, hogy mottónak tekintsük ezt a verset, amit Nötscher ajánlott. A mottó használata ugyanis azt a benyomást kelthetné, hogy a szerző tudatosan választott egy mondatot egységes műve elejére. Lauha ezért "Leitwort"-nak, Loretz pedig "Leitmotiv"-nak tekinti: a Prédikátor tanításának előzetes összefoglalása, jellegzetes alapgondolata. Ilyen értelemben használjuk mi is, MurphyW nyomán.

Magyarázat

A könyv címe nem utal a könyv tartalmára, csak a szerzőt jelöli meg, azt sem kifejezetten, hanem körülírva. Hogy pontosan ki volt és milyen helyet

foglalt el a korabeli zsidóság társadalmi életében, nem tudjuk. Nincs kizárva, hogy Lohfinknek igaza van, s szerzőnk a kor szokása szerint bölcsességi iskolát nyitott, s ebben nevelte hallgatóit a korszerű, de mégis igazi vallásosságra. Mindenesetre azzal, hogy Salamon nevére hivatkozik, ez első pillanattól fogva felkelti az olvasó figyelmét és helyes irányba tereli. A szentíró, bár erre később alig hivatkozik, királynak adja ki magát, mert Salamon óta a bölcsesség a királysághoz fűződik. A gazdagság viszont lehetővé teszi, hogy kipróbáljon minden földi lehetőséget és megállapítsa azok hiábavalóságát.

Szent Jeromos szerint a Kóhelet lelki értelemben véve maga Jézus Krisztus, aki arra tanít, hogy a földi dolgok mind hiábavalók, és ezért nem is kell törekedni utánuk, hiszen mulandóak.

Rási megjegyzi, hogy a Préd kezdő szavai (TM: Divré Kóhelet) ilyen alakban mindig feddő beszédre utalnak, pl. MTörv 1,1 (vö. 32,15); Am 1,1 (vö. 3,1); Jer 1,1 (vö. 30,6); 2Sám 23,1 (vö. 23,6). A zárójelben a feddés szerepel, amelyre a cím utal. Magyarázata nem fogadják el, mert a Prédikátorban nemcsak feddés van, sőt az is vitatható, hogy egyáltalán van-e benne feddés. Rási ugyanis az egész könyvet a pogányokhoz és bálványimádókhoz intézett beszédnek tekinti, amely a nem zsidó vallások hiábavalóságáról szól.

Mondanivalóját hihetetlen nyomatékkel tárja elénk. A legfelsőbb fokra emelve és kizárólagos érvénnyel kiáltja: minden csupa hiábavalóság! Aki a könyv többi részét nem ismeri, megütközve vagy kételkedve olvashatja ezt a merész és mellbevágó kijelentést. Nem túloz a szerző? Hogyan tudja ezt bizonyítani? Miként is érti állítását? Felcsigázott kíváncsisággal várja a feleletet.

ELMÉLKEDÉS A HIÁBAVALÓSÁGRÓL (1,3-11)

3 Mi haszna az embernek minden fáradozásából, amivel fáradozik a nap alatt?

4 Nemzedék jön és nemzedék megy, és a föld örökké fennáll.

5 És fölkel a nap és lenyugszik a nap, és helyére siet, ott kel fel ő.

6 Délre tart és északra fordul. Fordul, fordul, jár a szél.

Körforgásaihoz visszatér a szél.

7 Minden folyó a tengerbe megy, és a tenger nincs tele.

A helyre, ahova a folyók mennek, oda térnek vissza ők, hogy menjenek.

8 Minden dolog fárasztó: az ember nem tudja kibeszélni (magát), a szem nem lakik jól látással és a fül nem telik el hallással.

9 Mi az, ami volt? Az, ami lesz. És mi lett? Az, ami lesz.

És semmi új sincs a nap alatt.

10 Van dolog, amelyre azt mondják: Nézd ezt, ez új!

(Pedig) már megvolt az időkben, amelyek előttünk voltak.

*11 Nincs meg az első emlékezete, és a későbbieké sem, akik lesznek:
Nem lesz emlékezetük azoknál, akik utóbb lesznek.*

Szövegjegyzetek

- 3-11 Vitatkozni lehet, hogy a 2. és 3. v (= vers) ugyanazon irodalmi egységhez tartozik-e vagy sem. Igennel válaszol pl. Gordis és Lohfink. De MurphyW és Lauha szétválasztja a kettőt, s a 3. v-et a következőkhöz csatolja. A 3. v kérdésfelvetésére kapunk választ a következő sorokban. A 4-11 versek egységét senki sem vitatja. Elmélkedő költemény, amely kitűnik főleg az első hat (3-8) v ritmusából. MurphyW az utolsó hármat (9-11) esetleges ellenvetésre adott magyarázatnak tekinti, míg Lohfink ezekben is felfedezi az előző sorok ritmusát.
- 3 H a s z n a: a kereskedelmi életből vett szó, amely nyereséget, többletet jelent. Ismét saját kifejezése a Prédikátornak, amelyet gyakran használ (pl. 2,11; 5,15; 10,11 stb). Bár a mindennapi eseményeken keresztül vizsgálja az élet értelmét, a kérdés mögött – ahogy Ellul megjegyzi – nem utilitarista, haszonélvező megfontolás rejtőzik. Azt kutatja, hogy mi az értelme mindennek az ember számára, nem pedig, hogy hogyan húzhatna nagyobb hasznot a dolgokból.
- A n a p a l a t t": 29-szer fordul elő a könyvben. Ez is a Prédikátor egyik kedvenc kifejezése. Lohfink szerint görög eredetre vall, mert az "ég alatt" jobban megfelelne a zsidó felfogásnak. De "a nap alatt" szemita feliratokban is előfordul, s ezért nem döntő érv a görög hatás mellett. Zimmerli úgy gondolja, hogy a kifejezés a földi élet szűk keretét emeli ki. Lauha szerint is a jelentése: "a földön". A f á r a d o z á s szintén egyik kulcsszó a Prédikátorban. A héber szó vonatkozik mind az ember fáradtságos törekvéseire, mind pedig ennek eredményére, a birtokra. – Rási alapvető értelmezését követi ennél a versnél is: a Tóra (Mózes öt könyve) a világosság (pl. Péld 6,23). Nem szabad feladni a Tórával való foglalkozást a Napért, amely a bálványimádás jelképe.
- 4-8. v egyetlen bölcsmondás (héberül: másál). A föld, a nap, a szél és a tenger mind az ember állapotát jelképezik a Prédikátor számára. A bölcsesség tanítói példájára ugyan a Prédikátor is a természet szemléletéből indul ki, de a középpontban az ember áll. Ibn Ezra spanyol-zsidó magyarázó szerint (+ 1164) a négy anyag a görög természetbölcselet négy elemét tükrözi: föld, tűz, levegő és víz. Lehet, hogy erről a felfogásról hallott már a Prédikátor is. De kérdése nem a világ összetételének vizsgálatára irányul. Mind a négy elem alá van vetve az egyhangúságnak: semmi új nem történik velük. Ilyen az ember is: mivel az emberi sorsok is ismétlődnek, az ember sem számolhat be semmi újdonságról (8.v).
- 4 A f ö l d ö r ö k k é f e n n á l l: a Prédikátor nem hirdeti az anyag örökkévalóságát, hiszen nem bölcselkedik, hanem az általános emberi szemléletmódot tükrözi. Az egymást követő nemzedékekhez viszonyítva "a világ örökké fennáll". Rövid emberi életünkben nem tapasztaljuk meg a

természet fejlődését. – Galilei perében 1616-ban ezt a verset hozták fel tétele ellen, amennyiben a héber "anad" szó egyszerű jelentése "áll", s így egyesek nem a föld fennállására gondoltak, hanem arra, hogy nem mozog.

- 5 A s i e t a héberben "so'éf": kapkodás, loholás. – A mondat befejezését -- o t t k e l f e l ő – sokan betoldásnak tekintik, jóllehet szerepel minden kéziratban.

Az ószövetségi zsidó nép tudományos világképe a mezopotámiaiaké követte. Ez a világkép földközpontú volt. A föld oszlopokon állott és vizek vették körül. Fölötte feszült az égbolt, a nap pályája. A nap lenyugvása után a föld alatti vizekben visszatért keletre. A kép szerint "sietnie" kell, hogy másnap reggel idejében ugyanott fölkelhessen. Az egyiptomi halotti irodalom is sokat beszél arról, hogy a nap éjjel a lenyugvás helyéről visszatér a felkelés helyére, végighaladva a holtak birodalmán.

Szent Jeromos a szó szerinti értelem kifejtése után megemlíti a lelkit is: Krisztus, az Igazságosság Napja felkel az igazaknak, de lenyugszik az álnókfétáknak. Az Átyától indul ki, s oda vonz minket is.

- 6 D é l r e t a r t s é s z a k r a f o r d u l : vonatkozhat az előző versre is, s akkor a nap évi körútjáról van szó, amely meghatározza az évszakok változatlan körforgását. Így érti Rási is. Szerinte a szél a nap erejét jelzi, az "észak" az éjszakát, a "dél" a nappalt, a "fordul, fordul" pedig a decemberi és júniusi napfordulókat.

A legtöbb magyarázó a v második és harmadik részével (6bc-vel) kapcsolja össze – fordításunk is –, és így a szélre vonatkoztatják.

A Vg többlete: "mindent bejárva" (lustrans universa). A Bi csak tartalom szerint adja vissza a verset.

A szél mindenfelé fúj, s ezért úgy tűnik, hogy időnként megismétli útjait. Persze, vannak állandó szelek is, amelyek időnként ugyanabban az irányban fújnak. A Prédikátor számára azonban csak az a fontos, hogy a szelek is tételét igazolják: minden hiábavalóság, mert minden csak ismétlődés.

A vers befejezését – k ö r f o r g á s a i h o z v i s s z a t é r a s z é l – sokan betoldásnak tekintik, de szerepel minden kéziratban.

- 7 A Vg és a modern fordítások szerint a 7cd így hangzana: "Arra a helyre, ahonnan a folyók elindulnak, oda térnek vissza, hogy ismét elinduljanak." A Bi most az értelmét sem adja vissza. A Vg és a modern változatok onnan származnak, hogy logikusabbnak látszott, ha a folyók kiindulási helyükre térnek vissza. Azonban a hébernek is megvan a maga logikája: csak azért térnek vissza a folyók arra a helyre, ahova ismételt folyásukkal folynak, hogy ismét folyhassanak.

Az ókori író feltételezi, hogy a naphoz hasonlóan a folyók is valahol a föld alatt visszatérnek kiinduló pontjukhoz. Rási is így gondolta még. Azzal érvel, hogy az Isten "hívja elő a tenger vizét és kiönti a föld színére" (Ám 5,8).

A Prédikátor számára megint csak az a fontos, hogy a folyók folyásával is igazolhatja: minden hiábavalóság, mert minden csak ismétlés, nincs haladás, nincs a munkának látszata.

- 8 Minden dolog fárasztó: A TM úgy is érthető, hogy "minden dolog fáradozik" vagyis a földön minden igyekszik, fáradozik, de célt nem ér, mert semmi sem telik be azzal, amire törekszik. A Vg fordítása: "Minden dolog bonyolult: az ember nem tudja megmagyarázni azokat szóval."

A "nem tudja" héber megfelelője másképp pontozva "nem fejezi be" jelentést is nyerhet. Ez talán jobban illene az összefüggéshez: nem ér a beszéd végére (sohasem fejezi be) stb. A BHS valószínűnek tartja, hogy ez lett volna az eredeti értelme, de szövegtanúi nincsenek. A Bi a BJ-t követve a 8b-t a 8cd-vel köti össze: "Nem mondhatja senki, hogy a szem eleget látott." Világos az, hogy a szentíró most az ember életéből vett három példával támasztja alá tételét: minden unalmas, fárasztó, mert semmivel sem lehet betelni. Rási ismét lelki értelemben magyarázza: a Tórán kívül minden más fárasztja az embert.

Egyhangú a világ, hiszen nem mindig történnek újabb dolgok.

- 9 A v-sel a Prédikátor mintegy ki akarja védeni az ellenvetést, hogy mégsem oly egyhangú a világ, hiszen annyi dolog történik a földön. Ezért a kérdés az első részben, és a felelet a negyedikben: s e m m i s e m ú j a n a p a l a t t. A kifejezés szállóigévé vált. A Vg hagyományos versszámozása ezt a szállóigét a 10.v-hez csatolja. Tartalmilag oda is talál.

Lohfink szerint a mondásnak nincs negatív értelme: A dolgok állandó körforgása a világegyetem csodálatos szilárdságát hirdeti. Ebben a világrend-szerben az "új" csak zavaróan hatna, csak rosszabb lehetne a már meglevőnél.

És a tudomány csodái, korunk felfedezései nem új dolgok? Alig pár évtizeddel ezelőtt nem létezett az autó, a tv, a repülőgép! A Prédikátor is tudja, hogy Salamon új s hatalmas templomot épített, új népek tüntek fel a történelem színpadán. Őt azonban az embernek a természethez való magatartása érdekli. S ilyen szempontból valóban nincs új a nap alatt. Ismét Ellul gondolatát követve nyugodtan mondhatjuk, hogy lényegében semmi sem változott azáltal, hogy ma az emberek atombombával gyilkolják egymást nem pedig Kain módjára husángokkal, s tőkehaszonért adják el a harmadik világ szegényeit, nem pedig 20 ezüstért, mint Józsefet testvérei. Megteremtették a boldogságot a tudomány csodái? Valóban haladt az emberiség erkölcsi téren a technika révén?

- 10 A v az előzővel együtt azt a benyomást keltheti, hogy a Prédikátor a világ örök körforgását hirdeti, amelyben nem is lenne helye a Teremtőnek. Pedig – ahogyan Lauha is kifejti – csak azt akarja hangsúlyozni, hogy az események lefolyása lényegében azonos.
- 11 Megerősíti a gondolatot: Csak azért látszanak újnak a dolgok, mert elfeledkezünk az előzőekről. – Rási ismét a gonoszokra gondol: A Szentírás szerint nekik nincs emléküik (pl. Abd 18: Ézsau) vagyis utóduk, aki fenntartaná emlékezetüket.

Magyarázat

A Prédikátor azonnal megnevezi témáját: minden hiábavaló, az emberi igyekezetnek nincs eredménye, haszna (2-3.v). Ezt igazolja a természet is. Négy elemet említ példaként, amelyek állandó körforgásban vannak. Valóban semmi sem új a nap alatt (4-8.v). Ugyanezt lehet tapasztalni az emberi életben is: nemzedékek váltják egymást (4.v), és újnak is csak azért nevezünk valamit, mert elfeledkeztünk a régiekről (8-11.v).

A teremtett világ látványa elbűvöli a többi bölcsét (Jób 38-40; Zsolt 104), a Prédikátort azonban untatja az egyhangúság. Kiábrándultan teszi le kezéből Isten teremtett képeskönyvét. Hangja csalódottságot árul el, de már keresi azt a pontot, amelyre támaszkodva felülemelkedhet az élet egyhangúságán.

A zsidó és keresztény magyarázók örök problémája volt: Hogyan nevezheti a prédikátor hiábavalóságnak azt, amire Isten a teremtéskor rámondta, hogy jó (Ter 1)? Szent Jeromos megoldása találó: A teremtett világ önmagában véve jó, de Istenhez viszonyítva hiábavalóság. Quid hoc ad aeternitatem? (Mi ez az örökkévalósághoz képest?) – volt a szentek jelszava. Az örök értékek előtt minden földi érték elenyészik.

Meg nem alapozott következtetés lenne, ha azt gondolnánk az eddigi sorokból, hogy a Prédikátor "fixista", aki tagadja a fejlődést. Nem is materialista, aki az anyagvilág örökkévalóságát hirdeti. A Prédikátor hívő gondolkodó, aki figyel a természetet, az emberi életet és elmélkedéseit papírra veti.

Általános emberi tapasztalatról beszél. A természet fejlődését meg sem figyelhetjük földi életünkben: mintha a föld mindig változatlan maradna. "A történelem ismétlődik", szoktuk mondani. A régi események felelevenítése meggyőz arról, hogy alapjában véve a jó és a rossz küzdelme ismétlődik, talán újabb köntösben. De a Prédikátor most csak a tényeket állapítja meg. Még nem ad feleletet a felvetett kérdésre: Mi haszna az embernek minden fáradozásából?, bár a választ már első sora sejteti: Minden hiábavalóság!

A Prédikátornak ma is igazat adnak. Örök emberi tapasztalat, hogy a világrend alapján véve nem változik, minden ismétlődik. Ezt a keresztény is tudja, de azért nem lesz pesszimista. Éppen a földi dolgok hiábavalósága készíteti arra, hogy örök célt keresen, hogy Krisztusban lássa meg törekvései egyedüli értelmét. Nem vetjük a Prédikátor szemére, hogy nem ismerte Krisztust. S a szempontja is más volt. Az ő indítéka ma is érvényes, ma is a keresztény gondolkodás kiinduló pontja lehet: a halál szemszögéből nézve minden múlandó, hiábavaló.

A rövid földi élet keretében semmi újdonság sincs, a nagy természet és az emberi történelem is önmagát ismétli, újabb és újabb kiadásban játszódik le a jó és a rossz örök küzdelme. A Prédikátor azonban ebben a bevezetőben még erre sem tér ki: most csak a dolgok egyhangúsága érdekli.

ELSŐ RÉSZ (1,12-6,9)

1. BEVEZETŐ ESZMÉLŐDÉS (1,12-18)

12 Én, a Prédikátor király voltam Izrael fölött Jeruzsálemben. 13 Ráadtam szívemet, hogy a bölcsességben vizsgáljam és kutassam mindazt, ami az ég alatt történik. Rossz ez az elfoglaltság: Isten adta az ember fiainak, hogy vesződjenek vele.

14 Láttam minden tettet, amelyet a nap alatt tesznek, s lám, minden hiábavalóság és szélkergetés.

*15 A görbe nem lehet egyenessé,
és a hiányt nem lehet számba venni.*

16 Szívemmel beszélgettem, mondva: Én, lám, nagygyá lettem és növeltem a bölcsességet, mindazok fölé, akik előttem voltak Jeruzsálem fölött. És szívem sok bölcsességet és tudást látott.

17 És szívem arra adtam, hogy ismerje meg a bölcsességet és ismerje meg az esztelenséget és a balgaságot. Felismertem, hogy ez is szélkergetés.

18 Mert a bölcsesség növekedésével növekszik a bosszúság, és aki a tudást gyarapítja, a fájdalmat gyarapítja.

Szövegjegyzetek

Ha az előző sorok bemutatták a Prédikátort, most ő maga mutatkozik be. Az élet különböző területeit veszi sorra, hogy megvizsgálja értelmüket. Természetes, hogy a bölcsességre esik első tekintete: mint tanító ewel foglalkozik. A bölcsességi irodalomban ismert királyi intelmek formájába önti gondolatait, amelyket két kisebb egységbe foglal: a 13. és a 16. vugyan-
avval a fordulattal kezdődik.

- 12 A szerző továbbra is a címben (1,1) már említett Salamon király neve mögé rejtőzik, hogy tekintélyt adjon szavainak. Így mégsem fedi fel teljesen magát, mintha mondaná: nem a személy pontos ismerete a fontos, hanem a megalapozott bölcs szó.

Rási úgy érti a v o l t a m ígét, hogy a Prédikátor király volt: előbb a világ fölött, majd csak Izrael, sőt csak Jeruzsálem fölött, de most már nem király. A Targum is bonyolult magyarázatot hoz: Salamon bűnei miatt elveszti trónját, sokáig tévelyeg, majd megtér, megírja a Préd-t és visszakerül a trónra. A múlt idő – "király voltam" – azzal magyarázható, hogy az irodalmi fikció szerint az öreg, élettől búcsúzó Salamon beszél.

- 13 S z í v é t a d j a v a l a m i r e: elhatározza magát. A szív számunkra az érzélem székhelye, a szentírási ember számára azonban a gondolkodás, a tudat székhelye volt. "Miért gondoltok rosszat szívetekben?", kérdi Jézus (Mt 9,4).

A Prédikátor egyik kedvenc tanítási formája: elgondolkozik a dolgokon, hogy tanítványait és minket is eszmélődésre készítessen.

A k u t a t n i két szinonimája hendiadioin, csekély eltéréssel a jelentésben: az első a mélységre, a második a kiterjedésre vonatkozik, s így együtt azt fejezik ki, hogy a kutatás alapos.

K u t a s s a m m i n d a z t: szó szerint: minden "fölött". Több kéziratban a részeshatározó vagy irányjelző "-hoz" szócska áll helyette, s jelzi, hogy mire adtam szívemet. Az arám Targumokból hiányzik ez a szócska.

A z é g a l a t t helyett több kéziratban, a szír, arám és latin fordításban "a nap alatt" áll, s ez felel meg a párhuzamos 1,3,9 stb. verseknek.

A z e m b e r f i a i: vagyis Adám fiai. A fordítások általában többesben hozzák: az emberek fiai = emberek. Így értette Szent Jeromos is. A héber főnevek ugyanis többnyire kategóriát fejeznek ki, amelynek tagját a "fia" körülírás jelöli pl. ember = emberiség; egy ember = az ember fia.

Itt fordul elő először – egyesek szerint váratlanul – I s t e n neve. A Prédikátor számára magától értetődő Isten léte és gondviselése. Az embernek is ő adta azt a feladatot, hogy az élet értelmét kutassa. Lohfink megjegyzi: a szenvedő igealakoknál máskor is feltételezhető, hogy a Prédikátor Istenre gondol. Így pl. a kifejezés: ami a nap alatt történik, azt jelenti: ami Isten terve szerint lejátszódik a nap alatt; a zsidó szokás szerint azonban elkerüli Isten megnevezését. (Az eljárás tudományos neve: isteni szenvedő alak, passivum theologicum.) Tévedés volna ebből arra következtetni, hogy a Prédikátor Istenhez fűződő kapcsolata hideg, személytelen. Jézus is alkalmazkodik ehhez a szokáshoz, pl. Pilátusnak ezt mondja: "Nem volna fölöttem hatalmad, ha onnan felülről nem kaptad volna" (Jn 19,11; vagyis: ha Isten nem engedte volna meg).

Zimmerli megfigyeli, hogy a Prédikátor a b ö l c s e s s é g alapján vonja kétségbe a földi valóság értelmét. Sőt, Lauha szerint, az általános előző tanítással ellentétben magát a bölcsességet is rossznak tekinti. Lohfink megkülönböztet: a Prédikátor korában már nem az igazi bölcsesség, hanem a modernebb értelemben vett tudás (technikai haladás) érdekelte volna az embereket. Ezt akarja relativizálni.

A kommentátorok eltérő véleménye sejteti, hogy a Prédikátornál a "bölcsesség"-nek nem egyetlen jelentése van. Árnyalati különbségekkel, de analóg módon használja a fogalmat. Itt azonban még a zsidóknál bevett értelemben szerepel, ezért fordítottuk a "bölcsesség" szóval. Ennek a kutatását az Isten bízta az emberre, s erről mondja, hogy vesződség.

- 14 A s z é l k e r g e t é s itt szerepel először. A Prédikátorban összesen hétszer fordul elő ez a kifejezés: 1,14; 2,11.17.26; 4,4,6; 6,9. Szó szerint a szél legeltetését jelenti, vagyis hiábavaló fáradozást. Szinonimája – ugyanabból a szócsaládból – szerepel Préd 1,17; 2,22; 4,16-ban. Mindkét szó csak a Préd-ban fordul elő. Ezt a metaforát Óz 12,2 is használja: "Efraim szelet terel, egész nap a keleti szél után fut." A Vg a kifejezést "a lélek sanyargatása" (afflictio spiritus) körülírással fordítja. A LXX szerint: "a lélek vágyakozása". A héberben ugyanis a szél és a lélek egy szó (ruách).

Mások a szót a héber "kedvét leli, vágyakozik" ige arám alakjának tekintik, s akkor jelentése: vágyakozva nyúl az után, amit el nem érhet = levegőt markol.

Ha a "hiábavalóság" inkább magukra a dolgokra vonatkozik, a "szélkergetés" az embernek a hozzájuk való viszonyát, fáradozását jellemzi.

- 15 A görbe nem lehet egyenesség: közmondás, amit a Prédikátor idéz. Megfelel a magyar közmondásnak: "Kutyából nem lesz szalonna." A mondás értelme: semmi sem változik meg, minden marad a régiben. A Prédikátor a népi bölcsességet, amely a leggyakoribb esetre vonatkozik, általános szabály rangjára emeli. Sok fordítás ezért enyhíteni próbál a szöveg "pesszimizmusán": "Ami görbe, azt bajos egyenessé tenni" (Aistleitner). A BHS javítást javasol: az "egyenessé válni" igét szenvedőbe tenné – a LXX-ban is így van – s akkor teljes a párhuzam a vers második felével. Szöveg tanúja azonban nincs, és a héber igének állapotbeli és szenvedő jelentése is van (egyenessé lenni, illetve tenni).

A BHS a vers második részén: A hiányt nem lehet számba venni akar javítani a Talmudra hivatkozva. Betűváltoztatással nem a hiány megszámlálásáról, hanem kitöltéséről lenne szó. Szöveg tanúja azonban nincs.

A TM-t kétféleképpen értelmezik: 1. Annyi a hiányos dolog a földön, hogy meg sem lehet számlálni. 2. Ami nincs – ami hiányzik –, azt nem is lehet számba venni. A párhuzam azonban mindenképpen megvan: Ahogy a görbét nem lehet egyenessé tenni, úgy nem lehet kiküszöbölni minden hiányosságot sem, mert számba sem lehet venni mind.

Függetlenül attól, hogy mi volt a közmondás eredeti célzata, a szövegösszefüggés alapján világos a jelentése: az ember tehetetlen, egyedül Isten képes valamire. Préd 7,13 ismét idézi a mondást, de most már kifejezetten Isten az alanya: "Nézd az Isten művét: ki tudja kiegyenesíteni azt, amit meggörbített?"

A vers második része Rási szerint: Aki kivonja magát az igazak közösségéből, azt nem lehet közjük számítani a jutalmazáskor sem.

- 16 Szívemmel beszélgettem: vö. 1,13. Jelentése: "Így szóltam magamban".

Sok fordító a két igét különválasztja s a bölcsességet csak a második ige tárgyának tekinti: "Naggyá lettem és növeltem a bölcsességet". Így értette a LXX és a Vg is. Mások egybevonják: "Sok bölcsességre tettem szert és annyira növeltem, hogy fölülmúltam..."

Előttem voltak Jeruzsálemben: Salamon előtt már két király volt, Saul és Dávid; de csak Dávid uralkodott Jeruzsálemben, amelyet a jebuzeusoktól foglalt el. Fölösleges arra gondolni, hogy a magát Salamonnak tekintő szentíró a Dávidot megelőző jebuzeus jeruzsálemi királyokat is elődjei közé számítja, mert számára nem ez a fontos: arról beszél, hogy bölcsességben minden elődjét felülmúlta, bárki is volt az. Kijelentése az irodalmi fikció része.

- 17 Szíve m a r r a a d t a m: vö. 1,13.16. Jelentése: "törekedtem, gondosan tanulmányoztam".

Mivel a második i s m e r j e m e g héber eredetije lehet főnévi igenév és főnév is, kétféleképpen fordítható: 1. "Ismerje meg a bölcsességet és ismerje meg az esztelenséget és a balgaságot". 2. "Ismerje meg a bölcsességet és a tudást (az ismeretet), az esztelenséget és a balgaságot." Ez utóbbi szerepel a LXX-ban, az arám fordításban és a Vg-ban is. Ebben a megoldásban jobb a párhuzam, mert az első megismerésnek kétszer két tárgya van: bölcsesség és tudás, esztelenség és balgaság. Mivel a bölcsességi nyelvezet tömör, így is lehet fordítani: Minél inkább megismertem a bölcsességet és a tudást, annál inkább felismertem az esztelenséget és a balgaságot is.

A z e s z t e l e n s é g helyesírásában eltérnek a kéziratok, de a jelentését nem változtatják meg. A b a l g a s á g helyesírása is csak itt tér el a megszokottól.

S z é l k e r g e t é s: vö. 1,14. Eszerint a Prédikátor saját osztályának – a bölcsseknek – a munkáját is hiábavalónak tartja. – Salamon meg akarta ismerni az emberi tudás minden területét: a bölcsességet és az oktalanságot, de látta, hogy végeredményben ez is hiábavaló, mert nem elégtí ki az ember vágyát. Rási szerint az öreg Salamon beismeri, hogy nem tudta megvalósítani kezdeti jó elhatározását: öregkorában eltért az igaz ösvénytől.

- 18 Ismét közmondást idéz, hogy igazolja meggyőződését. A LXX szerint: "Mert a bölcsesség növekedésével növekszik a tudás, és aki a tudást gyarapítja, a fájdalmat gyarapítja." A TM párhuzama is tökéletes: sok bölcsesség, sok bosszúság; sok tudás, sok fájdalom.

A bölcs ismeri igazán a világ tökéletlenségét, s ez az ismeret fájdalmat, gondot okoz. Szent Jeromos: Minél bölcsőbb valaki, annál inkább szenved saját tökéletlensége láttán.

Lehet, hogy ez a közmondás eredetileg kutatásra ösztönzött: csak nagy fáradtság árán lehet megszerezni a bölcsességet. A Prédikátor azonban ezzel a közmondással is alaptételét támasztja alá: minden keresés-kutatás hiábavaló kín, ugyanakkor amikor a tanítványok emlékezetébe idézi a bölcsesség megszerzésének árát.

Magyarázat

A Prédikátor evvel a résszel elkezd az élet különböző területeinek vizsgálatát, hogy megállapítsa: mi az ember haszna mindebből. Természetes, hogy saját foglalkozását veszi szemügyre első helyen.

Sokan ennek s a következő résznek a "Salamon élete" címet adják. Az irodalmi fikció alapján Salamon egyes szám első személyben önéletrajyszerűen közli gondolatait. Ő, akit Izrael legbölcsőbb királyának tartanak, mindent megvizsgált a bölcsesség szellemében, s felismerte, hogy minden hiábavaló. Még maga a bölcsesség is hiábavaló, mert nem oldja meg

az alapvető emberi kérdést: nem hoz megnyugvást, a kérdések végleges megoldását. Minden új megoldás százannyi újabb megoldatlan kérdést vet fel, s ezért a bölcsesség növelése a kutató kínját növeli.

Az eredményegyeseket megdöbbsenhet, mivel ennek, az őszövétségi irodalomban is annyira becsült tevékenységnek sem tulajdonít abszolút értéket: ez is csak relatív, mivel fáradsággal jár, s nem is elégíti ki teljesen az ember szívét. Végeredményben tehát ez csak hiábavalóság és szélkergetés.

A Prédikátor maga is kutatja a bölcsességet, nem veti meg tehát. Mai nyelven szólva: kutatásainak eredményét közli írásában. De azt is jelzi, hogy teljes nyugalmat ezen az úton nem találhat az ember. Egy vigasza van: tudja, hogy ezt a feladatot is Isten tűzte az emberek elé. Ő személyesen még távol van a kutatás megnyugvást hozó eredményétől. Esmélődésével – ha következetes akar maradni – az igazi nagy tudósok és bölcsék mintájára, a saját írásában közölt megfontolásokat is relativizálja. Főként pedig azokat a kortársaiét, akik az igazi bölcsességet összekeverik a pusztá tudással, s akik azt hitték, hogy már megtalálták minden kérdésre a feleletet.

A helyes értékelés megkezdődhet, mert rámutat az egyik abszolút pontra, ami számára nem vitás, s amin nem is változtathat: Isten teremtette úgy az embert, hogy kutassa mindazt, ami az ég alatt történik. A Prédikátort tehát nem a megtérés lehetősége vagy lehetetlensége foglalkoztatja, amikor a közmondást idézi: a görbe nem lehet egyenessé. A mondás csak a látszatot, a világ rendjét tükrözi, s éppen ezzel foglalkozik a Prédikátor. Az állat nem lehet emberré, az ember nem lehet angyallá, s amit Isten görbének teremtett, az nem lehet egyenessé. Végeredményben a világ olyan marad, amilyennek Isten teremtette.

A bölcsék hagyományos tanítása szerint a bölcsesség Isten törvénye – a Tóra –, amelynek ismerete és megtartása meghozza az igazi bölcsességet és boldogságot. "Fiam, ha magadévá teszed szavaimat és megtartod a parancsaimat, megnyitva füledet a bölcsességgnek s kítárva szívedet az okosságoknak, ... akkor érted meg az Úr félelmét, s nyered el az Úrnak ismeretét. Mert csak az Úr adhat bölcsességet, az ő szájából származik a tudás és értelem. Készen tartja üdvét az igazaknak, akik tisztán élnek, védőpajzs azoknak" (Péld 2,1-7). A Prédikátor megkérdőjelezi ezt a hagyományos nézetet: Valóban kielégíti a bölcsesség az emberi szívét? A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy minél bölcsőbb valaki, annál inkább felismeri nemcsak a világ tökéletlenségét, hanem ismeretei korlátait is és szenved miatta.

Korunk is megerősíti a Prédikátor tapasztalatát. Sokan a tudományt abszolutizálták, ettől várták a boldogságot. A tudomány fejlődése nem hozta meg a várt eredményt: az emberi kutatás gyakran mintha a természet erőit merítené ki, s az új energiák felfedezése új pusztító eszközökhöz vezetett. A bölcs ember belátja tehát a kettős lehetőség valóságát, s szenved miatta. A Prédikátor még nem fogalmazza meg azt a kérdést, amelyet a modern ember már kiállt: Melyik bölcsesség hozza meg az emberi vágyak igazi, teljes kielégítését? A Prédikátor és a mindenkori ember kétségbeejtő kérdésére végső soron Jézus felel: "Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, s

akik terhet hordoztok – én megkönnyítlek titeket... s megtaláljátok lelketek nyugalmát" (MT 11,28-29).

2. ESZMÉLŐDÉS AZ ÉLVEZETRŐL (2,1-11)

1 Mondtam én szívemben: Menj csak! Kipróbállak téged örömben, és tekints bele a jólétebe! S lám, ez is hiábavalóság!

2 A nevetésnek azt mondtam: Bolondság!

És az örömnék: Ez mit csinál?

3 Szívemben arra gondoltam, hogy borban fűröszlöm testemet, de szívem a bölcsességgel foglalkozik; és megragadom az ostobaságot, amíg meglátom, mi jó az ember fiainak (abból), amit az ég alatt tesznek kevés életnapjuk idején. 4 Nagy dolgokat alkottam: palotákat építettem magamnak, szőlőket ültettem magamnak. 5 Kerteket és ligeteket csináltam magamnak, és mindenféle gyümölcsfát ültettem azokba. 6 Víztróliát tavakat csináltam magamnak, hogy azokból öntözzem a fákkal sarjádó erdőt. 7 Szolgákat és szolgálatokat vásároltam, és voltak házamban született rabszolgáim. Sok jószágom, marhám és juhóm is volt nekem, (több), mint akárminek, aki előttem volt Jeruzsálemben. 8 Ezüstöt és aranyat is gyűjtöttem magamnak és királyok és országok birtokát. Énekeseket és énekesnőket szereztem és az emberfiak gyönyörűségeit, felszolgálókat és felszolgáló nőket. 9 És egyre nagyobb lettem mindenkinél, aki előttem volt Jeruzsálemben. A bölcsességem is megmaradt nekem. 10 És mindazt, amit szemem kívánt, nem tagadtam meg tőle. Nem tartottam vissza szívemet semmiféle örömtől, mert szívem örült minden fáradozásomban, és ez volt az osztályrészem minden fáradozásomból. 11 És odafordultam én minden tettemhez, melyet kezem művelt, és fáradozásomhoz, amelynek megtevésében fáradoztam, és lám, minden hiábavalóság és szélkergetés, és nincs nyereség a nap alatt.

Szövegyegyzetek

A bölcsesség értékének vizsgálata után újabb, mindenki számára hozzáférhető tapasztalati területre, az élvezetekre fordítja tekintetét. Legtöbb szerző külön egységnek tekinti ezt a részt az összefüggő téma, valamint az 1. és 11. v-ben ismétlődő (inclusio) "hiábavalóság" miatt. Lohfink az első két verset még az előző részhez kapcsolja, ezt a két verset hasonló gondolat vezeti be, mint a 13-at és a 16-ot.

A Prédikátor eszmélődik az élvezetek értelmén s Salamonnal való azonosulása nagyobb súlyt kölcsönöz megfontolásainak. Egy hatalmas és tudással megáldott királynak valóban minden lehetősége megvan arra, hogy fenékiig méríthesse az élvezetekből. Tapasztalat alapján mondhat tehát ítéletet az élvezetek értelméről.

- 1 Salamon folytatja vallomásait. Megpróbálja élvezni az életet, hogy lássa: az is hiábavaló-e. Az első két versben használt kifejezések arra utalnak,

hogy itt még ártatlan örömekről van szó; csak a harmadiktól kezdve vizsgálja a gyönyöröket.

Kipróbálalak helyett a BHS javasolja: "próbáljam ki". A Vg így fordítja: "Megyek és átadom magam a gyönyörnek és élvezem a javakat!"; de ezzel túllő a célon, mert még nincs szó gyönyörökről.

- 2 Mit csinál: = Mire jó? Mi haszna van? A Vg szerint: "Miért csapod be magad hiába?" Mire jó a vidámság, ha szomorúság a vége? – kérdi Rási. A Prédikátor később még visszatér az öröme, s ott fejti ki véleményét (vö. 8,15).

- 3 Szívemben: vö. 1,13. "Gondoltam szívemben" = elhatároztam.

"Borban fürösztömetemet": szó szerint: borba vonom testemet. De ez nem adja vissza a szöveg értelmét: felüdíttem borral. A Vg-t Aistleitner pont az ellenkező értelemben fordította: "Elvonom a bortól testemet, szívemet pedig a bölcsességre adom és elkerülöm a bohóságot, míg csak meg nem látom, mi hasznos az emberek fiainak, milyen cselekedet szükséges életnapjaink számában a nap alatt". A TM alapján azonban éppen arról van szó, hogy a Prédikátor kipróbálja a földi örömeiket, de ugyanakkor fölülvizsgálja azokat a bölcsesség szempontjából. A TM hagyománya egyöntetű, de a BHS a Vg-t követve javítani szeretne: "megragadom" helyett "nem ragadom meg" olvasatot javasol.

Az égalatt: helyett a LXX-ban és a Vg-ban "a nap alatt" áll.

Kevés életnapjuk idején: ezt találtuk a magyarban a legmegfelelőbbnek az eredeti "életük napjai száma" kifejezés érzékeltetésére. Az értelme világos: életünk folyamán. Mivel a "szám" a héberben megszámlálható kis mennyiséget is jelenthet (pl. MTörv 33,6), ezért fordítottuk: "kevés életnapjuk idején".

Rási szerint a "bor" minden élvhajhászó lakoma fedőneve. Míg a test a gyönyört kergeti, a szív a Tóra után vágyakozik (= bölcsesség).

- 4 A 4-9. v-ben Salamon beszámol gazdagságáról. A kincsek és a mesés paloták az ókori Kelet királyainak szokványos jellemzői. Rási szerint Salamon uralkodása dicső korára gondol vissza. 1Kör 7,9-10 szól Salamon építkezéseiről.

- 5 A liget héber szava – párdész – perzsa eredetű s "zárt kertet" jelent. Csak háromszor szerepel a héber Bibliában: Én 4,13; Préd 2,5 és Neh 2,8. Parkkal is szokták fordítani. Görög átírásból – paradeiszosz – származik a latin "paradisus" és abból a magyar "paradicsom". A perzsa eredetű szó arra utal, hogy a Prédikátort a perzsa korban (Kr.e. 529-333) vagy közvetlenül utána írhatták, amikor már perzsa kölcsönszavak jelentek meg a héber nyelvben.

Rási a Zsolt 50,2-re hivatkozik s azt állítja, hogy Sionban – azaz Jeruzsálemben – a világ minden szépsége megvolt. Salamon bölcsességében felismerte a föld ereit, és ezért tudott olyan kertet ültetni, amelyben a világ minden gyümölcsfája képviselve volt.

- 6 **Víz t á r o l ó t a v a k a t:** Rási szerint földbeásott halastavakról van szó. A Szentírásban több gyűjtőmedence szerepel. Neh 2,14 említ egyet, amely Jeruzsálem vízellátását szolgálta. Betlehem és Hebron között az országút mellett ma is mutatják "Salamon medencéit", amelyről a hagyomány azt tartja, amit a Préd 2,6 említ. Innen nem messze van Artas falu, amelynek neve a latin "hortus" (kert) szóból származik. Ez lenne a kert, amelyet Salamon ültetett. A falu mellett van a Hortus Conclusus apácakolostor, amelynek neve az Én 4,12-ből származik ("zárt kert") és a Szűzanyára vonatkozik. A "zárt kert" ugyanis a keresztény misztikában a Szűzanya örök szüzességét jelenti.
- 7 **A házamban született rabszolgák** eredeti héber alakja: "és ház fiai volt(ak) nekem". Salamon nemcsak vásárolta rabszolgáit, de a rabszolgái gyermekei már rabszolgaként születtek. Ezeket nevezi a héber "a ház fiainak". Tágabb értelemben véve egyszerűen "házanépe". – Amint már 1,16-ban láttuk, Salamon előtt csak Dávid uralkodott Jeruzsálemben, hiszen ő foglalta el a jebuzeusoktól (vö. 1,16). Szent Jeromos szerint ebben a versben nem lehet szó szerinti értelemben venni Jeruzsálemet és a Prédikátort.
- 8 **A vers végén a felszolgálókat és felszolgálónőket** sokan magyarázó betoldásnak, glosszának tekintik. A TM jelentése nem világos, mert a két szó – ugyanaz a nőnemű főnév egyes- és többesszámban – csak itt fordul elő az egész héber Bibliában. A LXX fordítása: "bortöltőt és bortöltőnőket" (pincért és pincérnőket). A Vg szerint: "a bor töltésére szolgáló serlegeket és kancsókat". Mások a szótő alapján így fordítják: asszonyt és asszonyokat, és Salamon nagyszámú háremére vonatkoztatják (vö. 1Kír 11,3). Ebben az esetben a "gyönyörűség" szó a nemi életre utalna. Rási szerint: díszkocsik és szekerek, de említi, hogy a Gemara – a Talmud késői része – nyelvezetében a szó ládát és tornyot is jelent. Ezt követi a BJ – és nyomában a Bi –, amikor így fordítja: "ládával, ládákkal". Sajnos a Bi-ban ugyanebben a versben a "fölöslegüknek" nincs tudományos alapja. A héber eredetiben a "gyönyör" szócsalád főneve áll, amit a BJ "fényűzéssel" (luxe) ad vissza, s ez vezethetett a félreértésre, mert a fényűzés "fölösleg" is.
- 9 **A vers tükrözi, hogy Salamont minden vállalkozásában a bölcsesség vezette.** M e g m a r a d t: szó szerint "állt nekem". Rási szerint azt is jelentheti, hogy a bölcsesség mellettem állott, azaz segítségemre volt mindenben. Szent Jeromos számára problémát jelent a vers lelki értelmezése: Ha a Prédikátor Krisztus, hogyan növekszik a bölcsességben? Utal Lk 2,52-re: "Jézus meg gyarapodott bölcsességben, korban s Isten és emberek előtti kedvességben." Jézus mint ember növekedett a tapasztalati tudásban, de mint Isten a bölcsesség mindig mellette "állt", vagyis teljes volt, nem szorult növekedésre.
- 10 **A vers végét a Vg így fordítja:** "és (szívem) gyönyörködött mindabban, amit készítettek neki; és azt tartottam osztályrészemnek, ha fáradtságom hasznát veszem."

Az osztályrész nyolcszor szerepel a Préd-ban és mindig az Isten akaratából az embernek jutott osztályrészét jelenti. A vers szerint a fáradozásban örömet is leli az ember, és ez az öröm az osztályrésze. Ezt elismeri a Prédikátor. Pozitív élmény, de nem teljesen kielégítő, amint a következő vers mutatja.

- 11 A szemita számára a testrész is a cselekvés alanya, nemcsak a személy: a szem lát, a fül hall, a kéz dolgozik, stb.

Mivel a Prédikátor ebben az esetben nem indokolja meg a végkövetkeztetést – hogy minden hiábavalóság –, egyesek (Zimmerli stb.) a 11.v-hoz kapcsolják a 12b-t, amely szerintük nem talál oda. Így indokolt volna a következtetés: Roboám, Salamon utóda nem volt bölcs (vö. 1Kir 12). Az utód különben is csak azt teszi, amit már elődei is megtettek. Ezért hiábavaló minden. A kéziratokban azonban semmi nyoma annak, hogy szövegeltolódás történt volna.

A vers végét a Vg így fordítja: "és a fáradságot, amelyben hiába izzadtam, mindenben megláttam a hiábavalóságot és a lélek sanyargatását. És semmi sem maradandó a nap alatt."

Szellemesen jegyzi meg Lisieux-i Szent Teréz (1873-1897): "Az utolsó hely az egyetlen dolog, amit nem irigyelnek. Ezért csak ez az utolsó hely nem hiábavalóság és nem a lélek sanyargatása" (243. levél).

Magyarázat

A vagyon, tudás és hatalom boldoggá teszik az embert? Más szóval: A kincsek, a pénz, a hatalom megteremthetik a boldogságot? Ezt a kérdést veti fel a fejezet.

A Prédikátor Salamon, az ideális királyi figura megtestesítője nevében nyilatkozik. Elhatározza, hogy kipróbálja a földi élvezeteket, de úgy, hogy közben a bölcsességről sem mond le. Mindazt megalkotja, amivel egy ókori király dicsekedhetett: paloták, kincsek, szolgasereg; közben az élvezeteknek él. S mi a haszna mindebből? Pozitív meglátása: az alkotás öröme lelkesíti a szívet, ennyi haszna mégis van az emberi fáradozásnak. De az alkotás öröme sem lehet teljes, mert az alkotás maga is korlátolt. A boldogságkeresés még a leggazdagabb király esetében is korlátokba ütközik. Ezért a végső ítélet: ez is hiábavalóság, szélkergetés és nem igazi nyereség. Talán több örömet talált teremő, hatalmat gyakorló tevékenységben, mint amennyi fáradságába került – gondolja Lauha. De alapjában véve mégis csak "része" volt valamiben: az élvezet, az alkotás is csak relatív értékek.

A Prédikátor leírását nyugodtan helyettesíthetnénk egy mai milliomos képével: mindene megvan, amit az ember elképzelhet a földön, de ez még nem a boldogság. "Kincs, hír, gyönyör? Legyen bár mint özőn, A telhetetlen elmerülhet benne, S nem fogja tudni, hogy van szívöröm" (Vörösmarty Mihály, A merengőhöz). A Prédikátor tapasztalatát keresztény szempontból Szent Ágoston fogalmazta meg: "Mert magadért teremtettél bennünket és nyugtalan a szívünk, míg meg nem nyugszik benned" (Vallomások I,1,1,1

Mihály, A merengőhöz). A Prédikátor tapasztalatát keresztény szempontból Szent Ágoston fogalmazta meg: "Mert magadért teremtetted bennünket és nyugtalan a szívünk, míg meg nem nyugszik benned" (Vallomások I,1,1,1 = EP 1591). Rási szerint: Amíg Salamon teste az élvezetnek élt, lelke a Tóra után vágyódott; nem talált teljes megnyugvást.

3. ESZMÉLŐDÉS A BÖLCSESSÉG ÉS AZ ESZTELENSÉG ÉRTELMÉRŐL (2,12-17)

12 És odafordultam és, hogy szemléljem a bölcsességet, meg az esztelenséget és a balgaságot, mert: Mit (tesz) az ember, aki a király után jön? Amit már megtettek. 13 És beláttam, hogy a bölcsességnek inkább van haszna, mint a balgaságnak, amint a világosságnak is inkább van haszna, mint a sötétségnek.

14 "A bölcs szeme a fején van, de az ostoba a sötétben jár", felismertem azonban én is, hogy mindnyájukra egy sors vár.

15 És azt mondtam szívemben: "Amilyen az ostoba sorsa, olyan vár reám is. És akkor miért lettem én annyira bölcs? És azt mondtam szívemben, hogy ez is hiábavalóság. 16 Mert a bölcsnek az ostobával együtt nincs emlékezete örökre, hiszen már a jövődő napokban minden feledésbe merül, és a bölcs az ostobával együtt íme, lám meghal! 17 És meggyűlöltem az életet, mert számomra rossz a tevékenység, amit a nap alatt végeznek, hiszen minden hiábavalóság és szélkergetés!"

Szövegjegyzetek

A bölcs és az esztelen ember sorsának összevetéséből adódik a Prédikátor harmadik eszmélődése. Keserű szavakat tartalmaz, mivel a halálban mindkettő egy sorsra jut.

Nehézkes az átmenet a 12. v két része között. Nötscher ajánlja is, hogy fordítsuk meg a sorrendet. Lohfink pedig ehhez a részhez csatolja a következő hat verset is (2,23-ig bezárólag), jóllehet két alrészről különböztet meg, amelyekből az első megfelel a mienknek. A hiábavalóság és a szélkergetés (2,17) azonban egy gondolatmenet végét jelzi a Prédikátornál.

- 12 Mivel a t e s z nélkül nincs értelme a mondatnak a szövegösszefüggésben ("Mi az ember" vagy "Mit az ember..."), a BHS a szó beszúrását javasolja. A TM-ban az utolsó ígéhez személyes névmás járul (ő vagy őt), és néhány kézirat többes helyett egyes számban hozza az ígét: alkotta őt vagy őt alkotott. Ez esetben ez volna az értelme: "Azt, aki már őt megalkotta." Így érthető a LXX fordítása is: "Mert ki az az ember, aki utána járhat az (isteni) döntésnek? Mindaz, ami létrehozta azt". A Vg fordítása: "Mi az ember, szóltam, hogy követhesse a királyt, Alkotóját?" Rási: Elfordultam minden más elfoglaltságtól, hogy a Tóra fölött elmélkedjem, mert az esztelenség a bűnök büntetése. Ha a király döntését már végrehajtották,

ki megy még a királyhoz könyörögni, hogy változtasson rajta? Előbb kellett volna tetteit megfontolni, s akkor nem szorul kérelmezésre.

A 12 v második részét "crux interpretum"-nak, a magyarázók keresztjének nevezik, mivel nem illik be az összefüggésbe. Egy későbbi helyről (2,18-19) került volna ide? Vagy a Prédikátor akarta már most felvetni a gondolatot, amit másutt kimerítőbben tárgyal? Gordis szerint, a szövegkritikai nehézségek ellenére, világos a v értelme: A Prédikátor, Salamonra hivatkozva, biztosítani akarja az olvasót, hogy nem érdemes megismételni az előző kísérleteket, mivel ő már valóban kipróbálta azokat.

- 13-14 A Prédikátor a mindennapi életből vett képpel igazolja, hogy a bölcsesség többet ér az esztelenségnél, hiszen a világosság is hasznosabb a sötétségnél. Ez közmondásszerű igazság (14a). De a gyakorlati életben mindkettőnek egy a vége (14b). A Prédikátor tehát végül is bírálja a hagyományos bölcsességi irodalom állításait, miszerint a bölcs hosszan él (Péld 4,10), gazdag lesz (Péld 8,21), s "Aki megtartja a törvényt, megőrizi életét, aki nem ad az (isteni) szóra, annak meg kell halni" (Péld 19,1).

A közmondást így is fordítják: "A bölcs maga elé néz, a balga vaktában megy." Vagyis a bölcs lát, van szeme, az oktan vak, nem lát. A 14a közmondásszerűen fejezi ki a 13.v hasonlatát. Mivel a "fej" a héberben kezdetet is jelent, Rási így értelmezi: A bölcs már a dolog kezdetén figyelembe veszi, hogy mi lesz a vége. Vö. a latin mondás: Age quod agis et respice finem! = Tedd, amit teszel, és nézd a célt!

É n i s: Rási szerint "én is", aki dicsérem a bölcslet az oktalannal szemben, tudom, hogy mindketten meghalnak.

Először szerepel a könyvben a bölcs és az esztelen. A bölcs az ókori Izrael műveltségének az eszményképe. Eredetileg a királyi udvar hivatalnoka volt. A bölcs minden tudományban járatos. Később vallásos jelentése kerül előtérbe: a bölcs az, aki Isten törvényén elmélkedik és azt megtartja (vö. Zsolt 1,2). A bölcs ismereteit a hagyományból meríti, és azt adja tovább tanítványainak. Az esztelen, ostoba, balga a bölcs ellentét: járatlan a bölcsességben, nem is törődik Isten törvényével. Éppen ezért az EÜ a két szót "művelt" és "műveletlen"-nel fordítja.

- 15 S z í v e m b e n: vö. 1,16; 2,1.

S o r s: szó szerint: esemény, véletlen eset. Alapjában véve a közös sors a halál, amelyről a 16.v szól. L. még 3,19-21 és 9,2-3.

Mivel a legtöbb kéziratban nem szerepel az a k k o r fordítása, a EHS törölni akarja vagy helyette a "nincs" szót ajánlja, amely hasonló hozzá. Ekkor ez lenne az értelme: "És miért lettem én bölcs? Nincs haszna." A LXX így fordítja: "...és miért lettem bölcs? Én akkor bőven beszéltem a szívemben, mert az esztelen a fölöslegről beszél, de hát ez is hiábavalóság." A LXX ide iktatja Jézus mondását is (Mt 12,34; Lk 6,45).

Rási számára a vers nem felel meg teljesen a hagyományos tanításnak, s ezért megfordítja az értelmet: Mivel mindketten meghalnak, arra gondoltam, hogy én is a gonosz sorsára jutok, és akkor mi értelme volt

igaznak lenni? De ekkor így gondolkodtam tovább szívemben: Ha így gondolkodom, ez hiábavalóság, hiszen nem egyforma a bölcs és az ostoba emlékezete, mert az egyiknek jó, a másinak rossz emléke marad fenn. Szent Jeromos így értelmezte a vers végét.

- 16 Ninc s emlékezete örökre: A zsidóság bölcsei is tudták: "Meghalnak a bölcsek, esztelenek és balgák együtt eltávoznak" (Zsolt 49,1). Azonban a bölcsességi irodalom egyik kedvenc témája az emlékezet fennmaradása (pl. Péld 10,7; Zsolt 112,6). Az ószövetségi ember ebben látta a halhatatlanság lehetőségét, mert a túlvilágra és a feltámadásra vonatkozólag akkor még nem volt világos a kinyilatkoztatás. A Prédikátor már 1,11-ben elvetette a halhatatlanságnak ezt a fajtáját, s most is kétségbe vonja. Mi értelme van arra törekedni, hogy emlékünkn fennmaradjon, ha nincs örök emlékezés? Egyszer mindenkit elfelednek!

Í m e, l á m m e g h a l: az eredetiben: "hogymeghal". Ezt adtuk vissza kissé magyarosabban: íme, lám! A síralmak kedvenc kezdőszava, pl. 2Sám 1,19): "Hogy estek el a hősök!"

Rási ismét keménynek találja a kijelentést, s így magyarázza: Csak a gonoszok tettei mennek feledésbe, s a Prédikátor szerinte róluk beszél. Az igazaknak még a halála is szerencsés, és haláluk után is utódaik hasznára vannak, pl. Lev. 26,42: S megemlékezem Jákobbal kötött szövetségemről; Jer 2,2: Még emlékszem ifjúkorod hűségére.

- 17 A m e g g y ű l ő l t e m után a szír és arám fordítás beszúrja: "én". A Vg szerint: "És ezért megutáltam az életet, látva, hogy minden rossz a nap alatt és minden hiábavalóság és a lélek sanyargatása."

A jókat és gonoszokat egyaránt érintő halál láttára kitör a Prédikátor szívéből a keserű megjegyzés: ha ez így van, akkor a fáradozás rossz (ellentétben a 2,10-el), s magát az életet is meggyűlöli az ember! Kemény és szokatlan kifejezés egy bölcs ajkáról, aki a földi dolgokat relativizálta.

Magyarázat

Az irodalmi fikció tovább tart: Salamon beszél. Összefügg az előző szakasszal: Miután Salamon meggyőződött az élvezetek hiábavalóságáról, ki akarja próbálni a bölcsességet és az esztelenséget is. Eddigi tapasztalataiból azonban tudja, hogy a kettő nem egyenlő értékű, mert úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a világosság és a sötétség. De ha a bölcsesség nem biztosít méltó utódokat, sem maradandó emléket és végeredményben a haláltól sem szabadít meg, nem lesz akkor maga is hiábavaló?

A Prédikátor ellentmond a hagyományos tanításnak, amely összekapcsolta a bölcsességet az élettel. A bölcsre és a balgára ugyanaz a sors, a halál vár! Számára a halhatatlanságot jelentő emlékezet sem mond semmit, mert tudja, hogy egyszer mindenkit elfelejtenek. A mindenkit egyformán érintő halál, az emberi élet kikerülhetetlen határelményének szemlélete fájdalmas kiáltást vált ki a Prédikátor szívéből. Egyelőre nem ad megoldást, de

nyugtalanító kérdései mélyebb gondolkodásra ösztönöznek: Egyáltalán mi a földi élet értelme? A hagyományos magyarázatok nem elégítik ki.

A Prédikátor kérdése örök emberi kérdés. Ma is az egyik legnyugtalanítóbb. Az ideológiák piacán válaszokat kínálnak, de az őszinte keresőt egyik sem nyugtatja meg. Mi az élet értelme? Egyáltalán van-e értelme az életnek? A Prédikátor elveti a hagyományos válaszokat, de nem áll meg itt. Később nyilatkozik.

Még hosszú évszázadoknak kellett eltelnie, amíg Isten kinyilatkoztatta atyai jóságát Jézus Krisztusban, s a földi élet, még a szenvedések és látszólagos értelmetlenségek között is, célt és értelmet kap ott az atyai házban, ahova Isten szerető atyaként a tékozló fiakat is visszavárja. A hitetlen ember tragédiája ott kezdődik, hogy megáll a Prédikátor által eddig megtett úton: kétségbe vonja a hagyományos magyarázatot, újjal nem tudja helyettesíteni, és az életet értelmetlennek találja.

4. ESZMÉLŐDÉS AZ EMBERI FÁRADOZÁS HIÁBAVALÓSÁGÁRÓL (2,18-26)

18 És meggyűlöltem minden fáradozásomat, amivel én fáradoztam a nap alatt, hiszen arra az emberre hagyom, aki utánam lesz. 19 És ki tudja, hogy bölcs lesz vagy balga? És uralni fogja minden fáradozásomat, amivel fáradoztam és bölcsen intéztem a nap alatt. Ez is hiábavalóság! 20 És megfordultam, hogy szívemet kétségbe ejtsem minden fáradozásomra vonatkozólag, amivel fáradoztam a nap alatt.

21 Mert van ember, akinek a fáradozása bölcs és okos és ügyes, és átadja osztályrészét olyan embernek, aki nem fáradozott abban. Ez is hiábavalóság és nagy baj! 22 Mert mi marad az embernek minden fáradozásából és szíve törekvéseiből, amivel ő fáradozott a nap alatt?

23 Mert minden napja szenvedés és bosszúság fáradozása. Éjszaka sem nyugszik szíve. Ez is hiábavalóság!

24 Az ember számára nincs jobb, (mint) hogy egyék és igyék és hogy fáradozásában jót lásson a lelke. Azt is láttam, hogy ez Isten kezéből van. 25 Mert ki fog enni és ki fog élvezni rajtam kívül?

26 Mert annak az embernek, aki jó a színe előtt, bölcsességet, értelmet és örömet adott. És a bűnösnek azt az elfoglaltságot adta, hogy gyűjtsön és halmozzon és odaadja annak, aki jó az Isten színe előtt. Ez is hiábavalóság és szélkergetés!

Szövegjegyzetek

Az utódra való emlékezés felveti a vagyongyűjtés és ezen keresztül az ember történelmi dimenziójának kérdését. Erdemes-e fáradozni, ha az ember meghal? A fáradozás (11-szer fordul elő ebben a pár sorban) vizsgálatát alkotja a rész tartalmi egységét. Szónoki kérdések (19. 22. és

25. v) viszik előbbre a témát, és "fejtegető ismétlés" (20-23 v) szolgálja a rögzítést. A feleletet egyre inkább Isten színe előtt, teológiai szinten keresi Kóhelet.

- 18 M e g g y ű l ő l t e m: anafora a 17. v-sel. Érzékelteti, hogy még tart a Prédikátor felindulása.

F á r a d o z á s: kulcsszó ebben a részben. Jelenti mind a munkát, mind pedig az elvégzett munkát, ennek gyümölcsét: a vagyont, a birtokot. Versünkben mindkettőre vonatkozik, míg a 2,21-ben az első, a 2,19-ben viszont a második jelentést találjuk.

A z e m b e r r e: egy héber kéziratban hiányzik a névelő. Mintha a Prédikátor a 2,10-re utalna, amelyben azt állította, hogy örömét lelte a fáradozásban. Most már azt is hiábavalónak tartja, mert másé lesz mindaz, amiért egész életében fáradozott.

- 19 A Prédikátort nemcsak az aggasztja, hogy nem birtokolhatja örökké azt, amiért annyit fáradozott. Még azt sem tudhatja, hogy örököse bölcs vagy ostoba lesz, jöllehet ő maga "bölcsen fáradozott" (hendiadióin). A Vg összeköti a 18. és 19.v-t: "...olyan örökösöm lesz utánam, akiről nem tudom, hogy..." Érdemes-e akkor küszködni?

Rási magyarázata: A világ egyik hiábavalósága, hogy a bölcs fáradozik, de az ostoba örököl. A bölcs Salamon fia és utóda, Roboám ostoba viselkedésével elvesztette öröksége nagy részét.

Szent Jeromos a szó szerinti értelem után kifejti a lelkit is, amely saját tapasztalatát tükrözi: A szellemi kincsek, megírt szentírásmagyarázó művei ostobák kezére kerülhetnek, akik azokat félremagyarázzák és értelmüket kitekerik!

- 20 A Prédikátor tudatosan elgondolkozik annak a lehetőségén, hogy örököse balgán kezeli, elherdálja mindazt, amit ő annyi fáradsággal szerzett. Vagyis a "történelmiség" látóhatárán kezdi szemlélni az eseményeket – mondja Lohfink. Nemcsak az érdekli, hogy mi történik vagyonával halála után, hanem azt is kutatja, hogy mi mindennek az értelme, amíg a halál rá nem köszönt. Ez a tapasztalat kétségbe ejti, nem ért egyet a bevett tanítással: "A jónak része unokáira száll, a bűnös vagyon az igaz része lesz" (Péld 13,22). A következő versekben ugyancsak a tapasztalatot fejti ki személytelen módon (20-23). Rási szerint a kétségbeesés abban áll, hogy lemond a további fáradozásról. A Vg is így érti: "Ezért abbahagytam és szívem lemondott arról, hogy tovább dolgozzon a nap alatt."

- 21 F á r a d o z á s a b ö l c s . . . : szó szerint: "fáradozása bölcsességben és okosságban és ügyességben."

N a g y b a j: szó szerint: "sok rossz". A Vg fordítása: "...lusta emberre hagyja keresetét".

Rási is szó szerint értelmezi, de megjegyzi, hogy a midrás szerint így is lehet érteni: Az ember Istent jelenti (vö. Ez 1,26: a trónon egy emberhez hasonló alak ült), s így a mondat értelme: Isten bölcsességében megteremtette a világot (vö. Péld 3,19), s az embernek osztályrészét adott belőle,

jóllehet az ember nem fáradozott érte. A vízőzön idején lett az emberiségből hiábavaló és gonosz nemzedék.

- 23 A Prédikátor mindenben a korlátot fedezi fel, minden mögött a halállal találkozunk. Nem veti meg a családi örömeket és az örökség biztosítását, de ebben is viszonylagossággal találkozunk. – A vers talán a kereskedőre utal, aki még éjjel sem tud aludni, mert nem biztos, hogy üzlete sikerrel zárul. A Vg nem veszi figyelembe a chiazmust (ölelkező párhuzamot): napjai – szenvedések; bosszúság – fáradozása, és így folytatja: "Minden napja fájdalommal és bosszúsággal teli."

A 24-26.v együtt fejezi ki a Prédikátor következtetését, amely többször visszatér a könyvben. Belátja, hogy nem éri meg, ha hiú ábrándokat hajszol. El kell fogadnia az életet úgy, ahogy van. Nem tér vissza a 2,1 kereső próbálkozásaihoz; új szempontra utal: elfogadni, "élvezni" az életből azt, ami jó és kellemes. Hiszen mind az étel s ital, mind pedig a teremtő munka örömet nyújt az embernek. Az élet jó oldalai is az ember "történelmiségéhez" tartoznak.

- 24 Mindezt igazán akkor értjük meg, ha látjuk a végső összefüggést: E z I s t e n k e z é b ől v a n . A z e m b e r s z á m á r a : szó szerint "az emberben". Ide kívánczok a "mint" hasonlító szó, s a szír és arám fordítás be is teszi. A LXX külön választja: "Nincs jó az emberben: az, hogy eszik és iszik és lelkének mutatja, ami jó a fáradozásban. De azt is láttam én, hogy Isten kezéből van." A Vg kérdőmondatot lát benne: "Nemde jobb enni és inni és fáradozásból javakat juttatni lelkének? Ez is Isten kezéből van." Rási Jer 22,15-t idézi, ahol hasonló gondolatmenettel találkozunk: "Apád is evett és ivott, akárcsak te, de azért az igazságra és a jogra is gondja volt, jól is ment sora."

A kéziratok eltérnek: a TM-ban nőnemű az utolsó szó, az "ez" és az első "azt"-ra vonatkozik. Több kéziratban azonban hímnemű, s akkor az előbb említett "jó"-ra vonatkozik. Az értelme azonban ugyanaz marad.

- 25 É l v e z n i : a LXX és több görög fordítás egymástól fordítja: "fog inni" vagy "kímélni fog". Ez utóbbi jelentés betűváltoztatással a héber alapján is lehetséges.

Ez a vers utal utoljára arra, hogy a Prédikátor király.

Az utolsó két szó: r a j t a m k í v ü l a LXX-ban és a szír kéziratokban "rajta kívül". A BJ javít a szövegen és ennek nyomán a Bi-ban ez áll: "Mert az öröm is, a gond is Istentől van." A szövegnek kétféle értelme lehet a két szövegváltozat szerint: Ki élvezett annyit, mint én? (a Prédikátor dicsekszik, Vg és TM!), vagy: Mert ki fog enni és ki fog élvezni nélküle (vagyis Isten nélkül; más szóval: az élvezet is Isten adománya, nélküle nem volna az: LXX és szír fordítás).

- 26 A Prédikátor meglepő gondolattal zárja eszmélődését: Isten nem az emberek szerint ajándékozza meg az egyiket a bölcsességgel, örömmel, a másikat pedig a fáradozással, amivel végeredményben nem is magának gyűjt. Vagyis Isten egészen más kategóriákban gondolkozik mint az

ember. Ilyen szemszögből a földi boldogság illetve boldogtalanság is csupán hiábavalóság és szélkergetés!

A Vg a szélkergetést itt így fordítja: "az értelem hasztalan aggodalma".

Vitatják, hogy a 26b az egész szakaszra vagy csak az előző mondatra vonatkozik. A könyv alap gondolatának mindenképpen megfelel: minden hiábavalóság.

Rási Eszter történetével igazolja, hogy a gonosz – Hámán – java az igazé lesz (Esz 8,2).

Magyarázat

A Prédikátor újabb érvet dolgoz ki az emberi fáradozás hiábavalóságának igazolására. Mindaz, amiért az ember fáradozik, utódjává lesz, s még azt sem tudja, milyen lesz az utódja. Szinte a kétségbeesésbe kergeti ez a felismerés.

A Prédikátor minden megfontolása mögött a halál elkerülhetetlen ténye húzódik meg. Kié lesz mindaz, amiért az ember életében fáradozott? A fáradozás szemléltetése csak emeli a hiábavalóság nagyságát.

A következtetést a 2,24-26 fejt ki: Élvezni kell a rövid élet adta lehetőségeket, a teremtő alkotás örömét. Ez a megoldás állandóan visszatér a könyvben: 3,12-13; 3,22; 5,17-19; 7,13-14; 8,15; 9,7-10; 11,7-10. – Újabb szilárd pont a Prédikátor tanításában.

Sokan hedonizmussal vádolták a Prédikátort (a görög "hédoné" gyönyört jelent), mintha egyszerűen élvhajhászást hirdetne. Mások epikureizmust szimatolnak nála. (Epikurosz (+ Kr.e.270) a tökéletes boldogságot hirdette – eudaimon = jó szellem, boldogság. Eredeti jelentése vidámság a fájdalomban, a sorscsapások alatt és az istenekkel szemben. De a római időben már érzéki örömet értettek alatta. Mai zsidó szóhasználatban egyeseken istentagadót jelent.) Figyeljük meg azonban, hogy a Prédikátor az evéssel és ivással kifejezett konkrét örömet is Istennek tulajdonítja. Tehát nincs szó hedonizmusról és epikureizmusról. Isten adja ezeket az örömeket is, hogy a sok hiábavalóság közepette segítse az embert.

Egyesek a 26.v-ben a földi jutalmazás tanát látják, s azt is kiemelik, hogy itt mintha a Prédikátor ellentmondana önmagának, hiszen máshol kétségbe vonja a földi jutalmazás hagyományos tételét (7,15; 8,10 stb.). A Prédikátor azonban itt sem mond ellent önmagának. Figyelme középpontjában Isten akarata áll, amelyet ember ki nem fürkészhetsz.

Ezekben a sorokban a Prédikátor teológiai szintre emelkedik. Istenre szegezett szemmel szemléli a világot, az ember fáradozását, történelmét. Hirdeti: Isten tetszése szerint osztogatja a földi javakat, és a gonosz gazdag vagyona is arra száll, aki elnyeri Isten tetszését. A hangsúly nem az egyéni állapoton van – bűnös-e vagy igaz valaki –, hanem Isten mindent fölülmuló akaratán.

A Prédikátor megállapítása csak azt jelenti, hogy bizonyos fokig ő is a hagyományos bölcsességi iskola tagja, még ha lázongó tagja is (vö. Péld 13,22; 28,8; Jób 27,16kk; Sir 14,4). Végső megállapítása, hogy ez is csak hiábavalóság, arra vonatkozik, hogy végeredményben a vagyongyűjtés stb. – amit az előzőekben kifejtett – szintén bizonytalan vállalkozás. Számára most éppen ez volt fontos: ki akarja mutatni, hogy alapjában véve mindenben meg lehet találni a hiábavalóságot, mivel minden földi dolog relatív.

A Prédikátor ősi tapasztalata nem mindenkié is? A fáradságos munka, a vagyonszerzés sok gondot okoz, és mégsem biztosítja a jövőt. Kétségbe kell esni? Fel kell hagyni az igyekezettel? Nem – mondja a Prédikátor –, mert Isten úgy rendezte be ezt a világot, hogy az ember mégis élvezhesse fáradozása gyümölcsét: ismerje el, hogy ez is Isten adománya, de ne ebbe helyezze bizalmát. A Zsolt 127,2b mintha összecsengene a 26. verssel: "ám akiket szeret (Isten), ő azokat elhalmozza, jóllehet alszanak". Jézus mondja az anyagi javakról: "Ezért ti elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek, s ezeket mind megkapjátok hozzá" (Mt 6,33). A Prédikátor nem von el a fáradságos kötelességteljesítéstől sem, csak ezt is viszonylagossá teszi: önmagában véve még ez is hiábavaló, de teljesítése Isten akaratának végrehajtása. Jézus megmagyarázza: Az első az Istenország – a lelkekben, a világban –, s ez ad értéket, célt, értelmet az anyagi javak keresésének, a földi kötelességek teljesítésének. A Prédikátor tanítására is áll Jézus mondása: "Ne gondoljátok, hogy megszüntetni jöttem a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jöttem, hanem teljessé tenni (Mt 5,17).

A 26.v mély lelki igazságot is tartalmaz, amelyet Jézus a talentumokról szóló példabeszéd végén így foglal össze: "Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven legyen neki: akinek meg nincs, attól még amije van is, elveszik" (Mt 25,29). A Prédikátor szerint az Istennek tetsző ember még a gonosz gazdag vagyonát is megkaphatja. (Hozzá is teszi: Ez is hiábavalóság, vagyis a vagyon elnyerése, mert nem ez az istenfélelem igazi jutalma.) Isten mindenkinek felkínálja az üdvösséghez szükséges kegyelmet. Aki elfogadja, közreműködik vele, újabbat nyer és halad a lelki életben. Aki elutasítja Isten kegyelmét, az még azt is elveszíti, amivel eddig rendelkezett.

5. ESZMÉLŐDÉS A FÁRADOZÁSRÓL ÉS AZ IDŐRŐL (3,1-4,6)

Ennek a hosszú résznek az egységét – Murphy szerint – a 4. fejezet 4. és 6. versében található "hiábavalóság és szélkergetés" biztosítja. Az egyes alrészek elég lazán függenek össze. A Prédikátor az ember fáradozását és munkáját vizsgálja az idő, Isten ítéllete és az emberi igazságtalanság szemszögéből. Meg akar tanítani arra, hogy, mivel az ember nem tudja, mi is a helyes idő a dolgok végzésére – amit az Isten állapított meg –, és az igazságot, a halált s az elnyomást sem érti meg, mindez a fáradozás hiábavalóság. Költemény, megfigyelések és intések együttese alkotja ezt az eszmélődést. Mivel maga Murphy is utal arra, hogy a legtöbb magyarázó külön pontokra osztja ezt a hosszabb részt, mi is három alfejezetben tárgyaljuk.

A harmadikba belefoglaljuk az eszmélődést (4,7-16), amelyet MurphyW külön részként kezel.

a) A tettek megváltozhatatlan rendje (3,1-15)

1 Mindennek megvan az időpontja és minden dolognak megvan az ideje a nap alatt.

*2 Van ideje a születésnek és van ideje a halálnak;
ideje az ültetésnek és ideje az ültetvény kiirtásának.*

*3 Van ideje az ölésnek és van ideje a gyógyításnak;
ideje a bontásnak és ideje az építésnek.*

*4 Van ideje a sírásnak és van ideje a nevetésnek;
ideje a gyásznak és ideje a táncnak.*

*5 Van ideje a kő elhajításának és van ideje a kő összeszedésének;
ideje az ölelésnek és ideje az öleléstől való tartózkodásnak.*

*6 Van ideje a követelésnek és van ideje az elvesztésnek;
ideje az örzésnek és ideje az eldobásnak.*

*7 Van ideje az összetépésnek és van ideje az összevarrásnak;
ideje a hallgatásnak és ideje a szólásnak.*

*8 Van ideje a szeretésnek és van ideje a gyűlölésnek;
ideje a háborúnak és ideje a békének.*

9 Mi haszna van a munkálkodónak abból, amin fáradozik?

10 Láttam az elfoglaltságot, amit Isten adott az ember fiainak, hogy vesződjének vele. 11 Mindent úgy alkotott, hogy szép a maga idejében. Az örökkévalóságot is szívükbe helyezte, anélkül, hogy az ember felfedezhetné a művet, amit Isten alkotott, elejétől végig. 12 Tudom, hogy nincs más jó bennünk, mint örülni és jót tenni életünkben. 13 És minden ember is, aki eszik és iszik és minden fáradozásában meglátja a jót, Isten ajándéka az. 14 Tudom, hogy mindaz, amit Isten alkot, az örökké megmarad, ahhoz nem kell hozzátenni és abból nem kell elvenni. És Isten (így) tett, hogy féljenek színe előtt. 15 Az, ami volt, az már (van), és ami lesz, már volt, és Isten megkeresi azt, amit elűztek.

Szövegjegyzetek

Az ember történelmére vetett tekintet az idő kérdésének vizgálatába torkollik. A zsidó bölcsonban nem elvontan teszi ezt, hanem az idő folyásán és állandóságán keresztül érzékelteti. S mi lenne alkalmasabb arra, hogy a dolgok hiábavalóságára emlékeztessen, mint az idő múlása? Ugyanakkor a hívő érzi: Isten rendelte el így a világ folyását, Ő az Úr. Ezekről eszmélődik a Prédikátor egy klasszikussá vált költeményen, s a hozzá kapcsolt megfontolásokon keresztül. A költemény még

"személytelen" stílusban, a 10. v-től pedig ismét első személyben, bár nagyobb érzelmek tükrözése nélkül.

- 1 Isten az idő feltétlen ura, uralja az időben végbemenő cselekedeteket is. Ez a szemlélet húzódik meg a tizennégy ellentétpár mögött (2-8.v). "Az idejében kiejtett szó" sokat érhet (Péld 15,23). A Prédikátor ezen a megállapításon túl éppen azt keresi, hogy mikor jön el az ideje valaminek. Az 1. v-ben az idő két szinonimája szerepel. Nincs alapja annak a feltevésnek, hogy az egyik – a "zmán" arám kölcsönszó – körülhatárolt, meghatározott időt, a másik pedig – "ét" – alkalmas időpontot jelöl (mint az Újszövetségben a görög "kairosz" az üdvösség alkalmas időpontja). A tizennégy ellentétpárban csak az "ét" szerepel. Világos, hogy a Prédikátor az alkalmas időről beszél. A LXX is "kairosz"-szal adja vissza.
- 2 A TM-ban "szülésnek" áll, de a párhuzam miatt szenvedő jelentéssel fordítják: s z ü l e t é s n e k.

Nem függ az embertől születése és halála időpontja. De még az ültetés és irtás sem végezhető akármikor. Végeredményben Isten az időpontok ura: az első és az utolsó.

Szent Jeromos említi, hogy a zsidók a Préd 3,2-8-at Izraelre alkalmazzák. Így foglalja össze a korabeli zsidó magyarázatot: "Volt ideje Izrael születésének és elültetésének, és volt ideje halálának és fogságbavitelének. Ideje, hogy megöljék őket Egyiptomban, és ideje az Egyiptomból való szabadulásnak. Ideje a Templom elpusztításának Nabukodonozor alatt, és ideje felépítésének Dárius alatt. Ideje a Város pusztulásának siratásának, és ideje a nevetésnek és táncnak Zorobábel, Ezdrás és Nehemiás alatt. Ideje Izrael szétszórásának, és ideje összegyűjtésének. Ideje, hogy Isten övként és szorítóként vegye körül a zsidó népet, és ideje, hogy a babiloni fogságba vigye őket és hogy az Eufráteszen túl elrothadjon. Olvasd Jeremiás könyvét (Jer 13,1kk). Ideje volt keresésüknek és megőrzésüknek, és ideje elvesztésüknek. Ideje Izrael kettészakításának és ideje összevarrásának. Ideje a Próféták hallgatásának, most a római fogságban, és ideje beszédüknek, amikor majd ellenséges földön sem lesznek Isten vigaszának és szózatának hiányában. Ideje a szeretetnek, amellyel őket az Atyák idején azelőtt szerette, és ideje a gyűlöletnek, mert kezét vetettek Krisztusra. Ideje a harcnak, hacsak nem tartanak bűnbánatot, és ideje a békének a jövőben, amikor a nemzetek teljessége belépése után egész Izrael üdvözlül." (PL 23,1034-1035). Kétségtelen, hogy a magyarázat végét Szent Jeromos már keresztény szempontból átdolgozta.

- 3 Ö l é s: a BHS kétféle javítást ajánl: lerombolás vagy megdöntés; de nincsenek szövegtanúi. A TM érthető: a gyógyításnak eléggé ellentéte az ölés. Rási szerint: Az ö l é s egy egész nép kiirtására vonatkozik (idézi Iz 14,30-at a filiszteusokra vonatkozólag). A g y ó g y í t á s: az Úr meggyógyítja a megtérőket (pl. Iz 19,22). B o n t á s: Isten lerontja Jeruzsálem falait a megfelelő időben (Neh 1,3). É p í t é s: az Úr fölépíti Jeruzsálemet (Ám 9,11).

- 4 A g y á s z héber szava halottsiratást jelent. Jól fordítja a Bi: "jajgatás".
 Rási: A sírás ideje Áv hó 9-e. (Gyásznapi: a zsidó naptár szerint ugyanarra a napra esett a jeruzsálemi Templom lerombolása Kr. e. 586-ban és Kr. u. 70-ben.) A nevetés ideje a jövőre vonatkozik (Zsolt 126,2). A gyász a temetést, a tánc a lakodalmat jelenti.
- 5 Többféleképpen magyarázzák a szöveget. Egyesek arra utalnak, hogy az ellenség kővel szórta tele a szántóföldeket (2Kir 3,19,25), békeidőben, talajjavításkor pedig kiszedték a köveket (Iz 5,2). Mások párhuzamba állítják a kődobást az öleléssel és a kődobásban a házaselet illedelmes kifejezését látják (eufémizmus).
 Rási szerint a kövek Izrael szétszórta fiait jelentik (Siralm 4,1: a szentély kövei szétszóródtak), akiket majd az Úr összegyűjt a szétszóratásból (Zak 9,16). Az "ölelésre" is van párhuzama: "Mert ahogy az őv az ember derekához simul, úgy csatoltam én is magamhoz Júda egész házát" (Jer 13,11). Az "öleléstől való tartózkodásra" pedig ezt idézi: "Az Úr messzeúzi az embereket" (Iz 6,12). Az ölelés tehát szerinte Isten és Izrael kapcsolatát fejezi ki.
- 6 K ö v e t e l é s: keresést is jelent; az e l v e s z í t é s jelentése pedig elveszejtés is lehet.
 Rási: Isten megkeresi Izrael elveszett bárányait (Ez 34,16), de el is veszítheti őket a népek közötti szétszórásban (Lev 26,38). Isten megőrzi Izraelt, ha megteszi akarátát (Szám 6,24), de más országba hajtja őket, ha vétkeznek (MTörv 29,27).
- 7 Talán arra utal, hogy a zsidók gyász jeleként megtépték a ruhát (pl.2Sám 1,2), de a gyász elteltével megvárta. Szent Jeromos szerint a tanítvány hallgatja mesterét, s csak így lesz belőle is mester, amikor majd eljön az ideje, hogy ő is beszéljen.
- 8 Mivel két főnévi igenév szerepel, a s z e r e t é s és g y ú l l ó l é s inkább megfelel az eredetinek, mint a "szeretet" és a "gyűlölet".
- 9 Ez a mondat mintha lezárná az ellentétek sorozatát. Az életben bizonyos isteni terv szerint váltják egymást a jó és rossz események, de az ember nem ismeri a meghatározott időpontokat, s így az emberi fáradozás sem tudja megváltoztatni a világ rendjét.
- 10 1,13-ban már kifejtette elvét: Isten adja az embernek az elfoglaltságot. Egy szövegváltozat szerint – csak a pontozás változik – az utolsó ige intenzív lesz: "hogyan sanyargassa azzal" (ti. Isten az embert az elfoglaltsággal). Rási az emberi magatartást érti alatta.
 Zimmerli a 10.,12.,14. versek kezdő szavaiban – láttam, tudom – strukturális elemet lát: az első megfigyelést vezet be, a másik kettő az ebből levont kettős következtetést.
- 11 Lehet így is fordítani: "Mindent szépen alkotott meg a maga idejében". A s z é p j ó t, megfelelőt is jelent: "Mindent a maga idejében megfelelőnek alkotott."

A vers második részének is vitatták az értelmét. A BHS a héber "szívükbe" szót dittográfiának tekinti (véletlenül kétszer írják le ugyanazt a betűt vagy szótagot), és helyette a "bele" vagy "beléjük" olvasatot javasolja. Ezt követi Aistleitner: "a jövőt is beléjük helyezte". Lohfink pedig "mindenbe örökkévalóságot helyezett" mondattal adja vissza, s csak a jegyzetben említi meg, hogy "minden" helyett szívvel is fordíthatjuk. A régi fordítások azonban mind szívről beszélnek.

A Vg így fordítja: "és a világot átadta vitatkozásuknak, hogy az ember ne találjon rá a műre, amelyet Isten művel kezdettől végig".

A héber "olam" szónak több jelentése van, mint pl. a latin saeculumnak is (világ, örökkévalóság, meghatározott időtartam). A szövegösszefüggés alapján fordítjuk ö r ö k k é v a l ó s á g -nak. A szerző, mondja Zimmerli, valószínűleg a Ter 1,26-ra utal, ahol az Írás kijelenti, hogy Isten az embert saját képmására, hasonlóságára teremtette. Nem elvontan tárgyalja tehát az örökkévalóság problémáját, hanem abban látja az ember sajátos jegyét, hogy "túl kell lásson a jelen pillanaton", az "idő tágabb folyása" szükségképpen felveti benne a rend és törvényszerűség keresését.

Mintha szándékolt volna az ellentét: meghatározott idő – meghatározatlan idő, illetve: időpont – örökkévalóság. Isten meghatározta a dolgok menetét, idejét, de az ember nem tudja megvizsgálni, bár szívében hordja a meghatározatlan örökkévalóságot. Ezért az ember számára az Isten műve kifürkészhetetlen. A bölcsességi irodalom mindig kiemelte ezt a korlátoltságot.

Lofink másképpen magyarázza és emeli ki a szakasz jelentőségét: "A most következő kijelentésnek egészen pozitív jelentése van. Feltételezi, hogy az emberi cselekvés ugyanakkor mindig Isten tette is. Isten szempontjából a mindenkor pillanatban lejátszódó cselekvés 'tökéletes' vagy 'szép'. Ennek az az alapja, hogy minden történésnek kijár az 'örökkévalóság' Isten részéről (3,11.14). Ezt úgy kell érteni, hogy minden mindig újra visszatér (3,15), és így az, amit 1,4-11 a világegyetemről és az emberi cselekvésről mondott, most Isten működésében nyeri el alapját. Az emberi ismeret számára (3,11: rátalál) azonban ez felfoghatatlan a korlátoltság miatt. Itt már tehát – az emberi tapasztalat és ennek a tapasztalatnak eddigi elemzése ellenére – a kezdeti kozmológiára hivatkozva azt állítja (a Prédikátor), hogy van 'értelme'. Nem az ember szempontjából és nem az ember számára van értelme és tartalma, hanem részesedik abban az értelemben és tartamban, amely Isten részéről kijár mind az egész világegyetemennek, mind az emberi cselekedetnek."

E l e j é t ő l v é g i g: vonatkozhat Isten művére: amit Isten elejétől végig alkotott. De vonatkozhat az emberi megismerés korlátaira is: az ember nem ismerheti meg elejétől végig, azaz alaposan Isten művét.

Rási figyelmeztet, hogy a jó cselekedet a maga idejében nyeri el jutalmát. Isten senkinek sem adta meg a teljes bölcsességet, csak töredékét, különben az ember előre látná halála napját és nem fogna hozzá a munkához. Erre a töredékes tudásra utal az is, hogy a "világ" szó írása a

TM-ban hiányos (chólem defective scriptum!). Mivel az ember nem ismeri halála napját, állandóan bűnbánatban kell élnie, hogy mindig készen álljon az ítéletre. Rási nagyon jónak találja, hogy az ember előtt rejtve van halála időpontja.

- 12 B e n n ü k: az összefüggés alapján a 11. v "mindent"-jére, vagyis a teremtet világra vonatkozik. Egyesek íráshibának tekintik. A hasonló hangzású 2,24-re hivatkozva a BHS ezt javasolja: "az emberben" (vagyis az ember számára). A Vg kihagyja.

A Prédikátor két következtetést von le az előző fejtegetésekből. Az első az emberre vonatkozik, a második (14-15) az Istenre. Az ember fogadja el a jelenben rejlő jót, örüljön neki, és maga is "tegyen jót". Mivel párhuzamban áll az "örülni" igével, a BJ jogtalanul ebben is élvezetet lát, s ezt követi a Bi ("élvezze az életet"). – Ezt az elvet a Prédikátor már kifejtette 2,24-26-ban.

Rási magyarázata: Mivel az ember előtt rejtve van a számonkérés ideje, nem tehet egyebet, mint hogy örül osztályrészének és – amíg él – megteszi azt, ami jó Teremtője szemében.

- 13 Minden elérhető földi jó I s t e n a j á n d é k a: A héber mondat szerkezet nehézkes: nem az ember Isten ajándéka, hanem az, hogy élvezheti fáradozása gyümölcsét. Így érti a BJ és az EÜ is, mivel az "az" nőnemű (vagyis nem vonatkozhat az emberre). A LXX és a Vg viszont a héber mondat szerkezetét követi: "minden ember" hiányos mondat, s az "Isten ajándéka" semleges mutató névmással kezdődik, vagyis arra vonatkozik, amit az ember tesz.

Szent Jeromos a szó szerinti értelelem kifejtése után megemlíti, hogy anagógikus (fölfelé mutató, lelki) értelemben az Oltáriszentségről van szó: ezt az eledelt és ezt az italt adta Isten az embereknek. Szerinte az ital a Szentírás tanulmányozását is jelenti. Egyetért a zsidó magyarázattal – pl. Rásival –, amely az eledelben a Tóra tanulmányozását látja. Rási szerint a "meglátja a jót" azt jelenti, hogy betartotta a Tórát és a parancsolatokat.

- 14 A Prédikátor elismeri: Isten az idő és az események ura. Az ember (vö. 11 v) nem ismeri az isteni rendelések titkát, se hozzá nem tehet, se el nem vehet. Ez tanításának egyik sarkpontja.

Nem az anyagvilág örökkévalóságáról beszél, hanem a benne tapasztalt körforgás állandóságáról. A természet törvényein senki sem változtathat. Isten azért rendelte ezt így, hogy istenfélelemre készítse az embert.

A TM-ban az utolsó igének nincs tárgya: Isten tette, hogy féljenek színe előtt. A Vg az első "mindazt" tekinti tárgynak: "amiket Isten azért alkotott, hogy féljék".

A bölcsességi irodalom gyakran beszél Isten változatlan tevékenységéről (Sir 18,6; 41,22). A MTörv 4,1-2; 13,1 ugyanezt mondja a Tóráról. Valószínű, hogy a gondolat a bölcsesség klasszikus intelméből fakad. Vitatják, hogy a 3,14 függ-c az egyiptomi Ptah-hotep-től (ANET 413).

Zimmerli találóan jellemzi az *istenfélelmet*: A Prédikátor megegyezik a bölcsességi irodalom általános tanításával: "A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme" (Péld 1,7); "Az Isten félelme, lásd, ez a bölcsesség" (Jób 2,28) stb. Hangneme mégis más, mert a Prédikátor már egy zárt, titokzatos világgal áll szemben. "Az istenfélelem itt nem azt jelenti, hogy világos ösvényeken járunk... amelyekben learahatjuk az élet minden gyümölcsét és megbecsülését. Az istenfélelem itt azt jelenti, hogy titokzatosan bezárult ég alatt járunk, sohasem vagyunk biztonságban..., minden lépésnél egyedül Isten szabad ajándékozására vagyunk ráutalva, de minden lépésnél hivatottak is vagyunk készségesen elviselni a rejtélyt és a szorongást, amit Isten kimérhet" (169.o.).

Szent Jeromos így érti: "hogyan féljenek az emberek attól, hogy elferdítsék azt, amit Isten egyszer elrendezett."

- 15 Vitatják értelmét. A Vg szerint: "Ami volt, az megmarad, amik lesznek, már voltak és Isten megújítja azt, ami elmúlt."

A vers első része mintha az 1,9-11 gondolatát ismételné: semmi sem új a nap alatt. A vers második része homályos. Minden fordítás csak tapogatózik.

Az utolsó szó a *mit elűzték* ezt is jelenti: ami elrohant, az üldözött. A BJ ezért úgy érti, hogy Isten a gyengébb mellé áll, habár az igazságosság és a halál nem tartoznak össze, mert a halál az erénytől függetlenül mindenkit elér, az igazságosságban pedig sokszor az erősebb joga érvényesül (vö. 5,7.v.).

Aistleitner úgy érti, hogy Isten művei állandóak, s ha a látszat szerint el is hagyja olykor útjait, mindig visszatér az elhagyottnak látszó ösvényéhez.

Rási is üldözöttet lát az utolsó szóban: Isten szereti az üldözöttet (pl. Jákobot üldözte Ézsau, Izraelt üldözte a fáraó stb.). Isten megfizet az üldözőknek, s éppen ezért a gonosznak semmi haszna, mert egyszer megfizet tetteiért. Hasonlóképpen értelmezi Szent Jeromos is, de az üldözött keresztényekre érti, akiknek vérét számon kéri – "keresi" – Isten.

Magyarázat

A Prédikátor egyik leghíresebb szakasza a meghatározott időpontokról szól. Mindennek megvan a maga ideje. A tizennégy ellentét (2x7) ezt a teljességet fejezi ki. Az emberi élet örvendetes és szomorú eseményei Isten adta terv szerint váltják egymást (2-8.v.). Az ember ezen nem változtathat, de ki sem ismerheti igazán Isten tervét, jóllehet Isten valami "örökkévalót" helyezett szívébe (9-11.v.).

A Prédikátor teológiájában megtaláljuk a hívő zsidó istenfélő imádásának visszhangját: "Az Úr adja a halált és az életet ... az Úr tulajdona a föld minden pillére" (1Sám 2,6-8). Azonban nem a természet szépségét és jóságát (Ter 1) hangsúlyozza, hanem Isten minden emberi ismeretét meghaladó fenségét: "Anélkül, hogy az ember felfedezné a művet, amit Isten alkotott" (3,11). Ez a felismerés – a halál bizonyossága mellett –

gondolatvilágának egyik sarkköve. Ebből is következik, hogy az emberi élet evilági örömei valóságok, örömmel kell használni azokat, amelyeket – Isten terve szerint – a jelenben (az "időben") felkínálnak, csak meg ne feledkezzünk arról, hogy viszonylagosak, éppen azért, mert megvan az "idejük, nem örökkévalók." Ha ez a helyzet, nem tehet egyebet az ember, minthogy élvezze mindazt, amit Isten ajándékként nyújt neki(12-13.v.).

Isten változatlan, műveit örök időkre alkotta, senki sem változtathat rajta. Ismét a régi elv igazolódik be: semmi sem új a nap alatt. Isten számára nincs is múlt, mert ő mindent visszaállíthat (14-15.v.).

A Prédikátor ismét az emberi tapasztalat alapján beszél. Nem állítja azt, hogy a világ – Isten teremtménye – örökkévaló. De a tapasztalat azt mutatja, hogy a világban mindig ugyanazok a törvények uralkodnak, s ezen senki sem változtathat Istentől kivül.

Örök létkérdés: Van-e értelme végigélni az élet jó és rossz oldalát, ha semmi "haszon" a fáradozásból? Igen, mondaná már az eddigiek alapján is a Prédikátor, mert Isten arra teremtette az embert, hogy fáradozzon. Az iránta való félelem megkívánja ezt a küzdelmet. Az ember teljesíti Isten adta kötelességét, sőt még örömet is talál benne, hiszen ez Isten ajándéka. De szívében ott a vágy a végtelen után, amit az őszövétségi istenfélelem sem elégített ki. A szentágostoni sóhaj szerint végtelen vágyainkat csak Isten elégítheti ki. Alapjában véve az őszövétségi bölcs a krisztusi kinyilatkoztatás teljességét szomjazza, amely szerint: "Aki engem látott, az Atyát látta" (Jn 14,9).

A mai embernek nem könnyű szívében kiépíteni a helyes Isten-félelmet. Már a félelem szó is ellenkezést vált ki benne. Nehezen fogadja el azt is, hogy ne lehessen az idő abszolút ura. Rohan, s nem tudja kihasználni az "Isten látogatásának idejét", a "kairoszt". A Prédikátor talán segíthet, hogy nyugodtabban elfogadhassuk: "Mindennek megvan az időpontja", s ezért boldogabban élhessük a jelent, anélkül, hogy megfélekedznénk az örökkévalóságról, amelynek vágyát is szívünkbe ültette a Teremtő.

b) Egy a sorsa mindennek (3,16-22)

16 És még láttam a nap alatt: az ítélet helyét – ott a gonoszság, és az igazságosság helyét – ott a gonoszság. 17 Mondtam a szívemben: Az igazat és gonoszot megítéli az ember, mert minden dolognak és minden tettnek megvan az ideje ott.

18 Mondtam a szívemben az emberfiak ügyében: megvizsgálja őket Isten és meglátja, hogy ők állatok, ők a maguk számára. 19 Mert az ember fiainak a sorsa és az állat sorsa, és egy sorsuk van nekik: ahogy meghal az egyik, úgy meghal a másik, és mindegyiküknek egy a lelke. És az embernek nincs többje az állatnál, mert minden hiábavalóság. 20 Minden egy helyre megy: minden porból lett és minden visszatér a porba.

21 Ki tudja: az ember fiainak lelke fölfelé száll-e, és az állat lelke lefelé száll-e a földbe? 22 És láttam, hogy nincs jobb annál, mint hogy örvend az

ember cselekedeteiben, mert ez az osztályrésze. Mert ki vezeti el oda, hogy lássa azt, ami utána lesz?

Szövegjegyzetek

Az "És még láttam" bevezető szavak miatt Murphy is az előző résszel kapcsolja egybe ezt a fejezetet. Mások (pl. Zimmerli) viszont idecsatolják még a 4,1-3-at illetve (Lohfink) a 4,1-16-ot is. Formakritikailag valóban nem könnyű meghúzni a határt: ugyanaz az csmélődő stílus jellemzi a 3,1-től 4,16-ig terjedő részt. A témák szerint azonban vannak alfejezetek. A 16. v új tapasztalatot állít az érdeklődés középpontjába. A megoldás keresése mintegy eltereli a Prédikátor figyelmét (a 4,1-ben aztán visszatér rá): gyökeresen néz szembe a 2,16-ban felvetett problémával, a halálban való egyenlőséggel.

- 16 Salamon bölcsességének egyik jele az volt, hogy igazságos ítéletet hozott (1Kír 3,16-28). A Példabeszédek könyve is sürgeti az igazságosságot (17,15; 24,23-25 stb). A prófétáktól tudjuk, hogy a bírák nem mindig álltak hivatásuk magaslatán, az í t é l e t h e l y é t igazságtalanág, g o n o s z s á g környékeztc. A héberben ugyanaz a szó ismétlődik: gonoszság (egyéb jelentése: istentelenség, jogtalanág, igazságtalanág). Az utolsó "gonoszság" helyébe a BHS betűváltoztatással "bűn"-t javasol. A Vg-ban "istentelenség" és "gonoszság" áll.

- 17 Ez a vers az általános felfogást tükrözi: Mindkettőről ítél majd az Isten. A vers megismétli a 3,1-8-ban kifejtett elvet: mindennek megvan a maga ideje. Az ember nem érti meg az idő titkát, sem az igazságtalanág tényét, de tudja, hogy Isten a döntő bíró.

Az utolsó szó a héberben: o t t nem talál az összefüggéshez. A BHS javaslata betűtöbblettel: "megfigyelés" (ti. Isten minden tettet megfigyel) és Jób 4,20-ra hivatkozik. A LXX: "mert ideje van minden dolognak és minden tett fölött." A VG "és minden dolognak az ideje akkor lesz." Aistleitner úgy érti, hogy "mindennek eljön később az ideje". Fordításunk az EÜ-t követi.

A Prédikátor kijelentése mintha ellenkezne azzal, amit később mond (7,15; 8,5 stb.). Egycsek arra gondolnak, hogy itt csak azért idézi a hagyományos bölcsességi tanítást, hogy vitába szálljon vele. De a Prédikátor saját tanítását is megtaláljuk benne: hisz abban, hogy Isten kormányozza a világot, még akkor is, ha a kormányzás módja homályos előtte. Rási arra hivatkozik, hogy Isten ítélete mindig bekövetkezik a maga idejében, még ha késik is.

- 18 A Prédikátor látszólag figyelmen kívül hagyja az igazságtalanág kérdését. A nehézkes szöveg azonban nem feledkezik meg erről, csak a halál szemzőgéből vizsgálja. Az ember sorsa pedig hasonló az állathoz ezen a téren. Az embernek azt sem szabad felednie, hogy értelmi képessége és élete is korlátolt. Erre figyelmezteti Isten az embert a tapasztalható igazságtalanággal.

Az ü g y szó egyéb jelentése: valamivel kapcsolatban, valamire vonatkozólag (a "beszélni" ige családjából). A LXX így fordítja: "Ott mondtam én szívemben az ember fiainak beszédjéről, hogy megítéli őket az Isten és bebizonyítja, hogy ők állatok önmaguk számára is." Majdnem így érti az EÜ is. A héber m e g l á t j a más pontozással műveltető ige lesz: meglátatja, kimutatja, bizonyítja. Ez még világosabbá teszi az értelmét.

"A maguk számára": szó szerint "ők nekik". Kétféle értelme lehet: önmaguk számára vagy egymás számára. Héber szójáték: sehém böhémá hém-má láhem.

Rási azt gondolja, hogy azokról van szó, akik gőgösek és szeretnek uralkodni a náluk kisebbeken. Isten ezeknek bizonyítja be, hogy hatalmuk semmi. Az állatok is önmagukra morognak.

- 19 A TM-ban szó szerint ez áll: "Mert sors – az ember fiai, és sors – az állat, és egy sorsuk van nekik." A BHS a hasonló tartalmú 2,15-re hivatkozva magánhangzováltoztatással birtokos szerkezetet javasol (status constructus), a harmadik sors előtt pedig a görög, szír, arám stb. fordítás alapján elhagyja az "és"-t. Mivel a s o r s szó "véletlen"-t is jelent, így is fordítható Lohfink szerint: "Mert minden ember véletlen és az állatok is véletlen." Az EÜ szerint: "Mert minden ember alá van vetve a sorsnak..."

A Prédikátor mindent a halál szempontjából vizsgál. Ne várjuk azonban tőle a görög filozófiára épülő skolasztika fogalmait és kifejezéseit. A háttérben egyébként is az Ószövetség gondolatvilága áll. Ez a vers is az ember teremtésére utal, mondja Zimmerli, csak nem a Teremtés könyvének első, hanem második fejezete alapján. Ebben az domborodik ki, hogy az ember a föld porából, az élőlények sorában teremtett. – Befolyásolja az alvilág – Sööl(Seol) – fogalma is. Eszerint az ember árnyként marad a halál után a föld alatt, amelyben eltűnik a különbség a jók és a rosszak között, s csak reményként jelentkezik a feltámadás vágya, amelyről először Dániel és 2Makk könyve beszél nyíltan, és Krisztus feltámadása teszi teljessé. Az Ószövetség szerint Isten éltető lehelete éltet mindent, embert, állatot egyaránt. A halálban ez az éltető lehelet tér vissza Istenhez, vö. Ter 2,7; 3,19; Zsolt 104,29-30. A halál szempontjából nincs különbség ember és állat között: minden elhal.

A szöveg szorosan véve nem a lélekről beszél (héberül: nefes), hanem az éltető leheletről (ruách), amely minden élőben megvan. A Prédikátor is tudja, hogy az emberi lélek a halál után az alvilágba jut (9,10), tehát valamiképpen túlél. a testi halált, de a zsidóság nem választotta szét úgy a testet és lelket mint a későbbi filozófia; az ember egységét hangsúlyozta.

- 20 E g y h e l y r e m e g y: a Sööl – tudományos átírása: Seol – az a közös hely, alvilág, ahova minden élő távozik a halálban. A szó eredete még nincs tisztázva. A Préd-ban csak egyszer fordul elő: 9,10-ben, de mindig ott van a háttérben (vö. előző vers). Versünk a Ter 3,19 visszhangja: "Mert por vagy és a porba térsz vissza". Isten ugyanis a Ter,2 leírása szerint földből alkotta az első embert.

- 21 A Prédikátor kijelentéséből arra lehet következtetni, hogy korábban egyesek megpróbálták igazolni, hogy van különbség az emberi lélek és az állati életelv között. Az ószövetségi földközponitú világképben Isten fenn lakott, tehát oda száll fel az emberi lélek, a Sool pedig a föld alatt volt, tehát oda szállt le az állati életelv. A Prédikátor éppen ezt a nézetet vonja kétségbe, mert a halál szempontjából semmiféle különbséget nem tapasztal az ember és az állat halála között (vö. még 12,7).

A K i t u d j a kezdetű kérdőmondatok jelentése: Senki sem tudja, hogy... A TM-ban szó szerint ez áll: "Ki tudja, az ember fiainak a lelke a fölfelé szálló, és az állat lelke a lefelé, a földbe szálló?" A "fölszálló" és "leszálló" a héberben melléknévi igenév és előtte határozott névelő áll, de a BHS a magánhangzó megváltoztatásával kérdőszóvá alakítja (a magyar -e toldalékot), mert minden ősi fordítás annak tekintette. A Vg "Ádám fiai"-ról beszél, de a TM-ban itt is névelő van az "ádám" szó előtt, amelyilyenkor közös főnév és embert jelent.

Szent Jeromos kikerüli a nehézséget. Több idézettel igazolja, hogy a "ki" kérdőnévmással kezdődő mondatok a Bibliában nem tagadást, hanem csak nehézséget jelentenek: Ki tudja igazán felfogni, hogy ... ? Vagyis nehéz megérteni, de azért úgy van: van különbség az ember és az állat között. Szent Jeromos megemlíti a lelki értelmet is: Az állat a bűnös, az ember a szent. De senki sem tudhatja, melyik üdvözü és melyik kárhozik el, mert haláluk előtt még megtérhetnek, illetve bűnbe eshetnek.

Rási is megkerüli a nehézséget azzal, hogy a "ki" kérdőnévmás egyúttal vonatkozó névmás is, s ebben az esetben ez a jelentése: Aki tudja, hogy az emberek fiainak lelke fölfelé száll, vagyis számot kell adnia tetteiről, az nem úgy fog viselkedni, mint az állat, amelynek lelke lefelé száll, és nem vonják felelősségre tetteiért.

- 22 A Prédikátor következtetéssel zárja le a vitát: Ha így áll a dolog – ahogy az előbb kifejtette –, akkor csak egy lehetőség van: mindenki élvezze munkáját, mert ez az Istentől nyert osztályrésze. A 19. v "sorsa" véletlen történést is jelentett, az "osztályrész" azonban Isten által megszabott feladat, birtok.

A "ki" kezdetű kérdőmondatok óhajt is kifejezhetnek, a magyarban is, a hangsúlytól függően. A "Ki vezeti el oda...?" mondatnak két jelentése is lehet: – tagadás (vö. előző vers "ki" kezdete): senki sem vezetheti el oda; – óhaj, segélykérés: bárcsak valaki elvezetné oda. Mindkét esetben a vers alapvető jelentése ugyanaz: a Prédikátornak eddig még senki sem mutatta meg, hogy milyen lesz a jövő. Lohfink megjegyzi, hogy nem arról van szó, mi lesz a halál után a halottal, hanem hogy mi lesz a földön a Prédikátor halála után, nélküle. A 6,12 még visszatér a jövő bizonytalanságára.

Rási az utolsó kérdést az örökösökre vonatkoztatja: az ember nem tudja, hogy utódai jól vagy rosszul fogják-e kezelni a rájuk hagyott vagyont.

Magyarázat

A Prédikátor felfedezi a földi igazságtalanságot, de azt is sejti, hogy Isten majd mindenkit megítél, jót és gonoszt egyaránt. A fejezet elején arról elmélkedett, hogy mindennek megvan a maga ideje. Most ezt alkalmazza az ítéletre is: eljön majd az isteni ítélet ideje is (16-17.v.).

Ugyanakkor azonban úgy látja, hogy a halál szempontjából egy az ember és az állat sorsa. Mindkettőt Isten éltető lehelete tartja fenn és mindkettő ugyanúgy meghal és a Söölba távozik (18-20.v.). A jövő – ilyen szempontból – teljesen bizonytalan számára, mert még azt a vitát sem lehet eldönteni, hogy hova száll az ember és az állat éltető lehelete a halál után. Egy azonban biztos: Isten megszabta az ember osztályrészét itt a földön, s ezt kell az embernek élveznie. Ne is aggassza a jövő, mert senki sem tudja felvilágosítani arról, hogy mi lesz utána (21-22.v.).

A keresztyén olvasó egyetért a gondolatmenet kezdetével: a földi élet tele van igazságtalansággal, s reméli, hogy Isten ítélete majd igazságot szolgáltat. De éppen azt az igazságszolgáltatást nem láthatta még tisztán a Prédikátor, mert az általános bölcsességi tanítás szerint itt a földi életben kell megnyilatkoznia az isteni igazságosságnak. A Prédikátornak éppen az a nehézsége, hogy ezt nem tapasztalja a földi életben. Mivel számára a Sööl jelenti a túlvilágot, nem láthatja tisztán az állat és az ember halála között sem a különbséget. Kérdést vet fel, amelyre a teljes választ csak a későbbi kinyilatkoztatás adja meg. S bár a keresztyén olvasó ezt már ismeri, mégis mennyiszor követeli, hogy Isten már ebben a világban szolgáltasson igazságot. A Prédikátor elismeri, hogy a földi életnek is megvannak a maga örömei – s ez Isten ajándéka –, jóllehet a számára ismeretlen jövő ezt az örömet is viszonylagossá teszi.

c) Társadalmi rendellenességek (4,1-16)

1 És megfordultam, és láttam mindazt az elnyomást, ami a nap alatt történik. És íme: az elnyomottak könnye, és nincs nekik vigasztalójuk; és elnyomók kezéből erőszak, és nincs nekik vigasztalójuk.

2 És magasztalom a halottakat, akik már meghaltak, inkább, mint az élőket, akik élnek még eddig, 3 és mindkettőnél jobban azt, aki még nem létezett, aki nem látta a gonosz cselekvést, ami a nap alatt történik.

4 És láttam minden fáradozást és minden ügyes tettet, hogy az az egyik féltékenykedése a másikra. Ez is hiábavalóság és szélkergetés.

5 Az esztelen összefonja kezét és saját húsát eszi.

6 Jobb egy teli marék nyugalomban, mint két teli marék fáradozásban és szélkergetésben.

7 És megfordultam és láttam hiábavalóságot a nap alatt: 8 Egyedül van és nincs más, se fia, se testvére nincs neki, és nincs vége minden fáradozásának. Szeme sem lakik jól a gazdagsággal. "És kiért fáradozom én és vonom meg lelkemet attól, ami jó?" Ez is hiábavalóság, és rossz elfoglaltság ez.

9 Jobb ketten, mint egyedül, mert fáradozásukban jó bérük van. 10 Mert, ha leesnek, az egyik felsegíti a társát. És jaj neki: a magányosnak, aki elesik, és nincs más, hogy fölsegítse. 11 Sőt, ha ketten fekszenek, melegük van. És a magányosnak hogy legyen melege? 12 És ha ő, a magányost legyőzi, ketten ellenállnak neki, és a hármassal fonal nem fog hamar elszakadni.

13 Jobb a szegény és bölcs gyermek, mint az öreg és esztelen király, aki nem tudta elfogadni a figyelmeztetést. 14 Mert a börtönből jött ki uralkodni, jöhetett a királysága alatt szegényként született. 15 Láttam az élőket mind, akik a nap alatt járnak, a másik gyermekkel, aki helyébe áll. 16 Nincs vége az egész népnek, mindenkinek, aki előttük volt. A későbbiek sem fognak örülni neki. Mert ez is hiábavalóság és szélkergetés.

Szövegjegyzetek

A Prédikátor felveszi a 3,19-ben háttérbe szorult fonalat s kitágítja a látóhatárt; négy igazságtalan társadalmi helyzetet vizsgál meg: a kizsákmányoltakét, a naplopó szegényét, a magányosét és a nép hullámzó magatartását. Fonák, értelmetlen mind a négy, s ezért hiábavalóság. Mivel a négy téma lazán függ össze, a magyarázóknál a legkülönbözőbb beosztásokat találjuk. MurphyW a negyediket (4,7-16) külön szemlélődésként kezeli, részben mert egységes témája van (a "kettő"), részben pedig a "hiábavalóság" kezd és zárja be (inclusio).

- 1 E l n y o m á s : ez a sz ó háromszor szerepel ebben a versben, első két alakja külsőleg ugyanaz, az első azonban csak többesben szereplő főnév (elnyomó általában), a második többesszámú szenvedő melléknévi igenév (az elnyomottak). A Vg első esetben "rágalom"-mal fordítja, a LXX mind a három esetben. E l n y o m ó i k k e z é b ő l, vagyis részéről. Mivel a v i g a s z t a l ó kétszer szerepel, a BHS a második helyébe betűváltoztatással "bosszúálló"-t javasol, de megjegyzi, hogy 3,16-ban is szerepelt már gondolatritmus végén mind a kétszer ugyanaz a szó. A Bival a változás nélküli szöveget követjük.

A vers a Vg-ban bővebb: "Más (dolgok) felé fordultam és láttam a rágalmakat, amiket a nap alatt elkövetnek és az ártatlanok könnyeit, és hogy senki sincs, aki vigasztalna és hogy nem tudnak ellenállni erőszakosságuknak azok, akik mindenkinek a segítségétől meg vannak fosztva."

Már a próféták mennydörögnek az elnyomó, kizsákmányoló gazdagok ellen: "Jaj azoknak, akik ... megfosztják jogaitól népem szegényeit. Akik kizsákmányolják az özvegyet és megrabolják az árvát" (Iz 10,1-2). Nehemiás a babiloni fogságból való visszatérés után orvosolta ugyan a súlyos bajokat (Neh 5,1-13), de az idegen elnyomással ezek ismét lábra kaptak. A Prédikátor látja az elnyomást, megállapítja a felháborító tény, de nem forradalmár, nem próféta, hogy fenyegetsen vagy vigasztaljon. Az ő szempontja: megfigyelni az eseményeket, s kutatni, hogy mi az emberi élet értelme, ha ilyesmi történnek. Feleletét a 4. v-ben találjuk: Hiábavalóság! Figyelemreméltó azonban az is, hogy a Prédikátor, aki

máskor evésre-ivásra és az élet adottságainak felhasználására ösztönöz, vagyis az Istentől adott örömek élvezésére, most elhagyja ezt a buzdítást. Ha pedig a 2. v-t egybekapcsoljuk az 1.-vel, érezhetjük méltatlankodását: Az ilyen élet sokkal rosszabb mint a halál!

- 2 A Vg egyszerűsít: "És inkább dicsértem a halottakat, mint az élőket."

A Prédikátor a bölcsességi irodalomban ismert (Zsolt 1,1, 119,1 stb) boldogság-formát alkalmazza véleménye kifejezésére; összehasonlít: jobb ez, mint az. A következő versben még fokozza következtetése keserűségét.

- 3 Meghökkenhet a fokozás: A halottnak jobb, mint az élőnek, de még jobb annak, aki meg sem született. A Prédikátor látszólag ellentmond a hagyományos bölcsességi irányzatnak, amely nagyra tartotta az életet (pl. a Zsoltáros is szeretné elkerülni a halált, mert a Söl életmódja nem vonzó, az élet viszont ismert). A 9,4-ben mégis az élet mellett dönt, mert az élőnek van még reménye, a halottnak már az sincs (l. ott). Az ellentétet feloldja a kétféle nézőpont: itt a halál megszabadít az elnyomástól, a 9,4-ben viszont a halál kioltaná az utolsó reménysugarat is. Alapjában véve azonban itt is az élet, s még inkább az emberibb élet utáni kiáltás hallatszik ki a mondásból. A Prédikátor nem áll egyedül; Jób 3,1 és Jer 20,1 is megátkozza saját születésnapját: a sok nyomorúság miatt jobb lett volna meg sem születni!

- 4 A Prédikátor nem a hagyományos szemléletet bírálja, amely nagyra tartotta a szorgalmat (pl. Péld 10,4-5; 12,27 stb.), hanem annak kinövését: a szorgalomban megbújó irigységet. Emberi tapasztalat, amelyet általános elvnek tekint, de nem zárja ki a kivételt. – Ez a gyors általánosítás jellemző a Prédikátorra.

Rási: A fáradozás az Isten színe előtt elkövetett bűnöket jelenti, míg az ügyes tett azokat a cselekedeteket, amelyeket nem Istenért, hanem az embertársak irigységének felkeltésére végeznek.

- 5-6 Az 5. és 6. v két közmondást idéz, amelyek látszólag ellentmondanak egymásnak. Az ellentmondást azonban feloldja a nézőpont változása, s ez jellemző a Prédikátorra. Az 5.v a lustaságot ítéli el (vö. Péld 6,10; 24,33), a 6.v pedig a nyugtalan fáradozást (vö. Péld 16,8; 17,1). A két közmondás egybevetésével azt hangsúlyozza ki, amit az előző 4.v-ben kifejtett: mind a lustaságnak, mind a szorgalomnak megvan a maga hiábavaló oldala.

S a j á t h ú s á t e s z i: önmagát emészt, eleped (ti. az irigységtől). Rási is így érti: A gonosz nem dolgozik, hanem rablásból él, de az ítéletkor majd önmagát rágja, amikor látja az igazak dicsőségét és a maga kárhozátát.

Az EÜ – s nyomában Lohfink – másképp értelmezik a kifejezést: "A műveletlen ölbe teszi a kezét és mégis megvan az ennivaló húsadagja." Lohfink szerint a mondás arról a meglepő tapasztalatról számol be, hogy néha még a tehetségtelennek és munkakerülőnek is van elég ennivalója. Az 5-6.v két közmondásával a Prédikátor a 4. v elvét is bírálja: ki lehet

maradni a versengésből és az abból következő kizsákmányolásból, s mégis lesz mit ennie, sőt nyugalma is meglesz.

Egyesek arra gondolnak, hogy a 6.v fejezi ki a Prédikátor véleményét, de az is lehet, hogy a két közmondás egybevetése is a hiábavalóságot emeli ki. Pl. a magyar "Nincsen rózsza tövis nélkül" és "A türelem rózsát terem" közmondásból nem következik, hogy a türelem tövist terem, mert más a szempont!

Rási: Jobb a kisebb vagyon nyugodt lelkiismerettel, mint bűnnel szerzett nagy vagyon lelkiismeret-furdalással.

7 M e g f o r d u l t a m: más irányba tereltem érdeklődésem. A Vg: "fontolgatván". A szorgalom hiábavalósága után a magányos ember helyzetét vizsgálja.

8 Megfigyelte, hogy a munka, a fáradozás úgy is hiábavalóság lehet, hogy a magányos ember töri magát, gyűjt, gyűjt, s nincs is kinek! Csak birtokolni, dolgozni akar, mondaná Erich Fromm, ahelyett, hogy "lenne" = élne.

A lapszéli "Qere" (arám szó, jelentése: olvasd!; a héber szöveget hűen áthagyományozó tudósok – maszoréták – írták be ezt az utasítást, javítást, amikor úgy látták, hogy a szöveg átírása tévedésre adhat alkalmat) jelzi, hogy a "szem" írásában téves a többes szám jele: egyes számban kell állnia, mert állítmánya is egyes számú. Ezt követi a LXX, a szír és az arám fordítás. Csak a Vg őrzi a "Kativ"-et (arám: az írott, ahogy a TM-ban szerepel): szemei. A s z e m a kapzsiság jelképe.

Mivel a vers második része már közvetlen idézet – a magányos beszél –, a könnyebb megértés kedvéért a Vg a kérdés elé szúrja: "Eszébe sem jut, hogy mondja:".

L e l k e m e t: A lélek a héberben a visszaható névmás szerepét is betöltheti: megfosztom lelkemet, vagyis önmagam (vö. az új mise-szövegben a régi "őrizze meg lelkemet" helyett "őrizzen meg engem" áll a pap áldozásánál). Ezt a fordulatot alkalmazza a Bi.

Szent Jeromos említi, hogy egyesek ezt a verset az Üdvözítőre alkalmazták: egyedül jött megváltásunkra, senki egyenlő társa nem volt, jóllehet örökbefogadás révén Isten gyermekei testvérei lettek.

9-12 A magányost most összehasonlíttja a nem egyedül állókkal. Nem mondja, hogy miért magányos valaki. A sorok között azonban kiolvashatjuk, hogy olyan esetekről van szó, amelyeket az illető elkerülhetett volna.

9 B é r ü k: mindkettőnek haszna van az összefogásból. A Vg: "Társaságukból ugyanis hasznuk van." (Vö. Ter 2,18). Ezt szemlélteti a következő három példa (10-12. v).

10 É s j a j n e k i: a TM egybeírja, s ezért a BHS a Targum alapján más fordítást javasol (egy magánhangzó változtatással): "és ha". De a TM-nak is van értelme (jaj neki), és így fordította a LXX, a szír és a Vg is. Latinul szállóige lett: Vac soli = Jaj a magányosnak!

11 Szent Jeromos a 4,9-12 szó szerinti magyarázata után megemlíti elődei lelki értelmezését is. Az egyedülálló ember az, aki nem fogadja el Krisztust

élettársnak. Aki azonban Krisztussal él, ha el is esik, Krisztus felemeli stb. A 11.v-nél Elizeus példájára hivatkozik: teste melegeivel támasztotta fel a halottat (2Kir 4,34). Aki Krisztusban alszik el – hal meg – azt Krisztus feltámasztja az örök életre.

- 12 A héber szöveg nem egyenletes. L e g y ő z i : az igének nincs alanya, vagyis nem nevezi meg az egyes számú támadót, aki legyőzi a magányosat, de akinek ketten ellenállhatnak. A BHS szövegjavítást javasol, de nincsenek szövegtanúi. Ugyanakkor utal arra, hogy a TM szerkezete nem szokatlan, mert 2,21-ben más ige hasonló szerkezetben áll. A TM így is érthető: "És ha az egyiket kitámadják, ketten állnak neki ellen (ti. a támadónak)." Az első héber igének ugyanis több jelentése van: kitámadni, megragadni, legyőzni stb.

A vers második része közismert népi közmondás. A TM -ban "fonal" szerepel, a Vg nyomán azonban sok fordítás kötélről beszél (pedig a Vg latin szava "funiculus" = vékony kötél, zsineg!). A közmondás értelme így sem változik, s Rási fokozást lát az egész versben: egyedül, ketten, hárman! Rási allegorizál is, miután a szó szerinti értelmet kifejtette: a hármasság a három nemzedéket jelenti – apa, fia, unoka –, akik nem hagynak fel a Tóra tanulmányozásával (vö. Iz 59,21). Vagy: a három fonál: a Szentírás, a Misna és a közkerkölcs. Aki ezt a hármat betartja, nem vétkezik.

- 13 A 13-16.v királyát történelmi személlyel próbálták azonosítani. Ha ez biztos volna, meg lehetne állapítani pontosan, hogy kinek az idejében írták a Préd-t. Egyesek József történetére gondoltak (Ter 37-41). A kísérletek nem vezettek eredményre. Lohfink is bevallja, hogy a Prédikátor konkrét eseményre gondol, amit olvasói is ismernek, de mi már nem tudunk azonosítani. Zimmerli szerint egyszerűen típus-esetről van szó, a Prédikátor általában beszél.

A 13-16.v-ben tulajdonképpen három királyról van szó: az öreg király, akit letesznek; utóda a fiatal király, aki börtönből jön; egy másik fiatal király, aki az előbbi helyébe lép. A történet mondanivalója: a nép kegye állhatatlan, ez is hiábavalóság.

- 13 A g y e r m e k jelenthet "fiatalembert" is. – A 13.v végén az ige szenvedő alakú: "figyelmeztetve lenni" vagyis elfogadni a figyelmeztetést.

Szent Jeromos felsorolja elődei kommentárait. Első helyen említi Rabbi Akiva (+ 135) magyarázatát, amelyet ő – vallomása szerint – keresztény hitre tért zsidó tanítómesterétől hallott. Rabbi Akiva magyarázatát közli, majd ezer év múlva, Rási is, aki a midrások alapján így allegorizál: A gyermek a jó ösztön, amely csak tizenhárom éves korban kezd működni az emberben (ezért "gyermek"). Nem engedelmeskedik neki (ezért "szegény"), de jó útra tereli az embert (ezért "bölcs"). Az öreg király a rossz ösztön, amely uralja az embert (ezért "király"), benne van születése óta (vö. Ter 4,7; ezért "öreg") és rossz útra vezet az embert (ezért "esztelen"). Mivel öreg, már nem viseli el a fegyelmezést.

- 14 A b ö r t ö n b ő l : a TM szó szerinti jelentése: "a félrelépők házából". A Vg megkettőzi: "börtönből és bilincsekből jön ki valaki közben". Rási is

így érti, s arra hivatkozik, hogy a "félrelépők" pontozása a foglyoknak felel meg, tehát már a maszoréták is így értették (példát is hoz az álef kiesésére). Említ még egy lehetőséget: a "félrelépő" hulladékot is jelenthet (félredobott dolgok), s akkor ezt jelenti: az új király a szenny és bűz helyéről származik.

Rási két példát is említ: József börtönből emelkedett vezéri állásba, Dávid pedig a nyáj mellől került királyi székbe.

Mivel a vers végén szereplő két ige ragozott alak (született, nélkülözik) és melléknévi igenév is (született, nélkülöző) lehet, a TM úgy is érthető, hogy még mindig a 13.v gyermekéről van szó, aki király lett: "mert a börtönből jött ki uralkodni, jóllehet ennek (ti. az öreg királynak) a királysága idején szegénynek született." Ezt a fordítást tartjuk a legmegfelelőbbnek.

- 15 A rövid történet szerint az ifjú trónkövetelő leteszi az öreg királyt, és mindenki az új király mellé áll. Egyesek (pl. Lohfink vö. 13.v) a "másik"-ban egy harmadik uralkodót látnak, aki a 13-14.v ifjú királya helyébe lép és éppen úgy követik őt is, mint elődjét. A többféle magyarázati lehetőség nem érinti az alapjelentést: "Hozsannára feszítsd meg következik" (Zimmerli), vagyis a népszerűség is hiábavaló, mulandó.

- 16 A k i e l ő t t ü k v o l t : a LXX és a Vg többesben fordítja: akik voltak. A Vg: "előtte". Nem időről, hanem térről van szó: a király vagy a nép színe előtt. Az EÜ így fordítja: "E néptömeg nem ér véget, közömbös, ki áll az élére."

Ha a vers első mondatánál egy betűt az egyik szó elejéről az előző végéhez ragasztunk, ez lesz az értelme: "Nincs vége semmi nyomorúságnak. Mindaz, ami előttük volt, utánuk is lesz." Tehát a természetben tapasztalt körforgás a történelemben is megvan: az ünnepelt ifjú király öregkorában éppen olyan esztelen lesz, mint öreg elődje, s a történet előről kezdődik.

Lohfink megjegyzi, hogy a Prédikátor itt alkalmazza először azt az irodalmi formát, amely a 6,11-9,6-ban előtérbe kerül: hagyományos mondással kezd (13.v), amelyet végül is megcáfol (16.v). Esztünkben: Jobb a szegény és bölcs gyermek, mint az öreg és esztelen király. De később már ennek sem fognak örülni.

Magyarázat

A mindennapi élet apró csemenyei nem érdekelhetik a bölcs embert? Ellenkezőleg, ezeket kell megfigyelnie, kiértékelnie. Az ókor keleti bölcsei ezeken gondolkodnak el, ezeken keresztül tanítanak. A Prédikátor most négy ilyen témán eszmélődik.

Látja az elnyomást. Nem lázong ellene, de megállapítja a tényt: nincs vigasztaló, nincs, aki változtatna a helyzeten (1.v). Ebből következtet arra, hogy boldogabb a halott, mint az élő, de még boldogabb az, aki meg sem születik, mert megmenekült a földi kintől (2-3.v). A korabeli hagyományos bölcsesség dicsőíti az életet, Isten ajándékát, de a Prédikátor szempontja más: a kínok oldaláról nézve jobb a nemlét a létnél (9,4-ben más a szempont,

1. ott). Mintha mondaná: Ha ilyen sanyargatást kellene meg tapasztalnom a bőrömnön, akkor inkább azt kívánnám, hogy meg se születtem volna! Tanít: az igazságtalanság gonoszság. Egész gondolatmenete hirdeti, hogy az elnyomottak hiába ismételtetnék: "Az ember számára nincs jobb, (mint) hogy egyék és igyék és hogy fáradozásában jót lásson a lelke" (2,24).

Újabb téma: a lázas szorgalom és a lustaság egyaránt hiábavaló a halál szemszögéből. A Prédikátor ismét ellentmond a hagyományos nézetnek, amely dicsérte a szorgalmat. Látja, hogy az igyekezetben irigység is rejtőzhet (4.v). Két ellentétesnek látszó közmondást idéz, s ezzel is igazolja, hogy mind az öncélú fáradozás, mind a lustaság hiábavaló (5-6.v). Főleg korunk emberének hirdeti, aki a "munka ösztönét" dicsőíti vagy leplezett irigységgel néz a másakra, aki többet szerzett magának: elégedj meg, ha markod teli van, ha nyugodtan biztosítottad a megélhetéshez szükségeseket.

A magányos ember példája is igazolja a törtető fáradozás hiábavalóságát. Dolgozik, gyűjt, de kinek? (7-8.v). Aki együtt dolgozik a másikkal, az legalább a gyakorlati életben talál támaszt: lesz, aki felsegíti, melegíti és erősíti. Jobb tehát ketten, mint egyedül (9-12.v).

Az utolsó történet az irigységről is, de főleg a hírnév s hatalom változandóságáról szól, s így a 4. v-hez kapcsolódik (13-16.v). Egész kis történet – valós vagy csak példálódzó? – igazolja: Az öreg király már nem képes uralkodni, s helyébe lép az ifjú, aki szegény, talán éppen börtönből jött ki, de bölcs. Mindenki melléje áll, éltetik az új királyt. De a későbbi nemzedék már nem örül neki. Ugyanazt látják, mint az előbbi nemzedék: a király megöregedett, és a történelem ismétlődik. Ez is csak hiábavalóság!

A Prédikátor tapasztalata megfelel a mai embernek is. Igaz, nem nézi már ölbetett kezekkel a társadalmi rendellenességeket, hiszen megannyi mozgalom célul tűzte ki a tökéletes társadalmi rend felállítását. A tapasztalat szerint ez még nem sikerült, s ameddig ember lesz a földön, addig az emberek között fennálló társadalmi, műveltségi stb. különbségek okozta szenvedések mindig meglesznek. S mindig lesznek olyanok, akik felsóhajtanak: Bárcsak meg se születtem volna!

Kinek van tiszta szándéka? Ki keresi egyedül Isten dicsőségét és a felebarát javát jótetteiben? Még a szentek is állandóan küzdöttek a régi, az önző én ellen. De ebből még a Prédikátor sem következtet arra, hogy passzivitásba kellene menekülni. Egyelőre csak azt kéri, hogy józan ésszel lássuk be fáradozásunk korlátait.

A komor színezetű háttértől elüt a társaság erejének dicsérete. Ki ne ismerné a közösség fenntartó erejét? Mintha ez lenne a válasz a magányos kétségbeesésre, az elnyomott vigasztalására: az összefogás erőt ad. A Zsinat utáni kisközösségek ebből a tapasztalatból élnek.

Napóleon és még sok politikai vezér élete pedig a Prédikátor kis történetének örök érvényét szemlélteti. Ne vessük reményünket a hatalomba s a népszerűségbe: a virágvasárnapi hozsannára nagypénteki feszítsd meg következik. Bár a közvéleményre is figyelni kell, de ki biztosít arról, hogy az mindig tárgyilagos? A keresztény ember tiszta lelkiismerete áll Isten és

ember előtt, s nem függ a közvéleménytől, amely változékony, mint az időjárás.

6 KÜLÖNBÖZŐ TANÍTÁSOK ÉS EGY ESZMÉLŐDÉS (4,17-6,9)

MurphyW ismét hosszabb (4,17-6,9) egységes szakaszként kezeli a követ kezű három részt, mivel csak a 6,9-ben találkozunk újból a "Hiáavalóság és szélkergetés" kifejezéssel. Véleményünk szerint azonban nem szükséges, hogy a szerző minden tanítása végén kifejezetten is ismételje alap-gondolatát. Elég, ha – mint a következő szakaszban is – hallgatólagosan közli, hogy miként is kell értékelnünk a témát. Ennek ("A helyes beszéd"), valamint az átfogó irodalmi formának (Tanítás, instructio) – amit közmondások, intelmek támasztanak alá – egysége pedig MurphyW szerint is világos. – Ezt a hosszabb részt is három szakaszra osztjuk fel.

a) Intelem az istenfélelemről (4,17-5,6)

4,17 Órizd a lábadat, amikor Isten házába mégy! És légy közel, hogy figyelj, nem mint az esztelenek, hogy áldozatot hozzanak. Mert nem tudják, hogy rosszat tesznek.

5,1 Ne légy elhamarkodott száddal, és szíved se siessen, hogy szót ejtsen Isten színe előtt, mert Isten az égben van és te a földön. Ezért szavad kevés legyen

*2 Mert eljön az álom az elfoglaltság sokaságában
s az esztelen hangja a szavak sokaságában.*

3 Amikor fogadalmat teszel Istennek, ne késlekedj teljesíteni azt, mert nincs kedvtelés az esztelenekben. Amit fogadsz, teljesítsd!

4 Jobb, ha nem fogadsz, mint hogy fogadsz és nem teljesíted. 5 Ne engedd, hogy a száad bűnbe vigye tested, és ne mondd a küldött előtt, hogy az tévedés. Miért haragudjék meg Isten a hangodra és tegye tönkre kezéd művét?

*6 Mert az álnok sokaságában sok a hiáavalóság és a szó.
Azonban féld az Istent!*

Szövegjegyzetek

Lohfink szerint a Prédikátor központi témája (l. 11. o.) a helytelen vallásosság kritikája. Erről tárgyal a jelen szakasz. Az Istennek tartozó félelem az igazi istendicséret, nem pedig a külső tettek, könnyelműen kiejtett fogadalmak és hosszú imák.

4,17 A vers értelme körülbelül ez: A jeruzsálemi Templomba menet ismerned kell az előírásokat, hogy lépteid azok szerint irányítsd. Azért kell menned a templomba, hogy hallgass a Törvényre vagyis megtanulj engedel-

meskedni neki. Az Ószövetség gyakran kiemeli, hogy az engedelmesség többet ér, mint az áldozat (pl. 1Sám 15,22; Péld 21,3; Öz 6,6). Esztelenek tehát azok, akik csak halmozzák az áldozatokat, s nem igyekeznek meg-hallgatni a törvényt.

Lohfink megfigyelte, hogy a szakasz 28 = 4x7 sorból áll, mint a 3,2-8 (az EÜ struktúrája szerint).

I s t e n h á z á b a: a jeruzsálemi templomba.

H o g y f i g y e l j: szó szerint: "hallani, meghallgatni". Engedelmességet is jelent, mint a legtöbb nyelvben (pl. a német "hören" és "gehorsam"). A közelálló hallja a törvényt.

A héber szöveg zavaros. Ezért a szír hozzáteszi "jobb, mint": közel lenni a meghallgatásra jobb, mint az esztelenek áldozathozatala. A Vg: "örizd lábad az Isten házába lépve és közelíts, hogy halld. Sokkal jobb ugyanis az engedelmesség, mint az esztelenek áldozatai, akik nem tudják, mi rosszat tesznek."

Az esztelen áldozata nem felel meg az előírásoknak, mert nem is ismeri azokat, sőt nem is tudja, hogy vét ellenük. A másik fordítási lehetőség – "Mert nem tudnak rosszat tenni" (így az EÜ) – nem talál egészen a szövegösszefüggéshez.

Lohfink megfigyelte, hogy itt szerepel először, váratlanul, a bölcsességi irodalomra jellemző közvetlen tegező megszólítás: "te".

Rási: Vigyázz magadra, ne vétkezz, hogy inkább hálaáldozatot, mint bűnért való áldozatot kelljen bemutatnod a templomban. Az esztelen áldozatot mutat be, de vétkezik, és nem is fogja fel, hogy ezzel is csak rosszat tesz magának.

- 5,1 Kerülni kell az elhamarkodottságot szóban (s z á d) és szándékban is (s z í v e d).Egyesek a bőbeszédű imára értik: fölösleges Isten színe előtt hosszú imát mondani, mert ő fenn van és mindent lát. Jézus is ellene volt a szószaporításnak (vö. Mt 6,7). Ez a magyarázat azonban nem talál az "elhamarkodottsághoz", sem a következő versekhez, amelyek a fogadalomtételről szólnak. Ugyanis az összefüggés alapján már itt is erről lehet szó: Nem kell elhamarkodni a szívben megfogalmazott és szájjal kimondott fogadalmakat, mert Isten végtelen fölség. Lehet azonban általánosabb értelme is: kerüljük az elhamarkodott kijelentéseket is! Ez az elv szerepel máshol is a bölcsességi irodalomban (pl. Péld 10,19). Az elhamarkodott kijelentés egyik példája a megfontolatlan fogadalom, amellyel a következő versek foglalkoznak (3-6.v).

A vers második felét I s t e n a z é g b e n ... jól értelmezi Rási: Isten mindent fölülmúl. – A Prédikátor tanításának egyik alapvonása, hogy elismeri Isten transzcendens fölségét. Ezt a tételt támasztja alá avval, hogy idéz egy közmondást.

- 2 Ismét közmondásról van szó: a sokféle nappali elfoglaltság nyugtalan álmot okoz, s aki sokat beszél, vét a nyelvével. Az összefüggés alapján ezt is lehet

a fogadalomra vonatkoztatni: aki elhamarkodottan sokat beszél, még az Istenre vonatkozó beszédben is vétkezik (pl. a fogadalomban).

Rási szerint a figyelmeztetés kapcsolatban áll az 1.v végével: "Ezért szavad kevés legyen!"

- 3-4 Most már kifejezetten a fogadalomra vonatkozóan ad utasításokat. A Prédikátor kortársai bizonyára emlékeztek a MTörv intéseire: "Ha fogadalmat teszel az Úrnak, a te Istenednek, ne késlekedj teljesíteni. Mert az Úr, a te Istened szigorúan beköveteli, s bűn nehezedik rád. Ha nem teszel fogadalmat, nem terhel bűn. De ha egyszer ajkadra jött, tartsd meg és teljesítsd fogadalmadat, amelyet szabadon tettél az Úrnak, a te Istenednek, tulajdon száddal" (23,22-24). (Vö. Péld 20,25; Sir 18,22-23.) A Prédikátor ismeri tehát a hagyományt és nem mindegy számára, hogy milyen kapcsolatot teremt az ember az Istennel. A bölcsességi irodalom nem anyira a bűnt, hanem az esztelenséget hangsúlyozza annál, aki nem tartja meg fogadalmát.

A Vg bővíti a vers közepét: "nem tetszik neki ugyanis a hűtlen és ostoba ígéret." Hűtlen = meg nem tartott.

Sokan kiemelik (pl. Zimmerli), hogy a Prédikátor általában beszél Istenről, mivel az Elohim szó szerepel a szövegben, amely közös főnév. Nem használja a Jahvé vagy az Úr (Adonaj) nevet, jóllehet világos, hogy az Izrael történetében megnyilatkozó Istenről, Jahvéról van szó. A Prédikátor ebben a bölcsességi irodalom stílusát követi.

- 5 A mózesi törvény szabályozta a tévedés bűnökért bemutatandó áldozatokat (Szám 15,22-31). Ha továbbra is a fogadalmakról van szó, akkor a vers ezt jelenti: A meggondolatlan fogadalom bűnbe viszi a testet.

Szent Jeromos említi, hogy Aquila fordításában nem "tévedés", hanem "önkéntelen" áll, ami a nem szándékosat jelenti. Őt követi Zimmerli és Lohfink is: nem a fogadalomról van szó, hanem az öntudatlan bűnökről; erre vonatkozik a Szám 15,22-31. Az ószövetségi felfogás szerint öntudatlanul is lehet véteni az isteni előírások ellen. Amikor ezt felismerték, engesztelő áldozatot kellett az ilyen "bűnökért" is bemutatni. Nem erkölcsi bűnről van szó, hanem a külső, rituális tisztaság ellen elkövetett vétségekről. Ebben az esetben a vers ezt jelenti: Ne vond magadra (testedre) a büntetést (Lohfink szerint a büntetés betegség, mert testről van szó) azzal, hogy kijelented (száddal): tévedés volt, azaz nem szándékos bűn. Ha nem mutatod be az erre kirótt áldozatot, Isten büntetését vonod magadra.

Rási szerint: a meggondolatlan fogadalmat még a gyermekeken is behajtják, mert a test gyermeket is jelenthet. Nem lehet arra hivatkozni, hogy tévedés volt. Isten megharagszik, ha nem teljesíted a fogadalmat, és megbüntet. Szent Jeromos összefoglalja a korabeli zsidó magyarázatot – amelyet Rási is követ –, de megjegyzi, hogy ő inkább így érti: A kik testi bűnököt követnek el, azzal védekeznek, hogy nem ők követték el a bűnt, hanem a test (vö. Róm 7,15).

A héber küldött "angyal"-t is jelent, mert az angyal Isten küldötte. A Vg-ban "angyal" áll. Több 12,12; Csel 10,4 szerint az angyalok egyik feladata, hogy számontartják a jócselekedeteket és jelentik Istennek. Mivel fogadalomról van szó az összefüggésben, a küldött vagy maga a pap, aki átvette a fogadalomtevőtől a fogadalmat megváltó áldozatot (Mal 2,7) vagy a pap küldötte illetve helyettese (Lev 27,1kk), aki behajtja a fogadalommal járó kötelezettségeket. Így érti Lohfink is.

- 6 Mivel a vers homályos és első pillanatra nem talál a témához, egyesek az 5,2 téves ismétlésének tartják és kihagyják, jöllehet benne van minden kéziratban. A BHS a LXX és a szír alapján a "te" beszúrását javasolja az "Isten" előtt. A Vg: "Ahol sok az álom, nagyon sok a hiábavalóság és számtalan szóbeszéd; te azonban Istent féld."

Lohfink arra gondol, hogy a Prédikátor még a prófétai látomásokról (álmok) és jövődölésekről (sok szó) is akar beszélni, de nem fejtegeti tovább a kérdést. Mások a 2.v alapján értelmezik ezt is: A sok gondot álmok követik és a sok beszédben sok a hiábavalóság. Rási értelmezése: Bármit mondanak az álmok stb., egyedül Istent féld!

Ha nem is látjuk világosan, hogy hogyan függ össze ez az intelem a mondat első felével (amelyik talán egy közmondást idéz), vitathatatlan az értelme a Prédikátor egész tanításában. Ez az a pont, amely utal az emberi élet értelmére, s ez az, ami nem lehet viszonylagos a hiábavalóságok (álmok, szavak) tömkelegében.

Magyarázat

Feltűnő, hogy a Prédikátor ebben a szakaszban a bölcsességi irodalom megszokott hangját üti meg. Szinte szó szerint idéz a mózesi könyvekből, közmondásokat hoz fel tanítása alátámasztására, intelmeit megindokolja. Talán azért, mert közvetlenül az Istennel kapcsolatos cselekedetek értékét vizsgálja? Fontosnak találta, hogy ezen a téren félre ne értsék, szavait megfontolják és helyesen alkalmazzák.

Ezért sürgeti, hogy az Isten előtt többet ér az engedelmesség – parancsainak megtartása –, mint az áldozat, amelyet megszokásból, figyelmetlenül, az előírásokkal nem törődve mutatnak be (4,17).

A fogadalom komoly dolog. Nem lehet vele játszani. Az ember mindig teremtmény marad Isten felső színe előtt. Ezért nem jó elhamarkodni az ígéreteket (1-2.v). A fogadalmat meg kell tartani, mert a meg nem tartott fogadalomért büntetés jár. Jobb tehát egyáltalán nem fogadni meg valamit, mint fogadalmat tenni és nem tartani meg (3-4.v). Nem lehet arra hivatkozni, hogy nem gondoltuk meg, amikor fogadalmat tettünk. A meg nem tartott fogadalom mindenképpen büntetést von maga után (5.v).

Döntő jelentőségű a végső következtetés: Féld az Istent! (6.v) Az istenfélelem nála nem meghunyászkodás, középszerűség, hanem az ember teremtményi voltának egyenes következménye. Nem veti el a külső

vallásgyakorlatot, csak azt akarja, hogy minden tettünket az istenfélelem hassa át. A Prédikátor sohasem vonta kétségbe, hogy Isten tettei tökéletesek, csak azt hangsúlyozza mindig, hogy az ember nem lát át Isten tettein, s így nem tudja saját jövőjét sem "manipulálni" (Lohfink). A pusztán külsőséges, "teljesítményre menő" (bőbeszédű) és vallási tudatlanságból eredő cselekedeteket bírálja. Ezekkel szemben emeli ki az ember vallássosságának lényegét, istenfélelmét. Ha ez a belső magatartás vezeti a vallásos gyakorlatokat, akkor helyes úton járunk. Nem pusztán egy messze fekvő Isten képe rajzolódik ki tehát a Prédikátornál. A törvény hallgatását, követését, az ima és a fogadalom szerepét nem vonja kétségbe, csak megfelelő távlatba helyezi.

A Prédikátor valláskritikája ma is megállja a helyét. A keresztény ember most már Jézus tanítása alapján tudja, hogy Isten "irgalmasságot akar, s nem áldozatot" (Mt 9,13, idézi Öz 6,6-t), vagyis a lelkiület számít, nem a külső. A fogadalom komolysága is örökérvényű. Az istenfélelem a helyes magatartás alapja.

b) Társadalmi igazságtalanság (5,7-8)

7 Ha a szegény elnyomását és az ítélet és az igazságosság megrablását látod az országban, ne csodálkozz a dolgon, mert a magasrangú a magasrangút ellenőrzi és fölöttük vannak még magasabbak. 8 És mindebben az ország előnye: a király a megművelt mező fölött van.

Szövegjegyzetek

A társadalmi élet problémáiról már tárgyalt a Prédikátor ((3,16-22 és 4,1-6). De most az uralkodó rendszer oldaláról vizsgálja meg a kérdést. Intellem formájába öltözteti gondolatait. Csupán két versből áll ez a rész, de mivel nem függ össze sem a közvetlenül megelőző, sem pedig a következő megfontolásokkal, legtöbb szerző külön egységként kezeli.

A Prédikátor int, hogy ne csodálkozzunk az elnyomáson, mert a társadalom felépítéséből következik: mindenkinek van előljárója, s a nagyobb mindig kizsákmányolja a kisebbet, az alattvalót.

Lohfink, Lauha és Zimmerli azt tartja, hogy a Prédikátor a Kr. e. III. század második felében uralkodó állapotokra gondol. A társadalmi rendszer egyre inkább fejlődött: mindig több hivatalnokra volt szükség, akik hierarchikus kapcsolatban álltak egymással. Másrészt az uralkodó messze, Palesztina határain kívül élt. A feljebb állók könnyen kizsákmányolhatták az alantasabbakat.

- 7 A vers végén a BHS javítást javasol: Ha az utolsó előtti szó utolsó betűjét a következő szó elé tesszük, ezt jelenti: "és a legmagasabb fölöttük". Az értelme ugyanaz, legfeljebb jobban kapcsolódik a következő vershez.

A Vg bővít: "Ha látod, hogy rágalmazzák a szegényeket, és tiporják a törvényt és felforgatják a jogot a tartományban, ne csodálkozz ezen úgy

fölött, hiszen az egyik nagy ember fölött van egy másik nagy ember, és ezek fölött is vannak mások, akik még nagyobbak."

Rási: Isten mindenkinek fölött áll, ő a legmagasabb. Nem kell csodálkozni, ha Isten eltűri az igazságtalanságot, mert ezt azért teszi, hogy a rossz mértéke beteljen és az ítélet órája elérkezzék.

- 6 A vers értelme nem világos, sem kapcsolata az előző verssel. Lohfink arra gondol, hogy a Prédikátor a régi izraeli földrendszerrel szemben az új, ptolemaioszi, egyiptomi földbérletet tartja előnyösebbnek. Aistleitner viszont általánosabban értelmezi: Jóllehet a hivatalnok-rendszer kizsákmányoló, egy király azért mégis rendet tart az országban. A mi fordításunk is ezt az irányt követi.

Mivel az utolsó héber szó, forításunkban: *m e g m ű v e l t*, jelentése "tisztelni, hódolni" is, egyesek így értik: "Az ország érdeke mindenkié, a királyt a föld tiszteli. A Vg fordítása: "És ezenfelül a király parancsol az egész szolgáló országnak." A Vg szerint a király a kizsákmányoló rendszer legfelső záróköve.

A BJ, s azt ezt követő Bi úgy gondolja, hogy a kizsákmányolást mentegető ürügyekről van szó: Ha csodálkozol a kizsákmányoláson, azt fogják mondani, hogy az egymás fölé rendelt hatóságok ellenőrzik egymást, "az ország érdeke mindenkié" és "a királyt egy terület szolgálja".

Magyarázat

A Prédikátor újra tárgyal a kizsákmányolásról, de most sem tesz ajánlatokat megfelelőbb politikai rendszerre. Célja a dolgok helyes értékelése a mulandóság (halál) és Isten fensége szemszögéből. Ezért itt is csupán emlékeztet, hogy nem kell csodálkozni a társadalmi élet visszasságain, mert ilyen az állam szerkezete: a hivatalnokok, a bérlők egymást ellenőrzik, az előljáró az alattvalót. Mintha csak arra intene: akár milyen társadalmi rendszert is vezet be az ember, mindig lehetőség nyílik arra, hogy a fentebb állók visszaéljenek hatalmukkal. A háttérben mintegy meghúzódik a meggyőződés: ez is velejárója az emberi lét korlátoltságának.

A szakasz vége nem világos. De ha elfogadjuk, hogy a Prédikátor mégis keresi és használja azt, ami ugyan nem teljesen kielégítő, de a körülményekhez képest a legjobbnak látszik, akkor talán csak azt akarja mondani: A jelen rendszerben, a bérlők kizsákmányolásával szemben előnyt jelent, ha a király kezében tartja a megdolgozott földet. A király uralma viszonylagos nyugalmat biztosít.

A bürokrácia, az előljárók és alattvalók viszonya minden társadalom örök kérdése. A tökéletes társadalom eddig még sehol sem épült fel. A rendezett viszonyok azonban csökkentik a társadalmi igazságtalanságokat.

c) Eszmélődés a vagyon hiábavalóságáról (5,9-6,9)

5,9 Aki szereti a pénzt, nem lakik jól a pénzzel, és aki szereti a vagyont (annak), (soha) nincs (elég) jövedelme. Ez is hiábavalóság.

10 Ahogy sokasodnak a javak, sokasodnak pusztítói is.

És mi a sikere a gazdáinak? Csak a szeme nézi.

11 Édes a munkás alvása, akár keveset, akár sokat eszik.

És a jóllakottság a gazdagnak nem engedi meg, hogy aludjék.

12 Van egy beteges rossz, láttam a nap alatt: a gazdájának saját vesztere megőrzött vagyon. 13 És elveszett az a vagyon egy rossz ügyletben. És fiat nemzett, és semmi sincs a kezében. 14 Ahogy kijött anyja méhéből, mezítele-nül, úgy megy el, ahogy jött. És semmit sem szerez fáradozásában, amit el-vinne kezében. 15 S ez is beteges rossz: mint ahogy jött, úgy megy. És mi haszna van neki, hogy fáradozott a szélnek? 16 Sőt minden napjában sötét-ségben eszik, és sokat bosszankodik, és betegség és harag (gyötri).

17 Lám, amit jónak láttam (az az), hogy szép dolog enni és inni és jót látni minden fáradozásban, amit a nap alatt fáradozik élete rövid napjai-ban, amit adott neki az Isten. Hiszen ez az osztályrésze. 18 Sőt minden em-ber, akinek az Isten gazdagságot és kincseket adott és felhatalmazta, hogy egyék belőle és vegye ki a részét és örvendjen fáradozásában, ez az Isten a-jándéka. 19 Mert nem sokat gondol élete napjaira, hiszen az Isten örömmel foglalja le szívét.

6,1 Van rossz, amit láttam a nap alatt, és nagy az az emberben: 2 Egy férfi, akinek Isten gazdagságot és kincseket és dicsőséget adott, és nem hi-ányzik lelkének semmi, amit kíván; és az Isten nem hatalmazza fel, hogy egyék abból, mert idegen férfi fogja megenni. Ez hiábavalóság és rossz be-tegség.

3 Ha egy férfi százat nemzett és sok évet él és éveinek napja sok lesz, és lelke nem lakik jól a javakkal és temetése sem volt neki, mondtam: Jobb ná-la az elvetélt.

4 Mert hiábavalóságra jött és sötétségben megy, és sötétségbe burkolózik neve. 5 A napot sem látta és nem ismerte. Nyugalma van ennek inkább, mint annak. 6 És ha kétszer ezer évet élne és jót nem látott, nemde egy helyre jut mindegyik?

7 Az ember minden fáradozása szájáért van, és a lélek sem telik el.

8 Mert mi többje van a bölcsnek az esztelennél, mi a szegénynek, aki tud viselkedni az élők előtt?

9 Jobb a szemek látása, mint a lélek csapongása. Ez is hiábavalóság és szélkergetés.

Szövegyegyzetek

A hosszú prózai rész különböző példákkal, "esetekkel" és mondásokkal világítja meg a vagyon hiábavalóságát. Lohfink a 2,20-23-ban már érintett

pontok kifejtésének tartja. Több, kisebb alegységet lehet felállítani. A bevezető gondolatot (5,9-11) az ember kielégíthetetlen vágyairól újra megtaláljuk az utolsó versekben (6,7-9). A fáradozásnak s ennek gyümölcsének, a vagyonnak az értelme a Prédikátor érdeklődésének kiváltságos területét képezi.

- 5,9-11 Lohfink megfigyelte, hogy a három tagból álló közmondássorozatot chiasztikus (a görög chi betű formáját követő – ölelkező) szerkezet tartja össze: jóllakik – eszik – eszik – jóllakik.

- 5,9 Az első közmondás alapgondolatát már 1,8 kifejezte: az ember telhetetlen. Most a pénz utáni vágyra, a kapzsiságra alkalmazza.

A v a g y o n héber megfelelőjének: zaj, zúgás, zúgó tömeg, s innen átvitt értelemben: nagy vagyon.

Rási megemlíti egy allegorikus magyarázatot is: A pénz a Tóra. Aki a Tórát szereti, nem tud betelni vele. Aki csak Szentírással és Misnával rendelkezik, de nincs Gemarája, mi haszna belőle? (A Misna és Gemara a Talmud – a zsidó kódex – két része, amelyet szentírásmagyarázatnak is tekinthetünk.)

- 10 A második megfigyelt lélettapasztalat: a gazdagság sok élősdt von maga után.

Vagyis: a gazdag ezek miatt gyakran nem is képes élvezni a vagyonát, csak nézheti. A n é z i a héberben "látás" is lehet. Ezt követi a Vg: "És mit használ a birtokosnak, ha csak nem, hogy szemléli szemével a gazdagságot?"

- 11 A bölcsességi irodalomból ismert szorgalmas és lusta munkás (pl. Péld 10,4) ellentéte helyett, a munkás nyugalmán és a gazda álmatlanságán keresztül szemlélteti a vagyon hiábavalóságát. (Vö. Préd 2,23-mal is.) Lehet, hogy a gazdag álmatlanságára vonatkozó megjegyzésre az előző versben említett "szem" adott alkalmat. A m u n k á s helyett a LXX-ban "szolga" áll, ami a héber szó jelentése is – más pontozással.

Rási is szó szerint érti a v-t, de említi az allegóriát is: A "munka" szó istentiszteletet is jelent. Aki tiszteli Istent, annak édes az álma és megkapja jutalmát aszerint, hogy mennyi ideig szolgálta Istent.

A 12-14. v egy gondolatot fejt ki: A gazdagság is hiábavaló, mert mások tékozzalják el a vagyon s végül a gazdag is üres kézzel hal meg, utódára semmi sem marad. A Prédikátor előbb kifejtette már, hogy jó élvezni azokat a javakat, amelyeket Isten adott nekünk (2,24). Ezt az állítását nem vonja vissza, sőt alább még jobban megerősíti (5,17-19). Most csak két gondolattal egészíti ki. A halál szemszögéből ez az élvezet is viszonylagos: semmit sem vihetünk magunkkal a másvilágra; meztelenül születünk, ugyanúgy távozzunk. Rosszabb azonban, ha valakinek volt ugyan vagyona, de fiának nem hagyhatta örökségbe.

Szent Jeromos a szó szerinti értelelem kifejtése után említi a lelki értelmet is (sensus altior = magasabb értelelem): A világi bölcsék vagy az eretnekek meztelenül hagyják el anyjukat, az Egyházat, saját kárukra gyűjtik össze

az eretnek tételeket és ezeket hagyják utódaikra is, akiknek semmi hasznuk sem lesz belőle. Mindig sötétben járnak, mindig betegek és Isten haragja gyűl ellenük az ítélet napjára.

- 13 A Vg az előző vershez kapcsolja: "Tönkre megy ugyanis a legrosszabb csapás által: fiút nemzett, aki végső szükségét fog szenvedni."

Rási szerint még az atyák érdemével sem rendelkezik az ilyen fiú.

- 14 Rási: Aki nem tett jót vagyonával, annak semmi érdeme, s ahogy jött vagyona, úgy is vész el.

- 15-16 Kifejezetten nem említi az alanyt, de az összefüggésből látható, hogy most minden emberre vonatkoztatja, általánosítja azt, amit az előző versekben a gazdagnál tapasztalt: a halállal mindent itt hagyunk, s addig is sok szenvedés és bosszúság kíséri fáradozásunkat.

M i n d a h o g y szokatlan a héberben, s ezért a LXX (ahogy ugyanis) alapján a BHS más szóelválasztással javítani akar: "ahogy".

S z é l n e k f á r a d o z o t t: hiába fáradozott.

- 16 A LXX-ban e s z i k helyett "gyász" áll. A "bosszankodik" a LXX-ban pedig főnév: "bosszúság", s akkor öttagú sorozatról van szó. A javasolt javított szöveg: "Sőt minden napja sötétségben, gyászban, sok bosszúságban, betegségben és haragban (telik)." Érthető azonban a TM is, amit követtünk.

- 17 A BHS-nek két helyesírási változata van.

A 17-19. v intelmé: az ember élvezze Isten adta sorsát. Hasonló intelem szerepelt már (2,24-26; 3,12-13). Most a 9-16 v-ben tapasztalt hiábavalóságok, nyomorúságok másik, pozitív oldalát festi meg. Ha nincs is lehetőség arra, hogy vég nélkül és abszolút biztonságban élvezhessük fáradozásaink gyümölcsét, a vagyont, mégis örvendezzünk is bennük, használjuk ki azt, ami osztályrészül jut nekünk. Nem akasztófahumorvígasz ez, hanem annak az embernek a meggyőződése, aki ugyan látja végességét, de azt is, hogy mindez Isten ajándéka.

É l e t e r ö v i d n a p j a i b a n: így fordítottuk a nehezen érthető eredeti szöveget: "élete napjainak száma". Mivel a "szám" megszámlálható mennyiséget is jelent, sőt kis számot, könnyen megszámlálhatót, így is fordítható: élete megszámlált napjaiban, azaz rövid életében. Ez a megjegyzés mintha csökkentené az öröm értékét, amelyet az Isten adta élet nyújt, de csak megerősíti a valóságot s nem érinti a teológiai igazságot: az ember véges teremtmény, Isten szuverén akarata érvényesül. Másrészt az a tény, hogy boldogan éli napjait, feledteti vele az élet rövidségét.

- 18 A BHS megjegyzi, hogy egyesek a 6,2 alapján a kincsek után beszúróják "és dicsőséget", de nincs szövegtanújuk.

Rási: Az istenfélő már életében élvezzi munkája gyümölcsét és halálakor elnyeri osztályrészét, amelyet a Tóra tanulmányozásával és a parancsok megtartásával kiérdemelt.

- 19 Aki Isten akaratából élvezheti munkája gyümölcsét, attól Isten távol tartja a mulandóság boldogságot zavaró gondolatát.

F o g l a l j a l e : a személyragot a LXX, szír és Targum alapján teszik hozzá. Nélküle is érthető.

- 6,1-9 A három utolsó versben találhatjuk meg ennek a szakasznak központi üzenetét, amely felelet is az előző versekben festett hiábavalóságokra. Az ember szíve telhetetlen: nem képes igazán élvezni azt sem, amije van, mert mindig többről álmodik.

- 6,1 Az 5,12 alapján néhány kézira: a "rossz" mellé jelzőt tesz: "beteges", de szintén az 5,12 alapján sok kéziratból hiányzik a "rossz" szót követő "amint". Ebben az esetben a 6,1a az 5,12a-t ismételné. A Vg: "Van más rossz is, amit láttam a nap alatt, éspedig gyakori az embereknél."

Szent Jeromos a szó szerinti értelelem kifejtése után a lelki értelmet is említi: Isten elhalmozta Izraelt adományaival, de mindez a pogány népekre szállt át (vö. Mt 21,43), jöllehet mind a zsidók, mind a megtért pogány népek vége egy és ugyanaz: Isten ítélőszéke elé állnak.

- 2 A Prédikátor nem részletezi és nem magyarázza meg, hogy miért nem élvezheti tovább a gazdag vagyonát. Isten rendelkezik így. S ebből vonja le a következtetést: hiábavaló és fájdalmas dolog az, ha ilyesmi történik (vö. 1,2).

I d e g e n : jelenthet családon kívülállót is, de a Szentírásban rendszerint külföldit, nem zsidót jelent. Jeruzsálem eleste után (Kr.e.587) a Szentföldnek idegen urai voltak, ami külön problémát jelentett a zsidók számára.

Rási is szószerint érti, de említi a midrás magyarázatát is. A gazdagság a Szentírás, a kincsek a Misna és a dicsőség és a Haggada (elbeszélés jellegű szentírásmagyarázat). Semmi haszna ebből annak, aki nem ismeri a Gemarát, amit az idegen ismer (vö. Rási magyarázatánál 5,9-ben).

- 3 A tisztességes temetés vagy egyáltalán a temetés a földi élet befejezése. A temetés elmaradása nagy tiszteletlenség, sőt a lehető legnagyobb csapás az Ószövetség szemléletében. A halva született gyermeket is eltemetik, s így nyugalma biztosítva van. Tehát jobb a halvaszületett gyermeknek, mint a sokgyermekes, hosszúéletű gazdagnak, akit el sem temetnek. – A vers így fokozza az előzőben rajzolt hiábavalóságot.

Szent Jeromos több lehetséges magyarázatot említ, köztük ezt is: A gazdag annyira fősvény, hogy síremléket sem állíttat magának, nem gondoskodik saját temetéséről.

A BJ – és nyomában a Bi – az első é v -et leányra javítja: "ha valaki száz fiút és sok leányt nemzett", de ennek a változatnak nincs szövegtanúja.

- 4 Folytatja az elvetélt magzat hasonlatát. Azért jobb neki, mert hiába született és ment is el: nem volt életének földi rendeltetése. Nevet sem adnak a halvaszületett gyermeknek, ezért borítja sötétség nevét.

M e g y : egy qumráni kéziratban "ment" áll. A vers második részét a Vg így fordítja: "és a feledés eltörli a nevét".

Rási: A halva született nem vágyódik, nincsenek javai és nem kell semmit sajnálnia.

- 5 Ez a vers is a halvaszületett történetével példálózik.

A BHS javasolja, hogy az *i s m e r t e* igét egyes görög fordítások, a Targum és a Vg alapján a következő versrésszel kapcsolják össze, jóllehet a TM-ban a szó alatt mondatvéget jelző hangsúly áll. Ebben az esetben ezt jelentené: "A napot sem látta és nem ismerte a nyugalmat egyik inkább, mint a másik." A Vg fordítása: "Nem látta a napot, nem ismerte a jó és rossz különbségét sem." Qumránban a "nyugalom" szónak más alakja szerepel. (A Bi elég szabadon fordít a BJ nyomán.)

- 6 A Prédikátor túlzó hasonlatot (hiperbolát) használ: Ha valaki kétszer annyit is él, mint a legidősebb ősatyák (vö. Ter 5: 900 éven felül), és ha 100 gyermeke is van (vö. 6,3), akkor is a Söolba kerül. A mondat alanya a 2.v-ben említett gazdag.

É s h a helyett egy qumráni kéziratban "És ha nem" áll. Az alapvető értelmén ez sem változtat: akár élt 2000 évet, akár nem, ugyanoda jut minden ember (a Söolba vö. 3,19-20).

- 7 A vers értelme: Az ember vágyai nem teljesülnek. A Péld 16,26 más szempontból ítél: a munkást szája – az éhség – munkára serkenti.

A BJ – és nyomában a Bi – így fordítja: "de a gyomra mégsem telik meg." Nem indokolja meg, hogy a "lélek" (nefes) szónak milyen alapon ad "gyomor" értelmet. Valószínűleg azért, mert a szót néha torokkal fordítják: "torka sem telik meg". Lohfink és az EÜ arra gondol, hogy a 7.v a halál birodalmának, a Söolnak a jelképes leírása: mivel a Prédikátor eddig is a boldogságot a jóllakáshoz hasonlította, a Söolt a telhetetlen gyomorral veti egybe: "Az ember minden munkája a holtak birodalmának torkáért van, és ennek garatja sohasem telik meg." Mások arra gondolnak, hogy még mindig az előző szakasz gazdagjáról van szó, aki nem élvezhette vagyonát.

Rási megjegyzi, hogy a "lélek eltelik" jelentése: vágya teljesül, s utal a Kiv 15,9-re. Aki nem tett jót életében, az a túlvilágon sem nyugszik meg.

- 8 A vers értelme: A bölcs nincs előnyben az esztelelennel szemben, és a szegénynek nem használ semmit a jó fellépés és az ügyes ügyintézés. A feltett kérdésekre a 9.v felel.

M e r t m i t t ö b b j e: egy qumráni szövegváltozat szerint: "mennyeivel többje". *M i a s z e g é n y n e k* a LXX szerint: "mert a szegény". *T u d v i s e l k e d n i*: a szöveg pontosabb fordítása, de amelyik még kevésbé érthető: "tud járni az élők előtt". A BJ és a Bi: a nyilvánosság előtt fenn tudja tartani a látszatot. Az EÜ egy mondatnak tekinti: "Mit használ a szegénynek, még ha tud is valamit, hogy az élők között van még?"

Mivel az "élők" héber alakja azonos a csak többes számban szereplő "élet" főnévvel, a LXX így fordítja: "tud járni az élet előtt". Így érti a Vg is: "és mit a szegény, mint hogy oda menjen, ahol az élet van?" Zimmerli említi,

hogy az "előtt" szócska másik jelentése "ellen", s ez esetben így is érthető: a szegény szembe tud szállani az élet könyörtelenségével.

- 9 Közmondás. Magyar megfelelője: Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök.

A s z e m e k l á t á s a: amit a szem lát. A látás itt bizonyos értelemben már birtoklást is jelent: látja a sajátját. Az ilyen látás többet ér a vágyakozásnál, de végeredményben ez is csak hiábavalóság.

A Vg: "Jobb látni, amit kívánsz, mint vágyódni az után, amit nem ismersz."

A s z é l k e r g e t é s t (vö. 1,14) a Vg itt "a lélek képzelődése"-vel fordítja.

A Bj – és nyomában a Bi – a lelket itt is gyomorral adja vissza és kérdőmondatnak tekinti: "Többet ér-e a látszat, mint a gyomor állapota?"

A l é l e k c s a p o n g á s a szó szerint: a lélek járása. A lélek a 7. v-ben is "vágyat" jelentett. Ezért itt is a vágy csapongás.

Magyarázat

A Prédikátor a vagyon hiábavalóságáról beszél. Mennyi baj érheti a gazdagot! Minél több a vagyona, annál több az élősd, akikkel meg kell osztania javait (9-11.v). A gazdagság már azért is hiábavaló, mert akármilyen szerencsétlen helyzetben elveszíthető, s akkor még a gyermekekre sem marad semmi. Semmit sem hozott a világba, semmit sem visz magával a túlvilágra, akkor miért kínlódott egész életében? (12-16.v)

Az egész szakaszban finom iróniát figyelhetünk meg. Nemcsak olyan értelemben, hogy az ember soha be nem telhet a vagyonnal, tudással, mert mindig új lehetőségek nyílnak a tőke és az ismeretek gyarapítására, azon felül hogy vannak az embernek olyan lelki igényei is, amelyeket a gazdagság, a technika sem képes kielégíteni. Nevetséges tehát az az ember, aki úgy él, mintha valóban ezekkel akarna betelni. Az egész szövegből azonban az is kiérezhető, hogy a Prédikátor nem ért egyet a bölcsességi irodalom klaszikus felfogásával sem, ami szerint a gazdagság Isten szeretetének a jele lenne. Ezért utal arra, hogy aki a pénzben akarja Isten kegyét felfedezni, az sokszor csalódhat, amikor egy rossz üzlettel elveszíti mindenét, vagy amikor a pénz csak egy sereg éhenkórászhoz hoz a nyakára s így a végén már szinte csak arra marad ideje, hogy nézhesse vagyonát.

Van azonban öröm is az életben: Lehet örülni mindannak a jónak, aminek élvezetét Isten megengedi. Az is Isten adománya, hogy az ember élvezheti munkája gyümölcsét, eredményét. Ez a jogos öröm annyira eltöltheti az ember szívét, hogy nem is jut eszébe, mennyire korlátozott időben az életöröm. De hát ezt is Isten rendezte el így, és ezért jól van (17-19.v).

A Prédikátor azonban újabb hiábavalóságot tapasztal: Isten megengedi valakinek, hogy élvezze munkája gyümölcsét, de nem engedi meg, hogy ez az élvezet mindig tartson. Más fogja átvenni a vagyont! Hát akkor van-e értelme a vagyongyűjtésnek? Talán jobb a helyzete a meg nem született gyermeknek, mert ennek még neve sem volt, nem ismerte a nehézségeket, de nem is emlegeti a későbbi nemzedék. Különben a halál szempontjából

mindenki egyenlő: ha a példaként említett gazdagnak száz gyermeke is volna, kétszer annyit is élne, mint Matuzsálem, akkor is oda jutna, ahova minden ember jut: a szomorú, egyhangú, színtelen alvilágba, a Söölba (6,1-6).

Az ember vágyai nem teljesülnek a földön. Ez általános emberi tapasztalat. De ahhoz, hogy valamelyes nyugalmat is találjon, éppen azt kell elismerni, hogy sem fáradozása, sem vagyona nem elégítheti ki teljesen. Egyedül Isten töltheti el a lelket, de a Prédikátor erről most nem beszél (7.v). Mivel a vágyak itt a földön nem teljesülnek, a halál szemszögéből nincs is különbség az okos és az esztelen között. Igaza van tehát a közmondásnak: jobb a mai valóság, mint az elképzelt fényes jövő; éljük a pillanatot mint Isten ajándékát (8-9.v).

A keresztény ember számára nem újdonság a vagyon hiábavalósága. Jézus nyolc boldogsága a lelki szegényekkel kezdődik (Mt 5,3). S a keresztény is vallja a Prédikátorral, hogy Isten adja a földi örömöket (vö. Róm 14,6). De a keresztény többet tud, mint a Prédikátor: számára a halál új élet kezdete, nem a szomorú, színtelen Sööl világa. Azt is tudja, hogy a földi élet nem a végső cél, hanem eszköz: előkészület a nagy cél, a boldog Isten színelátás elnyerésére. A Prédikátor bizonyos fokig megakad fele úton: a kinyilatkoztatás akkori fokán még nem láthatott olyan tisztán, mint a keresztény, akit a Szentlélek bevezet minden igazságba (Jn 16,13). A Prédikátor a Szentírás szava, de nem a teljes Szentírás: megvan a maga pontos helye a kinyilatkoztatás kibontakozásában. A vagyonról vallott felfogása azonban örökérvényű, s korunkban is megszívlelendő: ha van, Isten külön adománya, de akkor sem öncél, csak eszköz. A halál szemszögéből nézve láthatjuk meg a vagyon helyes értékét: hiábavalóság, vagyis nem abszolút, hanem mulandó!

MÁSODIK RÉSZ (6,10-11,6)

1. AZ EMBER KÉPTELEN MEGISMERNI, HOGY MI A JÓ (6,10-8,17)

a) Bevezető gondolatok (6,10-12)

10 Ami létrejött, annak már szólították nevét, és ismeretes, hogy ő ember, és nem képes perbeszállni azzal, aki erősebb nála.

11 Mert sok szó van, amely növeli a hiábavalóságot. Mi haszna az embernek? 12 Mert: Ki tudja, mi jó az embernek az életben, hiábavaló élete megszámlált napjaiban, és eltölti azokat, mint az árnék? Mert ki mondja meg az embernek, mi lesz utána a nap alatt?

Szövegjegyzetek

Az eddigiekben is az élet értelmét, a dolgok hasznát kutatta a Prédikátor. Azonban a tapasztalatból, tényekből, eseményekből indult ki. A hangnem a jelen versektől kezdve megváltozik. Jobban hasonlít a bölcsességi irodalomban használt mondásokhoz (l. főleg 7,1-14). Ahogy Lauha megjegyzi: van, aki a megelőző rész összefoglalásának tekinti ezt a három verset, mások a következő rész bevezető fejezetének, s van, aki nem is tudja, hova sorolja.

Murphy bevezető megfontolásnak tartja, mivel a következő részekben főleg arról fog tárgyalni a Prédikátor, hogy az ember képtelen megállapítani mi is a jó számára (7,1-8,17), s a jövőt sem képes megismerni (9,1-11,6). Kiértékeli az embert Isten színe előtt, és úgy találja, hogy tudatlan lényeges kérdésekben.

- 10 A vers nem nevezi meg Istent, de a passzív szerkezet rá utal. A keletiek nyelvén írja le az ember és Isten viszonyát. Náluk ugyanis a név személyiséget jelent. Csak a birtokos adhat nevet birtokának. Ezért a névadás birtokbavétel is. Isten mindent megteremtett, nevet is adott mindennek, az embernek is. Tehát az ő tulajdona. Az állatok névadását azonban az emberre bízta, vagyis ezeken – az Isten megbízásából – ő uralkodik (vö. Ter 2,20). Isten tehát erősebb az embernél. Mindez *i s m e - r e t e s*: tudott (dolog). Az ember teremtményi volta közismert. Nem szállhat perbe Istennel. Jób (13,21-22; 31,37) és Jeremiás (12,1-5) megtette. A Prédikátor eltérő magatartást tanúsít: nem perlekedik Istennel, hanem – talán keserű szájjal – elismeri a "tényállást". Jób és Jeremiás is tudták – amit a Préd is kiemel –, hogy Isten hatalmasabb. Ki vonhatja tehát felelősségre Istent a Gondviselés útjaiért?

A lapszéli masszóra megjegyzi, hogy ez a vers képezi a Préd könyvének a felezőpontját a versek száma szerint (háci hászéfer bápászukim).

Rási: Salamon bölcs volt, hírnévre tett szert, de dicsősége elenyészett, s most már tudják róla, hogy ő is csak ember, akinek meg kell halnia és nem tud szembeállni a halál angyalával, aki erősebb nála.

- 11 Ha Isten az erősebb, hiábavaló lenne vele perbeszállni, s o k s z ó t pazarolni. A Prédikátor utalna evvel a megjegyzéssel Jóbra, s eltérő viselkedésükre ugyanavval az alapvető problémával szemben? Vagy mint bölcs, emlékeztetni akar csupán az ő szempontjára: lemérni, hogy m i h a s z n a a z e m b e r n e k mindenből.

A sok beszéd már szerepelt 5,1-6-ban. A sok vita hiábavaló, mert az ember nem ismeri még saját jövőjét sem (12.v). Mi haszna van az embernek a sok vitából?

A Vg az utolsó kérdést a következő vers elejére helyezi, a többi pedig így fordítja: "Sok a szóbeszéd és sok hiábavalóság van bennük vita közben".

- 12 Mivel a héberben a fokozást csak körülírással lehet kifejezni, a j ó jelenthet "jobb"-at is: "Ki tudja, mi jobb az embernek?" A 7,1-ben világos, hogy összehasonlításról van szó, itt azonban önállóan áll a "jó", s így is van értelme.

A jövő bizonytalanságával már 3,22 is foglalkozott. M e g s z á m l á l t n a p j a i : szó szerint: "hiábavalósága életének napjai száma" (vö. 2,3).

A z á r n y é k a mulandóság jelképe.

A Vg-ban a 11.v vége a következőhöz tartozik, s már a 7,1 a Vg számozása szerint. (Ettől a verstől a TM, a LXX és a VG eltér a versek számozásában. TM 6,11b-12 = Vg 7,1; TM 7,1-29 = Vg 7,2-30a; TM 8,1 = Vg 7,30b-8,1.) A Vg fordítása: "Mi szüksége van az embernek, hogy kutassa, ami nagyobb nála, hiszen nem tudja, hogy mi hasznos számára életében, zárán-doklása napjai száma alatt és az időben, amely árnyként elmúlik? Vagy ki tudná neki megmondani, hogy mi lesz utána a nap alatt?"

Magyarázat

A Prédikátor elismeri az ember teremtményi voltát. Ezért nem is tartja bölcs dolognak, hogy szembeálljon az Istennel, aki erősebb nála. Isten a feltétlen Úr. Az ember hiába szaporítja a szót, a végső valóság rendíthetetlenül áll: a jövő rejtve van előtte. Továtűnő életében sem tudja, hogy tulajdonképpen mi is jó számára, mert nem tudja, hogy halála után hogyan folyik tovább a történelem (10-12.v). Mintegy mondja kortársainak: Csak akkor szállhatnak perbe Istennel, ha tudnák a jövőt is, vagyis, hogy mi történik életük befejezte után. Ha pedig ezt nem tudják, akkor fogadják el: nem képesek azt sem eldönteni, hogy mi is lenne igazán jó életükben.

Mindez nem akadályozza meg a Prédikátort abban, hogy ne érezze a fájdalmat. Szabadságának korlátai, a halál bizonyossága keserű kitérésre készítette már előbb is(4,3). Szent Pál is felkiáltott nyomorúságai láttára: "Én

boldogtalan! Ki vált meg e halálra szánt testtől?" (Róm 7,24) Az érzelmek felismerése még nem perlekedés a gondviselő Istennel. Az a döntő, hogy hogyan értékeli ki ezeket a jajokat is az Úr előtt.

A Prédikátort nyugtalanító kérdések a mai embert sem hagyják nyugodni: Miért nem lehet vitában tisztázni mindent? Mi az, ami igazán jó az ember számára? Ki tudná megmondani, hogy mit hoz a jövő? A Prédikátor bevallja, hogy ezekre a kérdésekre nem tud feleletet adni. Rejtély számára, de a kérdésfeltevés jó arra, hogy megkérdőjelezze a bölcsességi irodalom hagyományos tételeit. A bizonytalanság azonban nem ingatja meg hitét: tudja, hogy Isten szólított nevén minden létezőt, más szóval van Gondviselés, van célja a földi létnek és a történelemnek is, de ennek egésze rejtve marad az ember előtt; nem is vonhatja felelősségre Istent, mert ő a hatalmasabb.

A keresztény ember is csak a hit alapján adhat választ a felvetett kérdésekre. Jóllehet a keresztény többet tud Istenről a kinyilatkoztatás alapján, mint az ószövetségi Prédikátor, a végső válasza ugyanaz: akkor is van Gondviselés, amikor nem értjük útjait. A Gondviselésbe vetett hit nem elméletileg, hanem gyakorlatilag oldja meg a felvetett kérdéseket: ha nem is értem, ha nem is látom tisztán, hiszem, hogy mindent a Gondviselés irányít.

b) Mondásgyűtemény és tanítás (7,1-14)

*1 Jobb egy név a jó olajnál,
és a halál napja a születés napjánál.*

*2 Jobb gyász házába menni, mint lakoma házába menni;
mert az minden ember vége, és az élő szívére veszi.*

3 Jobb a bosszúság a nevetésnél, mert az arc szomoróságában javul a szív.

*4 Bölcsök szíve a gyász házában,
és az esztelenek szíve az öröm házában.*

5 Jobb hallgatni a bölcs rendreutasítását, mintha a férfi hallgatná az esztelenek dalát.

6 Mert mint tövisek ropogása a fazék alatt, olyan az esztelen nevetése. Ez is hiábavalóság.

*7 Mert az elnyomás bolonddá teszi a bölcsét,
és vesztébe viszi a szívet az ajándék.*

*8 Jobb egy dolog vége a kezdeténél,
jobb a hosszantűrő, mint a kevély.*

*9 Ne siess lelkedben feldühödni,
mert a düh az esztelenek keblén nyugszik.*

10 Ne mondd: Mi volt, hogy az első napok jobbak voltak ezeknél, mert nem bölcsességből kérdeztél erről.

11 Jó a bölcsesség örökséggel, és előny azoknak, akik látják a napot.

12 Mert a bölcsesség árnyékában (lenni annyi, mint) a pénz árnyékában (lenni). És a tudás előnye: a bölcsesség élteti gazdáit.

13 Nézd az Isten művét, mert: ki tudja kiegyenesíteni azt, amit meggörbített?

*14 A jólét napján légy jólétben, és a rossz napján lásd be: ezt is úgy alkot-
ta Isten, mint azt, azon mód, hogy az ember ne találjon rá semmire, ami utá-
na lesz.*

Szövegjegyzetek

6,12-ben a Prédikátor felvetette a kérdést: mi jó az embernek az életben. Most megpróbál feleletet adni. A 2-7. v közös témája: a nevetés, öröm, vigasság haszna. A Prédikátor komoly világszemléletre int. Mivel stílusa emelkedett, verses formájú, elűt a könyv többi részétől. Nincs kizárva, hogy régebbi gyűjteményt idéz, de helyenként prózai magyarázatot fűz hozzá. A 8-12. versek (9-10. tilalmak; 11-12. mondások a bölcsességről) inkább logikus úton vezetnek tovább a fejtegetést. Lohfink az egész 7,1-14 részt "közmondás-szönyegnek" nevezi, mert a mondások a bölcsességi irodalom eljárása szerint szóismétlések, egybehangzások, rímek stb. alapján egybeszővődnek. A 14. v adja meg a csattanót. Egyrészt "az ember ne találjon rá semmire, ami utána lesz"; másrészt ismerje el, hogy az ellentétesnek tűnő dolgokat is Isten teremtette.

1 A Préd 7,1-3.5.8.11-ben összehasonlításon alapuló közmondások szerepelnek "jobb, mint..." kezdettel. Nagyon gyakori irodalmi fordulat.

Ebben a v-ben a héberben szójáték van: Tóv sém missemen tóv (szó szerint: jobb a hírnév, mint a jó zsír). Név: sém; olaj/zsír: semen. A Vg bővíti: "Jobb a jó név, mint a drága kenetek."

Az illatos o l a j a t lakomákon is, vendégfogadáskor is használták (vö. Lk 7,46), és a halott megkenésére temetésen (vö. Jn 19,38). Ha a szegény ember nem mehetett lakomára, mert nem tudta magát illatosítani, vagy a temetéskor nem tellett a holttest megkenésére, ezzel a mondással vigasztalhatta magát: többet ér a becsületes név. A hírnév abban hasonlít az olajhoz, hogy mindkettőnek illata van.

A h a l á l azért jobb, mint a s z ü l e t é s, mert a halál már befejezett életet zár le, a születés pedig csak kezdet, amelyről nem lehet tudni, hogyan folytatódik. Zergi úgy érti, hogy "többet tanulhat az ember ott, ahol a halál van jelen. Az agónia látása bizonyosan több embert készítetett már elgondolkodásra, mint egy újszülött sírása."

Ha a két mondást összekapcsoljuk, akkor a vers első része is a születésre és a halálra vonatkozik: Aki meghal, annak neve fennmarad, aki megszületik, azt illatos olajjal kenik be, de nem lehet tudni, hogy lesz-e hírneve. Ezért jobb a halál utáni hírnév a születéskor illatozó olajnál. A hírnév megmarad a halál után is, az illat viszont elillan.

Lohfink feltételezi, hogy a vers második része – és nyomában a 2-4.v – már bírálat: kétségbe vonja a vers első részében idézett hagyományos mondást, és azt a levont következtetésekkel, "reductio ad absurdum" módszerrel (képtelen következtetésekkel) nevetségessé teszi. Ha igaz, hogy jobb a hírnév, mint az illatszer, akkor jobb a halál, mint a születés! S ebből következnek a 2-4.v képtelenségnek látszó következményei.

Rási: A halál órájában jobb a hírnév, mint születéskor. A hírnév azért hasonlítható inkább az olajhoz, mint más kenethez, mert az olaj nem keveredik a vízzel, hanem felszínen marad. A jó olaj lefelé csorog (vö. Zsolt 133,2), míg a hírnév fölfelé emelkedik (vö. Ter 12,2). Az illatszer a hálószobától az ebédlőig terjed, de a hírnév a világ végéig.

- 2 L a k o m a h á z á b a : a "lakoma" szó szerinti jelentése: ivászat.

A Vg ismét bővít: "abban ugyanis minden ember végére figyelmeztetnek és az élő megfontolja, hogy mi lesz a jövő."

A közmondás az 1.v gondolatát folytatja. A halál gondolata komollyá és reálissá tesz (vö. 6,12; 9,5). Szent Jeromos: A gyászházban láttak elgondolkodtatnak, míg a lakomán a vigasságban még a félelem látszatát is elveszítjük.

Rási: A vidámság háza csak az élőket érdekli, a gyászház mind az élőket, mind a holtakat. Az élő arra gondol a gyászházban, hogy amit tesz ő a halottal, azt fogják vele is tenni, ha meghal. Arra is gondol, hogy ha most nem tesz vele jót, később már nem tehet.

- 3 A halál gondolatát folytatja: A halál szemlélete komoly gondolatokat ébreszt, azok pedig jót tesznek a léleknek. Az élet valóságához közelebb áll a komorság (vö. Péld 14,13).

A Vg úgy érti, hogy a bánatos arckifejezés szó nélkül is jó irányban hat a bűnösre: "Jobb a harag, mint a nevetés, mert az arc szomorúságától javul a bűnös lelke." Szent Jeromos Lk 6,25-t idézi: "Jaj nektek, akik most nevettek, mert sírni és jajgatni fogtok!"

- 4 A 7,2 gondolatát ismétli meg.

Rási: A bölcsök szem előtt tartják haláluk óráját, az esztelenek nem gondolnak a halálra.

- 5 A héberben nem teljes a párhuzam: jobb hallgatni – mint a hallgató férfi. Ezért egyes fordítások a "férfi"-t kihagyják: jobb hallgatni... mint hallgatni... A dal arra utal, hogy itt is a lakoma van a háttérben, mint a 2. és 4.v-ben. A Vg másképp érti: "Jobb, ha a bölcs megfedd, mint ha az esztelenek hízelgése becsap". A héberben alliteráció van: méis soméá sír.

A bölcsességi irodalomban közhely, hogy az intés meghallgatása hasznos, pl. Péld 13,1.18. Lohfink szerint a Prédikátor az 5-6.v hagyományos közmondását a 7.v-ben cáfolja: Jó dolog hallgatni a bölcseket, de a gyakorlatban ők sem járnak el mindig elveik szerint!

- 6 Az 5.v gondolatát folytatja. A rőzseláng hamar elenyészik: ilyen az esztelenek nevetése is. Mert az esztelen nagyhangú, értéktelen és hamar eljátsza szerepét. Minden hiábavalóság!

A BHS javasolja, hogy a vers végét – "És ez is hiábavalóság" – törölni kellene és helyébe iktatni: "Jobb egy teli marék igazságossággal, mint két teli marék elnyomásban." Utal a 4,6-ra és Péld 16,8-ra, de nincs szöveg-tanúja.

A héberben itt is szójáték van: Ki chölo hasszirim tachat hasszir." Szir = fазék; szirim = rőzse, tövisék.

A Prédikátor elveti az esztelenséget, de kritikus álláspontot foglal el a bölcsességgel szemben is: minden hiábavaló. – Megjegyzése előkészít a 7.v elfogadására.

Rási: a rőzse azért ropog, mert dicsekszik: Én is fa vagyok, rám is szükség van! Az esztelenek is azért szaporítják a szót, hogy mutassák: ők is fontosak!

- 7 V e s z t é b e v i s z i helyett egy qumráni kéziratban "félre teszi" áll; a LXX-ban e l n y o m á s helyett "rágalom", az a j á n d é k helyett pedig "erő". A Vg így fordítja: "A rágalom megzavarja a bölcsét, és megtöri szíve erejét." A BJ – és nyomában a Bi – pedig így: "A nevetés bolonddá teszi a bölcsét, és az öröm megrontja a szívet." Nem jelzi, hogy mire alapozza fordítását.

A TM-ban a gondolatritmus alapján mindkét félversben megvesztegetésről van szó, amely meghamisítja az igazságot: az elnyomással, rablással szerzett vagyon elveszi a bölcs józan ítélőképességét, a megvesztegetés, a hálapénz pedig tönkreteszi a szívet, az ítélőképességet. A Tóra is figyelmeztette a bírókat, hogy ne fogadjanak el ajándékot a pereskedőktől (Kiv 23,8; MTörv 16,19). Örökké időszerű igazság!

- 8 A mondas emlékeztet a fejezet első versére: jobb a vég, mint a kezdet, jobb a halál, mint a születés. "Nyugtával dicsérd a napot!" A kezdetnél még nem lehet tudni, milyen lesz a vég, a vég azonban már mindent eldönt. Hasonló közmondást idéz Ácháb király is: "Aki felölti övét, ne büszkélkedjék, mintha már levette volna" (1Kir 20,11).

Mivel a héber "dávár" konkrét szót és dolgot is jelent, a LXX és a Vg a vers első részét a beszédre vonatkoztatja: "Jobb a beszéd vége, mint az eleje." Így érti Szent Jeromos is: Az utószó jobb, mint a kezdet, mert az utószóban kiteljesedik a mondanivaló. Vagy: Amíg ebben a világban vagyunk, minden tudásunk csak kezdet; ha majd eljön az eljövendő világ, akkor érjük el a tökéletességet (vö. 1Kor 13,12). Szent Jeromos említi, hogy a "dávár" szón zsidó mestere is ügyet értett: Jobb, ha az ügy végét veszed figyelembe, s nem a kezdetét, és jobb türelmesnek lenni, mint haragra gerjedni.

A vers második részében nem világos az ellentét: hosszantűró (héber: hosszú lelkű) – kevés (héber: magas lelkű). A héberben nyelviileg meglátszik az ellentét. Ezért egyes fordítások feltételezik, hogy igazi ellentétről lehetett szó (a kezdet – vég ellentétpárhoz hasonlóan), pl. EÜ: "jobb az óvatos, mint a hebehurgia."

- 9 Nincs értelme izgulni, feldühödni, hiszen minden hiábavaló.

A BJ úgy gondolja, hogy a 7,8 a bölcsességi irodalom klasszikus elve, amelyet a Prédikátor a következőkben bírál (7,9-8,14). Gondolatmenetéből a BJ szerint csak 8,15-ben vonja le a következtetést.

Lohfink szerint a 7,8-9 a klasszikus idézet, amely az udvari nevelés elveit tükrözi: az eszménykép a tartózkodó, várakozó, önuralmat gyakorló udvari ember, aki csak a végén, az alkalmas pillanatban ragadja meg az alkalmat. Lohfink feltételezi, hogy a Prédikátor itt éppen saját kollégáit, a jeruzsálemi templomiskola volt növendékeit tartja szem előtt. A következő versben éppen ezt a nevelési rendszert kérdőjelezi meg.

- 10 Az 1,10-11 már kifejtette, hogy semmi sem új a nap alatt, csak megfeledkeznek a régi dolgokról. Ebből következik, hogy nincs értelme a bosszúságnak, de a régi időket sem szabad visszasírni, mert azok sem voltak jobbak a mostaninál (10.v). A Vg fordítása: "Ne mondd: Mit gondolsz, mi az oka, hogy az előbbi idők jobbak voltak, mint most van? Ostoba ugyanis az effajta kérdés."

A mondás ma is közszájon forog; a múltat mindig jobbnak tartják, mert az elmúlt nehézség már csak szép emlék, de a jelen bajaival még meg kell küzdeni.

Lohfink konzervativizmusnak nevezi ezt az álláspontot. Szerinte a Prédikátor ebben a versben bírálja a bölcsességi irodalomból vett elvet (8-9.v). Gondolatmenete: A konzervatív bölcsék hangsúlyozzák, hogy jobb a vég, mint a kezdet. De nem következtetések, mert elvük ellenére a régi időket vagyis a kezdetet dicsőítik és sírják vissza! – Azt is megállapítja, hogy ettől kezdve a Prédikátor gyakran utal előbbi fejtegetéseire, vagyis saját könyve előbbi részeire (pl. itt 1,10-11-re).

Szent Jeromos több magyarázati lehetőséget említ. Éljen úgy, hogy jelen napjaid az erény szempontjából mindig jobbak legyenek a múltéhoz viszonyítva! Vagy: Ne mondd, hogy Mózes ideje jobb volt, mint a Krisztusé, mert akkor nem látod be, hogy az Evangélium messze felülmúlja az Ószövetséget.

- 11 A k i k l á t j á k a n a p o t: az élők. Lohfink szerint ez a kép homéroszi, görögös, jobban talált volna a héberhez a "látja a világosságot" kifejezés. Az "örökséget" általában "vagyon"-nal fordítják. A bölcsességi irodalom gyakran hasonlítja össze a vagyont a bölcsességgel, pl. Péld 16,16. A bölcsesség a vagyon fölött áll (vö. 2,13-14), mert életet jelent, de a kettő együtt eszményi eset (vö. következő vers).

Rási: Az örökség az ősatyák érdeme. A bölcsesség minden ember számára nyereség.

- 12 Az előző vers gondolatát folytatja: A bölcsesség többet ér mindennél, mert életben tart és megment a korai haláltól (é l t e t). Rási: A bölcsesség pénzt hoz a házhoz.

Lohfink a 7,11-18-t az EÜ-t követve egy egységnek tekinti. A következő felépítést fedezi fel: "A olyan jó, mint B, sőt jobb + mindkettő megindoklása." Más szóval: 11a-t 12a, 11b-t pedig 12b támasztja alá. Lohfink

szerint a 11-12.v klasszikus idézet – de a Prédikátor átdolgozásában, mert sok jellemző szava van benne –, amelyet azután a 13-18.v-ben megkérdőjelez (l.ott). A Prédikátor kollégái véleményét fogalmazza meg – a tudás vagyont jelent, de azok Istent is belevették volna. Lohfink már abban is bírálatot lát, hogy a Prédikátor kihagyja Istent a mondásból: kollégáinak nincs joga Istenre hivatkozni.

- 13 M ű v é t: a LXX-ban és a Vg-ban többesben áll: műveit. Isten műve a világ teremtése, kormányzása, a Gondviselés. Isten a végső ok. A gondolat hasonlít 1,15-höz. – A vers második része a Vg-ban: "mert senki sem tudja kijavítani, akit ő lenézett."

A Prédikátor szerint sok egyenetlenség van az életben, de ezt is Isten alkotta. A megoldást a következő vers hozza.

- 14 L é g y: a LXX-ban "élj" (hé helyett chet). A z o n m ó d: a héberben a "beszéd" szócsaládjához tartozik (pl. Zsolt 110,4: Melkizedek rendje szerint, szó szerint: dolog, tárgy). A LXX és a Vg is a beszédre vonatkoztatja. A LXX: "a beszédre vonatkozólag". Mivel az arámban a héber "után" jelentése "felelős" és "ellenvetés" is lehet, sokan arám szerkezetnek tekintik a vers végét és így fordítják: azon mód, hogy az ember semmiféle ellenvetést ne találjon ellene, illetve ne találja őt felelősnek. A Vg is ezt követi: "A jó napon élvezd a jót és a rossz napot hárítsd el; ahogy ezt, úgy azt is Isten alkotta, hogy ne találjon az ember ellene jogos panaszokat."

A TM-ban a 14.v a 13.v gondolatát folytatja. Ha Isten az elsődleges oka mindennek és az ember nem változtathat Isten művén, akkor egyetlen lehetőség van: el kell fogadni a jót és a rosszat is, mert mindkettő Istentől függ, s az ember különben sem tudja, hogy mit hoz a jövő (ki lesz később utána). A Prédikátor már 5,17-19-ben is ezt ajánlotta. Hasonló gondolat van Siráknál is (39,25-34; 42,22-25).

Lohfink szerint a Prédikátor a 11-12.v-ben a bölcsék hagyományos tanát idézi: a tudás vagyont jelent, biztosítja a jövőt. A 13-14.v-ben éppen ezt cáfolja: Isten független, szabad lény, kifürkészhetetlen, s ezért az emberi bölcsesség sem tud behatolni minden titokba. A jövőt sem lehet kiszámítani, hiszen még azt sem lehet előre tudni, hogy mi lesz utánunk. Isten adja a jót és a rosszat, s az ember nem tehet egyebet, minthogy mindkettőt elfogadja mint Isten gondviselését.

Magyarázat

Szakaszkunk bölcsmondások sorozata, amelyek leginkább összehasonlítást rejtenek magukban: "jobb, mint". A befejezés jobb, mint a kezdet, mert a kezdetnél még nem lehet tudni, milyen lesz a vég (1.v). A következő mondások egyik közös témája a nevetés, a vidámság, amely nem felel meg a komoly életszemléletnek. Ezért jobb a gyász, a szomorúság, a feddés, mert ezek hűbben tükrözik az élet komolyságát (2,7.v).

Ha a vég jelenti a befejezettséget és nincs új a nap alatt, akkor nem érdemes bosszankodni sem. Sőt még az is esztelenség, ha valaki azt hiszi, hogy

a régi idők jobbak voltak (8-10.v). Esményi eset, ha valaki a bölcsesség mellett még vagyonnal is rendelkezik. De azért a bölcsesség felülmúlja a vagyont, mert a bölcsesség életet jelent (11-12.v).

Mai olvasó e szakaszunkat tarthatja a könyv egyik legkomorabb részletének. Jobb a gyász, mint az öröm? Jobb a halál, mint a születés? Pedig a Prédikátor nem áll messze attól, amit már a Teremtő kezdetben mondott: "Por vagy és porrá leszel" (Ter 3,19). Ezekkel a szavakkal hinti meg az Egyház híveit hamuval hamvazószerdán, és figyelmeztet az örök igazságra. "Memento mori" (Gondolj arra, hogy meg kell halni), köszöntötték egymást szerzetesek a középkorban. Mindez nem halálkultusz és világgyűlölet, hanem mély igazság. Az élet Isten ajándéka, ez az egyik szilárd pont, amire a bölcs Prédikátor épít. Ezért örül az életnek. De a másik megdönthetetlen tény: a földi életnek véget vet a halál. Esztelenség lenne tehát minden áron felejtetni akarni ezt az igazságot. A kettő együttes szemlélete teremti meg a dolog igazi értékét, hasznát – tesz bölcsé. A halál szemlélete már nem egy ember számára jelentette a nagy fordulatot, amely az életszentségre vezetett (pl. Cortonai Szent Margit +1297 vagy Borgia Szent Ferenc SJ +1572). A Prédikátor nincs ellene a világi élvezeteknek, erre már sokszor buzdított. Csak azt akarja, hogy a halált is tartsuk szem előtt. Ez megóv a túlzásoktól. Esztelen az, aki nem gondol élete végére.

Mivel szerinte fontos a most kapott javakat használni, buzdít arra is, hogy a jelen feladatai előtt ne meneküljünk a múltba. Csak a feledés jótékony fátyla teszi eszményivé a múltat. Semmi sem új a nap alatt. A bölcs minden időben megtalálja az igazi élethez vezető utat, főként a keresztény, aki számára Krisztus "az út, az igazság és az élet" (Jn 14,6).

A Prédikátor ebben a szakaszban közölt tanítása végén ismét visszatér egyik alapigazságához: Minden Isten műve, ő a világ feltétlen ura. Senki sem változtathat Isten művén (13.v). Az ember fogadja el tehát a jót és a rosszat is, hiszen még jövőjét sem ismeri (13-14. v). Ki akar tehát józanítani "mindenható" álmainkból, s vigaszt is nyújtani rossz napjainkban (14.v)!

c) Mondások az igazságról és a gonoszyságról (7,15-24)

15 Mindent láttam hiábavalóságom napjaiban: van igaz ember, aki tönkremegy igaz voltában, és van gonosz, aki sokáig él gonoszságában.

*16 Ne légy nagyon igaz, és túl bölcs se légy. Miért pusztítanád el magad?
17 Ne gonoszkodj nagyon és ne légy esztelen. Miért halnál meg időnap előtt?*

18 Jó, ha megragadod az egyiket, és a másiktól sem ereszted el a kezéd, mert az istenfélő mindegyikből megmenekül.

19 A bölcsesség erőt ad a bölcsnek, (inkább), mint tíz hatalmas, aki a városban volt.

20 Mert nincs igaz ember a földön, aki jót tesz és nem vétkezik.

21 Ne is add szíved minden szóra, amit beszélnek, hogy ne halld meg a téged átkozó szolgádat.

22 Mert sok alkalommal, tudja a te szíved, hogy te is átkoztál másokat.

23 Mindezt kipróbáltam bölcsességben. Mondtam: Bölcs leszek. És az távol van tőlem. 24 Messze van, ami volt, és mélységes mélyen. Ki találhatja meg azt?

Szövegjegyzetek

Újabb kérdéssorozat, amelyre a "választ" ismét az ember korlátainak elismerése, a "ki találhatja meg azt?" adja meg. Eszmélődés a tapasztalatról, az igaz és a gonosz ember élete paradoxonáról (15-18), két ellentétes tétel idézete (19-20), tanítás (21-22) és a Prédikátor bölcsességkeresése (23-24) az összetevők.

- 15 A Prédikátor megállapítja a kellemetlen igazságot: nincs igazsághossz a földön. Nem száll vitába a hagyományos bölcsességgel, amely szerint a jó már itt a földön jutalmat nyer, a gonosz büntetést, csak egyszerűen megállapítja, hogy mi az ő tapasztalata. Lohfink rámutat arra, hogy a Prédikátor a 13-14. v-ben kifejtett ellenérvét most a tapasztalattal is alátámasztja: az élet mást mutat, mint a bölcsék hagyományos tana. Ezt tükrözi az EÜ bő körülírása is: "Hiábavalósággal teli napjaimban mindkettőt megfigyeltem: Előfordul, hogy egy törvénytisztelő ember törvényhűsége ellenére nyomorultul pusztul el, és előfordul, hogy az, aki nem törődik a törvénnyel, gonosz tettei ellenére hosszú életet él."

Szent Jeromos szerint a vers Jézus mondatát magyarázza: "Aki meg akarja találni életét, elveszíti, aki azonban elveszíti értem életét, az megtalálja." Az Öszövétség vértanúi (pl. a makkabeusok) és a keresztény vértanúk a világ szemében elpusztultak, míg a hitehagyók megmentették életüket. Isten szemében azonban éppen az ellenkező történt: a vértanúk az örök életre mentek, míg a gonosz hosszú életűek az örök halálba.

- 16 A mondas mintha az arany középutat tükrözné: ne quid nimis, in medio stat virtus (semmit se túlozz, az erény a középen áll) stb. Ha a bölcsék azt tanítják, hogy a tudás és a bölcsesség boldoggá tesz, akkor a Prédikátor megkérdi: Miért tenné tönkre magad? Szerinte ugyanis a bölcsesség sem véd meg az élet viszontagságaitól.

- 17 A Prédikátor nem arra buzdít, hogy kisebb gonoszságot kövessünk el, hanem figyelmeztet: a nagy gonoszság időnap előtt sírba vihet.

Egyesek úgy gondolják, hogy a Prédikátor a fő kötelességre int: mindenképpen kerülni kell a halálos bűnöket, mert azok időnap előtt sírba visznek. Az is lehet, hogy a 16-17. v közmondása korabeli általános nézet volt, amelyben a túlzás kerülése a fontos: sem a jót, sem a rosszat nem szabad túlzásba vinni. A két elvre a következő vers adja meg a feleletet.

Lohfink szerint a Prédikátor a 16-17. v-ben kigúnyolja a helyzetet: Idézte a klasszikus elvet, azt, hogy a tudás növeli az életet (11-12. v). A 13-14. v-ben már helyesbít is: Isten útjai kifürkészhetetlenek. A 15.v-ben a

tapasztalattal támasztja alá kijelentését: Az élet azt mutatja, hogy sokszor az ellenkezője történik annak, amit a bölcsök hirdetnek: az igaznak szomorú vége lesz, a gonosz pedig hosszú életet él. A tapasztalat tehát azt igazolja, hogy tönkre mehet az, aki betartja a törvényt, a hagyományos tanítás alapján viszont időnap előtt halhat meg az, aki nem tartja be a törvényt. Más szóval: ugyanazzal a logikai gondolatmenettel az ellenkező is bizonyítható. A Prédikátor arra gondol, hogy aki nagyon ragaszkodik a régi hagyományos szemlélethez, elveszíti lába alól a talajt, ha a valóság más képet mutat. És fordítva: Aki a valóság változásai közepette sem köti magát semmiféle világnézethez, az tönkre teszi életét, elnyeri Isten büntetését. Mi akkor a helyes magatartás? Erre a következő versben ad feleletet.

- 18 **M i n d e g y i k b ől k i k e r ü l:** szó szerint "kikerül"; vagyis az istenfélő betartja mindkét előbbi tanácsot (16-171.v), és így minden helyzetben feltalálja magát. Így is fordítható: "mindeniket felülmúlja". A Vg: "Jó, ha igazként tartod fönn magad, de attól se vond meg kezed, mert aki Istent féli, semmit sem hanyagol el."

Az a benyomásunk támadhat, hogy a Prédikátor ravaszságra tanít, amikor megengedi, hogy mindkettőt megragad hassuk. Pedig csak arra buzdít, hogy jól fontoljuk meg a 16-17. v-ben kifejezett két elvet, mert egyik sem nyújt teljes biztonságot. A helyes megoldás az Isten félelme (vö. 3,14-15): aki féli Istent, az old meg minden kérdést, de abba is belenyugszik, hogy a végső megoldás rejtve marad előtte.

Lohfink kiemeli, hogy a Prédikátor a 16-17. v ellentétét eklektikusan oldja meg. Szerinte ebben a versben nem a sokat hangoztatott "arany középútról", hanem társadalmi eklekticizmusról van szó. A Prédikátor nem köti magát a hagyományos tanításhoz. Minden esetben döntés előtt áll, s döntésének az ad bizonyosságot, hogy ebben az istenfélelem vezet. Lohfink szerint ez a magatartás sem maradandó, de megfelel az átmeneti helyzetnek, amelyben a Prédikátor él: a hellenizmus idején átmenti a régit az újba. Könyve végén majd új konkrét bölcsességi etika alapjait rakja le.

- 19 **E r ő t a d:** egy qumráni kéziratban mássalhangzó többlettel ez áll: "segíti". A LXX is így olvassa: "A bölcsesség segíteni fog a bölcsnek." Egyesek pedig – szövegтану nélkül – így javítják: "A bölcsesség több erőt ad a bölcsnek mint a gazdagság a városban levő hatalmasoknak."

Ez az idézet a bölcsesség méltatásáról mintegy megszakítja az előző versek gondolatfűzését. Lohfink szerint a Prédikátor a hagyományos tanítást idézi, hogy azután a 20-22. v-ben megbírálja. Hasonló méltatás szerepel a Példabeszédek könyvében (21,22; 24,5) s maga a Prédikátor is megismétli később a gondolatot (vö. Préd 9,16).

Gordis arra gondol, hogy a város tíz hatalmasa a görög városokat vezető tisztviselőket jelenti. A hellenista pólisz (város) élén ugyanis "deka protoi" (tíz első) állott. Ezt azonban csak Kr. u. I. sz. közepétől lehet kimutatni.

- 20 Nem világos, hogy mi az összefüggés a 19-20. v között. Valószínűbb, hogy a 20. v mondása a 16. v-t világítja meg: Ne feledjük, hogy nincs a földön

tökéletes ember. A következő versek is (21-22. v) ennek következményei: ha belátjuk hibáinkat, elfogadjuk mások hibáit is.

Az ember esendő voltaival eleget foglalkozik a Szentírás (pl. Ter 6,5; Péld 24,16 stb.). A Tridentinum kimondja: "Ha valaki azt mondaná, hogy az egyszer megigazult ember ... egész életében minden bűnt, még a bocsánatosakat is elkerülheti, nemcsak Isten sajátságos kiváltsága alapján, mint ahogy a Boldogságos Szűzről tartja az Egyház: az legyen kiközösítve" (DS 1573).

Lohfink szerint a 19. v ismét idézet, a hagyományos tanítást tükrözi: a törvényhűség hatalom. A 20-22. v-ben ezt bírálja: a törvényhűség sohasem valósul meg teljesen.

Rási: Mivel nincs igaz ember a földön, mindenkinek magába kell szállnia.

- 21 A m i t b e s z é l n e k: Néhány görög kódex hozzáteszi "a gonoszok". Másképp is lehet fordítani (EÜ megoldása): "Mert sohasem fogod hallani, hogy az alattvaló szid téged, és mégis tudatában vagy annak, hogy te is nagyon gyakran szidtál másokat." Ebben az esetben arról van szó, hogy az alattvaló gazdáját csak háta mögött szidja. Lohfink szerint ez a gazdag rabszolgatartó társadalom képe, amely már nem tükrözi az ősi családi bizalmas viszonyt.

- 22 T u d j a a t e s z í v e d: úgy is érthető, hogy "ismeri a te szívedet", vagyis a szolga jól tudja, hogy te is gyakran átkoztál másokat. A "tudja" helyett a LXX-ban és néhány héber kéziratban "bántotta" áll. Így a LXX-ban még mindig a szolgáról van szó: "mert nagyon sokszor megbánt téged és sokféleképpen megkeseríti szívedet, ahogy te is átkoztál másokat."

A 21-22. v tehát egy gondolatot fejez ki: Aki tudatában van saját bűneinek, az nem csodálkozik mások bűnein sem. Aki ismeri saját vétkeit, az meg tudja bocsátani mások vétkeit is. A Miatyánk ettől a kölcsönös bocsánattól teszi függővé az isteni bocsánatot (Mt 6,12, vö. Sir 28,2 a bölcsességi irodalomban).

- 23 A két vers – 23-24.v – összefügg. A Prédikátor keresi a bölcsességet, de nem találja, mert messze van, elérhetetlen (vö. 1,13; Jób 28). Ezért a bölcsesség keresése is hiábavalóság.

Szent Jeromos: Aki a Szentírást tanulmányozza, rájön arra, hogy minél jobban ismeri, annál több nehézsége támad! Vagy: Földi tudásunk töredékes. A boldog színélátásban majd felismerjük, hogy mai tudásunk milyen messze áll a valóságtól (vö. 1Kor 13,12)!

Rási: A bölcsesség a Tóra, azt kell tanulmányozni.

- 24 A LXX és a Vg a vers kezdetét az előző vers folytatásának tekinti: "És az eltávolodott tőlem (25) sokkal inkább, mint volt; és mélységes mélység, ki találja meg?" A TM-nak azonban így is van értelme: M e s s z e v a n , a m i v o l t, vagyis a történelem eseményei már messze vannak, mélységes mélyek, felfoghatatlanok. Ki érthetné meg azokat? A héber megismétli a "mély" szót. Így fejezi ki a felsőfokot.

Lohfink szerint a 24.v a 23.v-t támasztja alá: A Prédikátor hiába tanulta a hagyományos bölcsességet, mert a tapasztalat nem igazolta.

Rási: A távoli dolgok a teremtés első napjainak művei. Mélységes: az ember nem foghatja fel, mi van mögötte, előtte, fenn és lenn.

Magyarázat

A régiek elvét vizsgálva a Prédikátor úgy látja, hogy a földön még sincs igazságosság: az igaz elpusztul, a gonosz sokáig él. Persze lehetséges az is, hogy az igaz mégis hosszan él, a gonosz pedig hamar meghal. Ezért mondják, hogy semmit sem jó túlzásba vinni, sem a jót, sem a rosszat. Végeredményben mindkét elv: az új és a régi is jó, mivel egyik sem abszolút érvényű. Ezért mindkettőt be kell tartani, s az istenfélő meg is találja a helyes mértéket. (15-18. v).

A bölcsesség erőt ad. A bölcs azonban tudja, hogy nincsen ember vétek nélkül. Ezért nem indul fel, ha rágalmazzák, mert a szíve mondja, hogy maga is szidott már másokat (19-22. v).

A bölcsesség önmagában véve nagyon kíváncsú, de nagyon messze van az embertől, elérhetetlen és fölfoghatatlan (23-24.v).

Az egész szakaszon azonban ismét kiérződik a Prédikátor finom iróniája: a szélsőséges állításokat könnyen a visszájára lehet fordítani. A megoldásra az vezethet el, ha az ember elismeri, hogy nem képes mindent pontosan megállapítani.

A keresztény ember egyetért a Prédikátorral: hisz a Gondviselésben, és akkor is tudja, hogy Isten örökös felette, amikor emberileg nem érti, hogy miért érik bajok. Isten független úr: nem lehet kiszámítani és a hagyományos bölcsességi kategóriákba szorítani. Nem köteles jólétben részesíteni a buzgótságot és megbüntetni a gonoszt már itt a földön. Nem emiatt az "elv" miatt keseredik el ma is sok "jó" ember? Azt hiszi, hogy ha jól viselkedik, akkor Isten nem is engedhetné meg, hogy szenvedés érje. Jó és sok mai ember problémájára próbál tehát feleletet adni a Prédikátor. Pedig az ő helyzete nehezebb mint a keresztényeké: legföljebb csak ködösen ismeri a síron túli igazságszolgáltatást. Megáll ott, ahova az őszövétségi kinyilatkoztatás alapján eljuthatott: nem érti a földi igazságtalanságot, de nem jön zavarba, amikor találkozik vele, mert nem vallja a hagyományos elvet, hogy Isten köteles a jókat már itt a földön jutalmazni, a gonoszakat pedig megbüntetni. A Prédikátor síkra száll Isten titka mellett.

Más szempontból is időszerű a Prédikátor tanácsa. A túlzás ma is pusztulásba visz. A Zsinat után tanúi voltunk annak, hogy jobb és bal oldalon szélsőséges irányzatok léptek föl az Egyházban. De ne próbálkozzunk azzal, hogy mit tartana a Prédikátor túlzó jámborságnak vagy túlzó gonoszságnak. Ma is vallaná, hogy az igazi vallásosság megment a szélsőségektől.

Minden őszinte ember egyetért a Prédikátorral abban is, hogy nincs ember bűn nélkül. Csak a Szűzanya volt mentes a bűntől, mert ő a

Szeplőtelen Fogantatás. Ez az igazság alázatossá tesz és megértőbbé másokkal szemben is.

Minek neveznénk ma azt, amit a Prédikátor a jelen szakaszban bölcsességnek nevez? Lohfink tudásnak, törvényismeretnek tekinti. De lehetne valóságosságnak, istenfélelemnek is nevezni, mert az istenfélelem a bölcsesség kezdete a bölcsességi irodalom egyöntetű hagyománya szerint. Vagy még konkrétabban: életszentség. "Élek én, de már nem én élek, hanem Krisztus él én bennem" (Gal 2,20) az életszentség szentpáli meghatározása. A végcél a földön elérhetetlen; a tökéletesség éppen abban áll, hogy mindig tökéletességre törekszünk. Egyszerre távol van és közel, előttünk és mélyen rejtve. Senki sem merte azt mondani a földön, hogy már elérte és tovább nem haladhat. Visszacseng fülünkben a látnoknak adott utolsó figyelmeztetés: "Aki igaz, legyen még igazabb, és aki szent, legyen még szentebb!" (Jel 22,11).

d) Eszmélődés az emberi nemről (7,25-29)

25 Odafordultam én és a szívem, hogy megismerjem és kivizsgáljam és megkeressem a bölcsességet és a számítást és megismerjem az esztelenség-gonoszságát és a balgaság ostobaságát.

26 És a halálnál keserűbbnek találom az asszonyt, mert ő háló és a szíve csapda, a kezei kötelékek. Aki jó az Isten színe előtt, megmenekül tőle, és a bűnös megfogózik benne.

27 Lásd, ezt találtam, mondta a Prédikátor, egyiket a másik után, hogy megtaláljam az eredményt, 28 amelyet még tovább keresett a lelkem és nem találtam meg:

Egy embert találtam ezer között,

és asszonyt mindezek között nem találtam.

29 Egyedül, lásd, ezt találtam, hogy Isten az embert egyenesnek alkotta, és ők sok fondorlatot kerestek.

Szövegjegyzetek

A bölcsességkeresés újabb területét vizsgálja meg a Prédikátor. A rész egységét nemcsak a téma adja meg, hanem a 28.v, amelyben ismét kijelenti, "hogy nem találtam meg", amihez hozzáfűzi azt, amit mégis megtalált (29.v).

- 25 É s a s z í v e m lehet alany- vagy tárgyeset. Ezért a BHS javítást javasol, de szövegtanúk nélkül: "és szívem arra adta, hogy megismerjem". "És szívem" helyett több kéziratban "szívemben" áll, és a Symmachus görög fordítása, a Targum és Vg ("lelkemmel") is így érti.

A z e s z t e l e n s é g g o n o s z s á g á t é s a b a l g a s á g o s t o b a s á g á t a Vg így adja vissza: "és hogy megismerjem az ostoba gonoszságát és az okatlanok tévedését." A héber mondatot tárgyas főnévi igeneves

szerkezetnek is lehet tekinteni (accusativus cum infinitivo): "hogyan megismerjem, hogy a gonoszság esztelenség és az ostobaság balgaság."

A héber alapján nem világos, hogy a Prédikátor csak vizsgálja-e, hogy a gonoszság ostobaság, vagy meg is állapítja. Mivel máshol már ilyen értelemben nyilatkozott (2,13-14), itt is fel lehet tételni, hogy ezt jelenti ki. Azt is vitatják, hogy ez a vers már a következő gondolatmenethez tartozik-e (Zimmerli és nyomában a BHS és a NeoVg), vagy pedig még az előzőhöz (Gordis). Helyesebbnek tartjuk az első véleményt, amelyet Lohfink is megerősít: az 1,17-ben hasonló kezdő szavak a következő gondolatokra utalnak.

Rási: A "számítás" a megváltás idejének kiszámítását jelenti, a balgaság pedig az istentagadást. Ezeket kutatja a Prédikátor.

- 26 A szakasz az egész emberiségről szól, de a nőknél kezd. A vers végigvezeti a csapda hasonlatát. Az a s z o n y tárgyesetben van, de az értelme: Úgy találom, hogy az asszony keserűbb a halálnál. A halál keserűsége közmondásszerű (1Sám 15,32). Az asszony még ennél is nagyobb keserűséget okoz.

Az EÜ a h á l ó szót "ostromtornyok gyűrűjével" és a k e s e r ű szót "erőssel" adja vissza: A nő erősebb a halálnál. Ez esetben – Lohfink szerint – arról van szó, hogy a nő csábító erejének nem tudnak ellenállni, de az istenfélő ezt a csapdát is elkerüli. Lohfink feltételezi, hogy a Prédikátor ezt a mondást a 28.v-ben naiv módon cáfolja: ezer ember között egy nőt sem talált, mert meghaltak, tehát nem erősebbek a halálnál!

A Prédikátor ebben a versben a bölcsességi irodalom – amely a fiatal férfiak nevelését célozta – egyik szokásos kérdését tárgyalja. Ismeri a nők jótulajdonságait is (vö. 9,9), s ebben is megegyezik a bölcsességi irodalom véleményével (pl. Péld 4,18; 19,24; s főleg a derék asszony dicsérete: Péld 31,10-31, valamint az Énekek éneke). A nő tehát jó a férfinak, de lehet végzete is. Ezt a kettősséget tanítja pl. a babiloni úr és szolga párbeszéde: "Rabszolga, engedelmeskedj! – Igen, uram. – Szeretek egy nőt! – Szeresd, uram, szeresd. Mert aki egy nőt szeret, az elfelejti szíve gondját s bánatát! – Nem, rabszolgám, nem fogok nőt szeretni! – Nem, ne szeresd, uram! A nő olyan mint a kút és mint az éles kés, amelyik levágja a férfi fejét!"

Főként az erkölcsileg romlott nő jelenthet veszélyt. Minden arra mutat, hogy versünk ezt az oldalt emeli ki: az asszony a házasságtörő nő, aki a bölcsességi irodalom kedvelt alakja (pl. Péld 2,14-19; 5,3-14; 7,1-27) a Biblián kívül is (pl. Egyiptomban: a két testvér története). A Prédikátor azonban eltér ettől az irodalomtól, mivel nem kezd intelmeket osztogatni, hanem most is Isten feltétlen uralmára hivatkozik (2,26): az istenfélő ettől a csapdától is megmenekül.

A Prédikátor Salamon szerepében beszél, aki híres volt nagyszámú háreméről is (1Kir 11,3: ezer felesége volt). Szent Jeromos – aki nem vonta kétségbe, hogy a könyvet Salamon írta – azt tartja, hogy itt Salamon tapasztalatból beszél, mert öregkorában elcsavarták fejét és a bálványimádás bűnébe vitték (1Kir 11,4-8).

27-29 L á s d, e z t t a l á l t a m: első eset, hogy a Prédikátor valamelyik kérdés kutatásában konkrét eredményre jut. Eddig mindig csak azt hangoztatta, hogy a bölcs elismeri Isten teremtető voltát, s ebből kifolyólag azt is, hogy titkait nem képes átlátni. A 29. v-ben is megismétli, hogy valamit biztosan megtalált. Ott értjük majd meg gondolatmenetének nyitját: Isten jónak, egyenesnek alkotta az embert, a fondorlatok tehát nem tőle származnak. Vagyis ezt a gyakorlati eredményt is Isten alkotó tevékenységéből vezeti le: az Isten jónak teremtette az embert (vö. Ter 1). A rossz, a fondorlatok az embertől erednek. Ebben vétkezett volna előbb a nő (vö. Ter 3) s ezért jobb egy ezrelékkel a férfi? Mert a 29.v már az emberről, s nem csupán a nőről beszél: mindketten fondorlatosak!

27 M o n d t a a P r é d i k á t o r: ebben az egyetlen esetben áll nőnemű igealak a Prédikátor szó mellett. Ugyanakkor a szó előtt nem áll határozott névelő (vö. 1,2). A 12,8-ban ugyanez a mondat szerepel, de az ige hímnemű és a Prédikátor határozott névelővel áll. Így van a LXX-ban is. Mivel a nőnemű igerag és a határozott névelő a héberben ugyanaz a mássalhangzó, a BHS a 12,8 és a LXX alapján javasolja, hogy az ige utolsó mássalhangzóját (a ragot) csatoljuk a főnév elejéhez (mint névelőt), s akkor megszűnik a rendellenesség.

E g y i k e t a m á s i k u t á n: szó szerint így áll a héberben. Jelentése: mindent egybevetve, egyiket a másik után megvizsgálva, összehasonlítva. Rási: Isten mindent számon tart, egyenként fog elszámolni a jók tetteiért és a gonoszok bűneiért. Rási szerint a "mondta" azért nőnemű, mert itt a Prédikátor a bölcsök csoportját jelenti (a csoport nőnemű főnév) és a Prédikátor lelkét (szintén nőnemű főnév). Rási arra is példát hoz, hogy ugyanaz a főnév hol hímnemű, hol nőnemű.

28 A vers közmondást idéz. Vonatkozó névmással kezdődik (közfőszó is lehet), s az előző gondolatot folytatja. A BJ – s nyomában a Bi – külön mondatnak tekinti, de nem változtat az értelmén.

A héber szöveg bonyolult szerkezetű, s ezért egyesek igyekeztek úgy fordítani, mintha a Prédikátor nem hagyná jóvá a közmondást: "Ezer ember között egyetlen igaz van." Mások éppen ezt a megállapítást tekintik a Prédikátor véleményének. Murphy szerint a közmondás nem emeli a férfit az asszony fölé, mert számonmondásról van szó: a következő versben bejelenti, hogy az emberiség – férfiak és nők – felelős a romlásért. Különben már előbb is bejelentette, hogy még az igazak is vétkeznek (7,20).

A mondas elején e m b e r – nem férfi! – áll, tehát általános jelentőségű mondas: ezer emberből csak egy igazán az. Ezek között – az 1/1000 arányban talált igaz emberek között – egy sem volt nő. A mondas mindenképpen a férfinak kedvez, még ha százalékarányban nagyon kis mértékben is (l. Magyarázat). Nem lehet tehát tagadni, hogy kiérezhető: a Prédikátor többre becsüli a férfiakat, s ebben kora általános véleményét és a bölcsességi irodalmat követi.

Az EÜ újból körülírással oldja meg a fordítás kérdését (27-28.v): "De nézd meg jól, mire jöttem rá, megfigyelésre megfigyelést halmozva,

mondta a Kohelet, míg végül megtaláltam a számítás végeredményét 28 vagy még inkább: amikor minduntalan kerestem és semmit sem találtam: Ezer ember közül csak egyre találtam rá ismét, de az, akire mindnyájunk közül ismét rátaláltam, nem volt nő." Lohfink úgy gondolja, hogy a Prédikátor kijelentése mögött ismét a halál áll: a nők sem élik túl a férfiakat, tehát nincs igaza a mondásnak, hogy a nő erősebb a halálnál (vö. 26-27.v). Lohfink máskor mindig görög párhuzamot keres, most azonban nem említi Diogenészt, aki fényes nappal lámpával a kezében Athén utcáin "embert" keresett, de nem talált.

Szent Jeromos említ egy lelki magyarázatot: A férfiak a gondolatot, a nő a cselekedetet jelképezi. A gondolat ritkán tiszta, de a cselekedethez – mivel a test végzi – mindig tapad tévedés is.

Rási szemében a mondás a Tóra tanulmányozására vonatkozik: A hagyományebből kizárta a nőket. Ezren kezdik tanulmányozni a Bibliát, de csak száz jut el a Misnához, abból is csak tíz a Gemarához s abból a tízből csak egy lesz tanítómester vagyis ezerből egy! Mivel ilyen nőt egyet sem lehet találni, a férfinak kell feleségét oktatnia (vö. 1Kor 14,35).

- 29 A vers második része a Vg-ban: "és ő maga végtelen bonyodalmakba keveri bele magát." A Vg ehhez a vershez csatolja a 8,1a-t. Ezt teszi az EÜ is, megtartva a TM számozását.

F o n d o r l a t: jelentése itt "ármány, fondorlat", de a 2Krón 26,15-ben "kiagyalt ostromgépek" (a "gondolni, számítani" szócsaládból). A szó csak kétszer szerepel a Bibliában.

Lohfink szerint a Prédikátor játszik a szó kettős jelentésével. Az EÜ fordításában a 26.v szerint az asszony "ostromtornyok gyűrűje". A Prédikátor által meghirdetett induktív ismeret a tapasztalatra épít, de az emberek ezt is a Teremtő akarata ellenére arra használják, hogy időnap előtt halálba kergessék egymást. Lohfink utal arra, hogy Arkimédész (+ Kr.e. 212 háborúban) – a Prédikátor feltételezett kortársa – nagyon sok technikai találmánnyal rendelkezett.

A vers gondolatát a Ter 1 is hirdette: Minden jó, amit Isten alkotott. Az emberi romlottság nem Istentől van, mert az ember maga felel helyzetéért.

Rási arra építi magyarázatát, hogy a vers elején egyes szám, a végén már többes szám áll: Kezdetben Isten egy embert teremtett, és az jó volt ("az embert"). Amikor Évát mellé adta, már ketten voltak ("és ők") és akkor kezdtek a bűn gondolatával foglalkozni.

Magyarázat

A Prédikátor a gonoszság problémáját vizsgálja. A gonoszság öszövet-ségi értelemben véve Isten törvényének elhanyagolása, tudatos megvetése. Felismeri, hogy a gonoszság esztelenség (25.v). Tovább elmélkedik: általában az emberiségről, de a nőkkel kezdi. A csábító nő nagy veszélyt jelent, de az istenfélő ebből a csapdából is megmenekül (26.v). Az emberek között csak egy ezreléket talált igaznak, nem gonosznak, nem ármánykodónak s ez

sem nő volt. A rosszért azonban az ember (férfi s nő) felelős, mert Isten kezdetben igaznak teremtette őt (27-29.v).

A gonoszság ma is az marad, ami volt, még ha nem is nevezzük annak. A hit elsősorban kegyelem, de a hit elutasítása Szentlélek elleni bűn. Ha valaki tudja, hogy van Isten – s Isten léte észigazság is, mert felismerhető a józan ész világánál (I. Vatikáni Zsinat, DS 3026) –, de nem vonja le ebből a megfelelő következtetést életalakítására vonatkozólag, azt nem lehet következetesnek tekinteni. A Gondviselés azonban nem vonja meg támogatását azoktól sem, "akik önhibájukon kívül nem jutottak el az Isten kifejezett ismeretére, de – éppen nem az isteni kegyelem nélkül – iparkodnak becsületesen élni" (II. Vatikáni Zsinat, L.G. 16)

A Prédikátor nem nőgyűlölő (l. 9,9). Hogy itt úgy beszél, mint ma is sokan, az részben az akkor is uralkodó patriarchális társadalomból magyarázható. Másrészt a bölcsességi irodalom elsősorban férfiak számára volt hozzáférhető. Őket akarta óvni, hogy ne essenek esetleges csábítások rabjává. Azt is kiemeli azonban, hogy az egész emberiség: férfiak és nők egyaránt rohannak romlásukba. Egyébként a balgaságra felhozott példái mind a férfi világból valók. Most csak arról beszél, hogy az istenfélelem még a csábító nőtől is megóv. S ebben ma is egyetértünk vele.

Borúlatoan ítéli meg a jó és a rossz emberek arányát (egy az ezerhez)? Természetesen megkérdőjeleznénk: És magát vajon hová sorolja? Bizonyára tudta, hogy az általánosító közmondások sántikálnak. (Vö. Egy krétai mondta, hogy minden krétai hazug!) A Prédikátor azt is tudja, hogy az igaz is vétkezik (7,2). Ha másképpen fogalmaznánk meg mondanát – pl. ezer között egy a szent –, talán igazat adnánk neki. A szentek között pedig legalább annyi nő van, mint férfi. (Különben az arányt meg sem tudnánk állapítani, ha nem csak a kanonizált szentekre gondolnánk.)

Mesterként látszik a magyarázat, hogy a Prédikátor most is a halálról beszél, s naiv módon azzal érvel, hogy a nők is mind meghaltak, tehát nem különbek a férfiaknál. Azzal sem lehet érvelni, hogy a Prédikátor nem ért egyet ezzel a mondással, csak idézi. Világos, hogy kijelenti: hosszas kutatás után ismerte fel ezt az igazságot. De máris enyhíti kijelentését: kezdetben az emberiség igaz volt, de bebonyolódott mindenféle fondorlatba. És itt már nincs különbség férfi és nő között. Azt pedig nyugodtan a korszellem számájára írhatjuk, hogy egy ezrelékkel kedvez a férfiaknak (ezer nevéhez nem méltó nővel szembeállít 999 méltatlan férfit!).

Amit a Prédikátor a korabeli bölcsességről mond, azt elmondhatjuk ma is a vallásosságról. A bölcs sem értett meg mindent, de bölcsessége eligazította az élet nehézségeiben és megtartotta életkedvét. Hitünk sem ad mindenre feleletet: sok a titok, amit homály fed, de annyit tudunk, amennyi az üdvösséghez szükséges. Ez a hit boldogít, felragyogtatja az arcot. A keresztény életesményt élő emberek: a szentek küzdelmeik ellenére kiengesúlyozott, ragyogó szemű emberek.

A hit a keresztény bölcsesség alapja.

e) Különböző tanítások és eszmélődések (8,1-17)

8,1 Ki olyan, mint a bölcs, és ki ismeri a dolog magyarázatát? Az ember bölcsessége felragyogtatja arcát, és arca keménysége megváltozik.

2 Én (mondom): A király száját figyeld, éspedig Isten esküje miatt. 3 Ne siess, színe előtt menj; ne tarts ki rossz dologban. Mert mindazt, ami tetszik neki, megteszi. 4 Amiben a király szava, hatalom az. És ki mondja neki: Mit csinálsz?

5 Aki megtartja a parancsot, nem tapasztal rossz dolgot, és az időt és az ítéletet ismeri a bölcs szíve.

6 Mert minden dolognak van ideje és ítélete, mert az ember baja megso-kasodik fölötte. 7 Mert nem tudja ő azt, ami lesz; mert miként lesz, ki fogja neki megmondani? 8 Nincs ember, aki uralná a szelet, hogy visszatartsa a szelet, és nincs hatalom a halál napja fölött, és nincs elbocsátás a háború-ban, és a gonoszság nem menti gazdáit.

9 Ezt mind láttam és szívem adtam minden tetre, amit tesznek a nap alatt, (abban az) időben, amikor az ember ember fölött uralkodik annak ká-rára.

10 És így láttam eltemetett gonoszokat és jöttek és a szentnek a helyéről mentek és elfeledték őket a városban, mert így cselekedtek. Ez is hiábavaló-ság!

11 Mivel nem hozatik ítélet a rossz tetre gyorsan, ezért megtelik az ember fiainak szíve velük, hogy rosszat tegyenek.

12 Mert a bűnös bár százszor is rosszat tesz, (mégis) sokáig él.

Mert én is tudom, hogy jó lesz az Istent félőknek, akik félnek színe előtt.

13 És nem lesz jó a gonosznak és nem fogja meghosszabbítani napjait, akárcsak az árnyékot, mert nem fél az Isten színe előtt.

14 Van hiábavalóság, ami megtörténik a földön: vannak igazak, akikkel a gonoszok cselekedete szerint történik, és vannak gonoszok, akikkel az iga-zak cselekedetei szerint történik. Mondtam, hogy ez is hiábavalóság! 15 És dicsértem én az örömet, mert nincs jóléte az embernek a nap alatt, hacsak nem az, hogy eszik és iszik és örvend. És ez kísérje őt fáradozásában élete napjain, amelyeket Isten adott neki a nap alatt.

16 Amikor szívem adtam, hogy megismerjem a bölcsességet és lássam azt az elfoglaltságot, amely a földön végbemegy – mert nappal és éjjel sem lát álmot szemében – 17 és láttam az Isten minden művét: nem tud az em-ber rátalálni arra, ami végbemegy a nap alatt. Mivelhogy fáradozik az em-ber, hogy keresse és nem találja. És még ha mondja is a bölcs, hogy ismeri, nem tud rátalálni.

Szövegjegyzetek

A Prédikátor tovább kutat, új területeket vizsgál meg, hogy mi a jó. Újból felteszi a kérdést: "Ki ismeri a dolgok magyarázatát?" (8,1), hogy a végén

ismét beismerje: "Még ha mondja is a bölcs, nem tud rátalálni" (8,17). Tematikai egységet már nehezebb találni. Az első versek (1-4. tanítás) a király előtti viselkedésre terelik a figyelmet. Fontos kérdés volt keleten, ahol a bölcsességi iskolákban képzett emberekől kerültek ki a király tanácsadói, az udvari hivatalnokok. Evvel lazán függ össze (5. v-től) az eszmélődés (bölcs mondásokkal, példákkal és szembeállításokkal), hogy megtapasztalhatjuk-e a földön az igazságot. Míg a 16-17. v Isten művére és az emberi megismerés korlátaira emlékeztet. A magyarázók eltérnek a versek csoportosításában.

- 8,1 Mivel a vers önállóan látszik, a magyarázók hol az előző, hol a következő szakaszhoz csatolják, sőt az EÜ ketté osztja: 8,1a-t az előző, 8,1b-t pedig a következő szakaszhoz csatolja.

A vers a régi bölcsök szellemében dicséri a bölcsességet: A bölcsesség ki-meríthetetlen, de aki rendelkezik vele, annak arcát kedvessé teszi, és meglágyítja a kemény arcvonásokat (vö. Sir 13,24). Az igazi bölcs pedig a haragvó királyt is lecsillapítja, olvassuk a Példabeszédek könyvében (16,14). Ez a tanítás indokolja meg, hogy a 8,1-t a következő versek bevezetőjének tekintsük.

A r c a k e m é n y s é g e: a BHS magánhangzó változtatást javasol: "dacos arca". "Megváltozik" jó értelemben: az arc keménysége meglágyul, megnyhül. A Vg nem tekinti az első két főnevet összefüggő birtokos szerkezetnek: "Az ember bölcsessége ragyog az arcán, és a Leghatalmasabb (= Isten) megváltoztatja arcát." A Vg tehát cselekvőként pontozza az igét, amely a TM-ban szenvedő ("megváltozik"). A LXX még különösebb: "és a szegyetelen arca miatt gyűlölt lesz". A "megváltozik" szó ugyanis más pontozással ezt is jelentheti. A BHS azt javasolja – szövegtanúk nélkül –, hogy a 2.v első szavát – amely nem talál oda – írjuk egybe az előző 1.v utolsó szavával, s akkor személyraggal ellátott igét kapunk: "megváltoztatja azt".

Rási: Ki olyan jelentős személy, mint a bölcs, aki megfejt a rejtélyeket pl. Dániel vagy Mózes, aki közvetített a Mennyei Atya és Izrael között. Mózes arca megváltozott: ragyogott, s ezért félték tőle (Kiv 34,29).

- 2 Az é n kiegészítésre szorul: én mondtam (BJ), vagy: én azonban azt mondom (EÜ). A f i g y e l d helyett, az eredetiben "örizd" van. A BHS a fordítások alapján az "én"-t a tárgyeset jelévé szeretné átalakítani. Így tesz a LXX is: "A király száját őrizd és Isten esküje szavára vonatkozólag ne siess." A LXX a 3.v első szavát még a 2.v végéhez kapcsolja és az "ügyében" (= miatt) héber kifejezést (szerepelt a 3,18 és 7,14-ben) szó szerint fordítja: "szavára vonatkozólag". Így értette a Vg is (parancsolatait).

A vers értelme: Tartsd be a király rendeleteit ("örizd a száját") és az Istennek tett esküt! De úgy is lehet érteni, hogy tartsd meg a király rendeleteit az Istennek tett eskü miatt is (az alattvaló ugyanis hűségesküt tett, vö. 2Krón 36,13). A királynak kijáró engedelmisség közhely a bölcsességi irodalomban, pl. Péld 16,12-15; 25,2-7. Az "Isten esküje" jelentheti azonban a királynak tett isteni ígéretet is (2Sám 7; Zsolt 89), vagy azt az esküt,

amit a király tett Istennek trónralépésekor. A király mindenképpen szent személy, s ezért engedelmeskedni kell neki.

Érdekes azt is megfigyelni, hogy a Prédikátor, aki könyve elején királynak adta ki magát, most mégis úgy reflektál az azt megillető viselkedésre, mintha maga soha nem gyakorolta volna ezt a feladatot.

Rási: Isten a világ királya, neki kell engedelmeskedni. Izrael megesküdött a Sinai hegynél, hogy megtartja Isten parancsolatait.

- 3 Az első ige ne siess szenvedő: ne ijedj meg, ne zavarodj meg. A BHS az 5,1 és a 7,9 alapján javasolja, hogy itt is cselekvőnek olvassuk (mássalhangzóváltoztatással): ne siess. Így fordította a LXX is. A NeoVg egybeolvassa: "és Isten esküi miatt ne siess visszavonulni színe elől."

A vers értelme: Ne ijedj meg színe előtt, menj, ne végy részt rossz ügyekben, mert a király hatalmát senki sem vonhatja kétségbe; megteszi, amit akar.

Rási: Ne mondd zavarodban, hogy elfutsz előle olyan helyre, ahol nem uralkodik, hiszen mindenütt uralkodik és bosszút áll rajtad.

- 4 A Vg: "És az ő beszéde tele van hatalommal, senki sem mondhatja neki: Miért teszel így?"

A király hatalma korlátlan, senki sem vonhatja felelősségre. Ez is indokolja a neki járó engedelmisséget.

Lohfink úgy gondolja, hogy a Prédikátor ismét bírálja a hagyományos tanítást. A 8,1 eszményi képet fest az udvari hivatalnokról ("bölcst"). A Prédikátor ezzel a hagyományos nézettel szembeállítja a 2-4.v-ben a könyörtelen prózai valóságot: az udvari ember meghunyászkodó, teljesen ki van szolgáltatva a királynak. Lohfink szerint az egyiptomi ptolemaioszi kor királyságáról van szó, amely a Szentföldet is hatalmában tartotta. Az Istennek, megváltónak, jótevőnek stb. nevezett és imádott király mítosza mögött nyers hatalom áll. A Prédikátor "mítosztalanítja" a ptolemaioszi istenkirályságot.

Rási szerint a versben Isten korlátlan uralmáról van szó.

- 5 Néhány kézirat és a LXX kihagyja az é s-t az ítélet előtt, s így ezt jelenti: "és az ítélet idejét ismeri a bölcst szíve" (EÜ: a megfelelő időt).

Bár egyes magyarázók új szakasznak tekintik, többen a királyról szóló előbbi rész folytatását látják benne (a 8. vagy 9.v-ig). Abban azonban egyetértenek, hogy a "parancs" már nem a királyi, hanem az isteni parancs, vagy egyszerre mindkettő.

Lohfink szerint a szakaszban tovább folyik a vita: a Prédikátor az 5. és a 12b-13.v-ben a hagyományos tanítást idézi, a 6-12a.v és a 14-15.v-ben pedig bírálja. A Péld 19,16 hasonló mondást közöl.

A Prédikátor 3,1-8-ban már kifejtette, hogy mindennek megvan a maga ideje. A bölcst tud erről az időről, és így megfelelő módon tud előlépni a királynál tanácsával a maga érdekében. Ha isteni parancsról van szó, akkor a világrend tudatában megfelelő időben rendezti ügyeit és boldog

lesz. Ez még nem jelenti azt, hogy meg is érti Isten titkát, az ítéletet. Elég tudnia azt, hogy ennek is megvan az ideje.

Rási: A bölcs tudja, hogy bekövetkezik a gonoszok büntetésének az ideje. Az ítélet = a büntetőbíráóság.

- 6 Az előző gondolatot folytatja. – A TM a 3,1-8 igazságát ismétli: mindennek megvan a maga ideje, amikor történnie kell, de minden ítéletben is részesül. A z i d ő t é s a z í t é l e t e t esetében az "és" elhagyása nélkül is egynek tekinthetjük: stílusalakzat (hendiadion: két szóval fejezem ki ugyanazt a valóságot), s így "az ítélet idejéről" van szó. Az előző vers szerint ezt is tudja a bölcs.

Lohfink magyarázata is találó: a 6-7.v-ben a Prédikátor ismét önmagát idézi. Négy mondást közöl majd (8.v), amelyek megcáfolják az 5.v hagyományos tanítását, amely szerint a bölcs ismeri a jövőt és nem éri baj. Azt tartották ugyanis, hogy aki betartja a parancsolatokat, azt nem éri baj. Mégis gyakran éri csapás az embert. A művelt (az EÜ így fordítja a bölcsöt) értelme ismeri a helyes időpontot, de minden történésnek megvan a maga ideje.

Néhány kéziratban és a LXX-ban a b a j a helyett "ismerete" áll (a két héber mássalhangzó – res és dálet – könnyen összetéveszthető). Ez esetben f ö l ö t t e az előző ítéletre vonatkozik – s nem az emberre –, mert az ember tudása az ítéletre vonatkozik. A BJ hozzávetőleg fordít a feltételezett jelentés szerint, s ebben követi a Bi is.

A 6a és 6b chiasztikusan (ölelkező rím) követi az 5b és 5a félverseket, a 7.v pedig az 5.v vezérgondolatát idézi: az időpontok ismeretét, de kijelenti, hogy az ember mégsem számíthatja ki előre a jövőt.

- 7 A vers értelme: Mivel a bölcs nem ismeri a jövőt, amely meghozza majd az ítéletet, nem keserítik el a jelen bajai. A gondolat megtalálható 6,12-ben is. Lohfink magyarázatát l. az előbbi versnél.

A Vg: "mert nem ismeri a múltat, és a jövőt semmiféle hírből nem ismerheti."

Rási: A gonosz bűne pillanatában nem gondol arra, hogy Isten ítélete vár rá. Ki mondhatná meg ezt neki előre, hiszen az ítélet hirtelen bekövetkezik!

- 8 A vers négy konkrét helyzettel igazolja, hogy az ember nem ura sorsának: szél, halál, háború, gonoszság. "Az emberi élet halállal végződő harc, amely alól senki sem nyerhet felmentést, még a király sem, ki életében visszaélt hatalmával" (Aistleitner).

A héber "ruach" egyszerre jelent szelet és lelket is. Ha versünkben lelket jelent, akkor párhuzamban áll a h a l á l n a p j á -val. A lélek visszatartása = a halál megakadályozása. Ha ellenben s z é l -lel fordítjuk, akkor is van értelme: az ember nem ura a szélnek. Ezt mondja a Péld 30,4 is. Az a k a d á l y o z n i i g e másik jelentése "bezárni": "hogy a szelet bezárhatná" (EÜ).

E l b o c s á t á s: más fordítási lehetőség: a háborúban nincs szabadság (EÜ), tárgyalás vagy menekvés. **G o n o s z s á g** helyett a BHS "gazdagságot" javasol (betűsorrend- és magánhangzó változtatással, de szövegtanúk nélkül).

- 9 **K á r á r a** helyett a BHS, a LXX, a szír fordítás és a Targum alapján betűbetoldással műveltető főnévi igenévvé alakítja: "hogyan ártson neki".

A vers az előző költői rész prózai következtetése, befejezése, mások azonban a következő versek bevezetőjének tekintik. Ebben az esetben csak véletlennek kell tekinteni, hogy az ember ember általi kizsákmányolását elítélőleg említi. Lohfink szerint Isten tetteiről van szó, mert a szenvedő alak arra is szolgál, hogy elkerüljék Isten nevének kiejtését (passivum theologicum).

A TM-ban nem világos, hogy a kizsákmányolás a kizsákmányolónak vagy a kizsákmányoltnak árt (n e k i mindkettőre vonatkozhat). A Vg szerint: "saját kárára" kizsákmányolja a másikat. A LXX szerint: "hogyan ártson neki", a másikat. Végeredményben azonban a kizsákmányolás mindkét felet lealacsonyítja.

- 10 A TM nagyon hiányos, s emiatt nehezen érthető szöveg. A BHS négy javítást javasol:

E l t e m e t e t t é s j ö t t e k bizonytalan, ezért a LXX alapján: "sírokba vitték"; **s z e n t n e k a h e l y é r ő l** helyett sok kéziratban "szent helyről" áll (status constructus helyett status absolutus); **m e n t e k** helyett "dicsértettek"-et javasol (betűcserével), és az **e l f e l e d t é k** helyett pedig **d i c s e k e d t e k**-et a LXX és a Vg alapján. Ez Rási véleménye is, aki elődeire hivatkozik.

A LXX fordítása: "És akkor láttam a sírokba vitt gonoszokat és szent helyről jöttek és dicsérték őket a városban, mert így cselekedtek. És ez is hiábavalóság."

Egyesek a befejezést **e z i s h i á b a v a l ó s á g** a következő vershez csatolják. Rási is.

Mivel a TM homályos, többféle magyarázattal próbálkoztak. Lohfink feltételezi, hogy a Prédikátor itt olvasói előtt ismeretes személyekre és eseményekre utal. Szerintünk a javított héber szöveg alapján ez a vers értelme: Az igazaknak el kellett hagyni a szent helyet, és a városban el is feledték őket. A gonoszak azonban éppen a szent városban, Jeruzsálemben díszes temetőben részesültek. Ez is hiábavalóság! Következtetés: Az igaz nem nyeri el jutalmát, a gonosz nem nyeri el büntetését itt a földön.

Mások a képmutatásra gondolnak: a gonosz képmutató módon látogatja a szent helyet, a jeruzsálemi templomot, s ezért dicsérik őt, díszes temetést is kap. Milyen igazságtalan, üres az emberi elismerés!

- 11 Az **í t é l e t** = "pitgám", perzsa kölcsönszó a héberben, s ez is a könyv késői keltezésére utal. Eredeti értelme: ami kijutott. Jelentése a héberben: kijelentés, királyi rendelet (Eszter 1,20).

Itt: Isten ítélete. Mivel úgy látszik, hogy ő nem tart ítéletet (itt a földön) a gonoszok fölött, az emberek egyre merészebben követik el a rosszat.

"A rossz tett" helyett a LXX-ban "a rossz megtevői" áll. Sokan a vers elé csatolják az előző vers befejezését: "Az is hiábavalóság, hogy ..." Rási is ezt teszi: az egyik hiábavalóság az, hogy Isten nem siet bosszút állni a gonoszokon, s ezért sokan azt hiszik, hogy nincs is bíró és ítélet sem lesz. A továbbiakban erről van szó: botrányt okoz a gonoszok jó sorsa és az igazak szenvedése. Hasonlóképpen a Vg: "Ugyanis mivel nem hoznak gyorsan ítéletet a gonoszok ellen, az emberek fiai minden félelem nélkül gonoszokat művelnek."

- 12 S z á z s z o r: jelentése bizonytalan az eredetiben. A BHS javaslata: "és napjait meghosszabítja". A LXX: "azóta és". Mivel a Vg-ban "százszor" áll, a BHS másik javaslata: száz (többszörben).

Vg: "De a bűnös abból, hogy százszor megteszi a rosszat és az (isteni) türelem fenntartja, én rájöttem, hogy jó lesz az Istent félőknek..."

A vers második része és a következő vers (12b-13.v) mintha tagadná az előző megállapítást és a bölcsék hagyományos tanítását hangoztatná: az igaznak jó dolga van, a gonosz bűnhődik. Éppen ezért egyesek betoldásnak tekintik, mások viszont arra gondolnak, hogy a Prédikátor gúnyolódik. De az is lehet, hogy egyszerűen leszögezi a tény: Isten ítéletet tart, de az ember nem tudja megmagyarázni, hogyan megy végbe ez az ítélet (vö. 14.v). Loretz külön kihangsúlyozza, hogy a bölcsességi irodalom bírálata sohasem sodorta a Prédikátort Isten szuverén uralmának tagadásába.

Nagyon valószínű Lohfink magyarázata: A 12a még az előző szakaszhoz tartozik, a 12b viszont új szakaszt kezd. A Prédikátor a 12b-13. v-ben a hagyományos álláspontot idézi, amelyet azután a 14-15. v-ben megbírá. Mivel idézetről van szó, csak itt és a 12-13-ban "az istenfélelem nem a Kohelet értelmezésében szerepel, hanem az általa megkérdőjelezett bölcsességi-vallásos gondolatvilágból származik, ahol ez a társadalom istenadta magától értetődő társadalmi életszabályainak szigorú betartását jelentette. Világos okozati összefüggést lát az istenfélelem, a jólét és a hosszú élet között."

Rási: Jóllehet látom, hogy Isten nem siet a gonosz büntetésével, mégis tudom, hogy csak az igaznak lesz jó dolga, mert Isten mindenkinek tette szerint fizet meg.

13. A Vg az árnyékot a vers második részéhez kapcsolja: "Mert mint az árnyék elmúlnak, akik nem félik az Úr arcát." Lohfink (l. előző versnél.) szerint itt is a hagyományos véleményt vallja a Prédikátor.
- 14 A Vg körülírással fordítja: "Van egy másik hiábavalóság is, amely előfordul a földön: vannak igazak, akiknek bajuk történik, mintha a gonoszok tetteit követnék el, és vannak gonoszok, akik olyan biztosak, mintha az igazak tetteivel rendelkeznének. De ezt is nagyon hiábavalónak tartom."

A Prédikátor ismét leszögezi az előbb megállapított botrányt. Lohfink szavai szerint: a tapasztalattal cáfolja a 12-13.v-ben idézett hagyományos tételt.

- 15 **É s e z k í s é r j e**: Lohfink feltételes mondatnak tekinti: "ha az kíséri", vagyis örüljön a jólétnek, ha megkapja.

A Prédikátor máskor is (pl. 2,24-26) a hiábavalóság fejtegetése után ugyanazt a gyakorlati megoldást javasolja: élvezd az életet, amelyet Isten ad. A 7,14-ben ez a kijelentés hasonló gondolatmenet végén áll. A 2,24-ben az öröm adja meg az élet értékét, itt a földi boldogság egyetlen lehetősége.

Rási: Mindenki élvezze a neki jutott osztályrészét, ahogyan Isten adta.

- 16 **A m i k o r** helyett a BHS két kézirat és a LXX alapján ezt javasolja: "ezekben". Rási szerint az első kötőszó nem módot (ahogyan), hanem időt (amikor) fejez ki. A héber szó ugyanis mindkettőt jelenti. **S z í v e m a d t a m**: vö. 1,13.

Egyes magyarázók a 16.v végét a 17.v elejével kapcsolják össze. Pl. az EÜ egybevont körülíró fordítása: "Amikor elhatároztam, hogy megismerem, mi a tudás valójában, és megfigyelem, milyen üzelmekek folynak tulajdonképpen a földön, akkor beláttam, hogy az ember, még ha éjjel-nappal sem tűri szemében az álmot, nem találhat rá teljes egészében az Isten működésére, a működésre, amely a nap alatt folyik. Ezért erőlködik az ember, utána kutatva, és mégsem talál rá. Még ha a művelt azt is állítja, hogy felismeri – mégsem tud rátalálni" (16-17.v).

- 17 A Prédikátor már beszélt Isten művéről (1,13-15; 7,13-14). A következtetése most is ugyanaz: az ember nem foghatja fel Isten műveit. Itt még a bölcsüket is bírálja, akik azt hiszik, hogy felfoghatják Istent. A Prédikátor "minden törekvése alapján véve vita azzal a bölcsességgel, amely azt hiszi, hogy megérti a világ dolgait összefüggésükben és ezáltal Istent magát is, és azután fölépíti bizakodó életbölcseletét" (Zimmerli 218).

Lohfink külön kiemeli, hogy ez a vers nagyon fontos a Prédikátor értelmezésében. A Prédikátor ugyanis kimondja, hogy a nap alatt végbemenő események szerzője Isten. Eddig a kifejezés szenvedő alakban szerepelt, s ez is már Istenre utalt, mert a szenvedő alak használata lehetővé teszi Isten megnevezésének elkerülését (passivum theologicum). Az emberi cselekvés egyidőben isteni is, de éppen ebben a vonatkozásban marad rejtély az ember számára.

Rási: Az ember nem értheti meg Isten útjainak végét, mert azt látja, hogy a gonoszoknak jól megy sora, míg az igazak tönkre mennek. Rási szerint Mózes sem érthette meg Isten műveit, mert így imádkozott: "Hadd ismerjem meg utaidat!" (Kiv 33,13).

Magyarázat

A Prédikátor folytatja kijózanító, relativizáló megfontolásait.

A bölcsességi irodalom örök kérdése: Hogyan kell a királyok színe előtt viselkedni? Az engedelmességnek több indoka is van: a királyszent személy, mert esküt tett Istennek, de az alattvalót is köti a hűségeskü. A király hatalma korlátlan, megteszi azt, amit akar, megbünteti az engedetlent és senki sem vonhatja felelősségre. Egyrészt tehát óvatosságra int: ne húzz vele ujjat!. Ugyanakkor a Prédikátor nevéen nevezi a valóságot: az ókori királyi hatalom a nyers uralomra épít. Az ügyes udvari ember megtalálja tehát, hogy mit is kell tennie az adott helyzetben. Érdekes összehasonlítani, hogy mit tanít a Prédikátor és mit az Újszövetség a felsőbb emberi hatalmakkal szemben (Vö. Farkasfalvy Dénes: A Római levél, Prugg Vlg. 1983, 167-173).

Az abszolút monarchiák ideje lejárt. Az alkotmányos, demokratikus rendszerekben élő mai ember nehezen tudja elképzelni a régi abszolutizmust. De nem termelte-e ki a modern világ is a maga totalitáris rendszereit, diktatúráit? Nem ember uralkodik itt is az emberen, ennek kárára? Mit tanácsolna a Prédikátor ebben az esetben? Figyeljünk jól a Prédikátor szavára: az engedelmisség első indoka az Istennek tett eskű. Isten ellenes dolgokban nem is kérhet tehát a hatalom Istenre tett esküt. Vannak tehát az engedelmisségnek határai is.

A Prédikátor egyébként csak megállapítja az ókori királyi hatalom korlátoltságát. Nem mondja, hogy jó, de azt sem mondja ki, hogy rossz. Kicsiben napjainkban is megismétlődik a helyzet: igazgató-munkás, főhivatalnok-beosztott stb. S hányan bevallanák – ha ismernék a Prédikátor intelmeit –, hogy igaza van: nem jó a főnökkel ujjat húzni.

A Prédikátor megfontolás tárgyává teszi a bölcsességi irodalom klasszikus igazságait: az igazat megjutalmazták már itt a földön, a bűnöst pedig megbüntetik (pl. Péld 3,33; 11,30-31). A Prédikátor ezzel az általánosítással szemben mondja, hogy Isten ítél, de az ítéletnek is megvan az ideje, s az ember ezt nem ismerheti előre (5-6.v). A szél, a halál, a háború és a gonoszság valósága mutatja, hogy az ember nem ura saját sorsának (7-9.v).

Erkölcsei botrányt jelent, hogy az ítélet késlekedik, s a klasszikus igazság – jók jutalma, gonoszak bűnhődése – a gyakorlatban nem mindig valósul meg (10-14.v). A Prédikátor "mítosztalanítja" ezt a felfogást: Egyik álláspont sem abszolút. Van amikor a gonoszok rövid életűek, de van amikor hosszabban élvezik a földi életet, mint az igazak. Ne akarjuk tehát Istent a mi mércénk szerint megítélni. S mivel mindent titok főd, más megoldás nincs mint az, amit annyiszor ismétel a Prédikátor: meg kell elégedni azzal, amit Isten kirendel, élvezni kell az istenadta életet (15.v).

A mai ember nagyon is egyetért a Prédikátorral. Botrányt lát abban, hogy "a szegény embert még az ág is húzza", a csaló, a lelkiismeretlen pedig nagy karriert fut be. Még a keresztény is elszólja magát, ha a gonosz bűnhődését látja: "Lám, Isten nem ver bottal!", de saját bajában már nem ez a logika vezeti és kétségbeesik, mert úgy érzi, hogy ártatlanul szenved. A hívő keresztény egyetért a Prédikátorral, mert maga is tapasztalja: a földön nem valósul meg az eszményinek tartott igazságszolgáltatás. De a keresztény itt nem áll meg, tovább lát a Prédikátornál. Vallja a klasszikus bölcsességi iro-

dalommal, hogy a jók jutalomban, a rosszak büntetésben részesülnek, de tagadja a Prédikátorral, hogy ez már a földön hiánytalanul megvalósulna. A Prédikátor is vallotta az ítéletet, de nem ismerte ennek idejét. Az időpontot a keresztény sem ismeri, de tudja, hogy a halál után a túlvilágon valósul meg az eszményi igazságszolgáltatás. De ezt így a Prédikátor még nem ismerhette.

A Prédikátor számára csak egy megoldás kínálkozik: élvezni az élet istenadta örömeit, ameddig lehet. A keresztény követi, de túlnéz a földi örömről és kielégületlen szívében megéri az örök, az igazi boldogságot, amelynek a földi csak elővételezése, halvány visszfénye lehet. A Prédikátor útban van a teljes igazság felé, a keresztény számára már feltárult a teljes nyilvánlatkoztatás. S ebben áll a különbség az Ó- és Újszövetség között.

A klasszikus bölcséleti irodalom azt hitte, hogy megérti Isten titkát. Meghatározott törvényekkel akarták magyarázni Isten magatartását. A Prédikátor tiltakozik: a földön minden Isten műve, de igazán megérteni nem lehet. Isten fölfoghatatlan. Hiába állítja a bölcs, hogy megértette: az Isten lényegét ő sem foghatja fel (8,16-17).

2. AZ EMBER MEGISMERŐ KÉPESSÉGE KORLÁTOLT (9,1-11,6)

a) Bevezető eszmélődések (9,1-9,6)

9,1 Mert mindezt szívemnek adtam és hogy mindezt tisztázzam: hogy az igazak és a bölcsék és cselekedeteik az Isten kezében vannak. Sem a szerezetet, sem a gyűlöletet nem ismeri az ember: minden előtűnik van. 2 Minden, amint mindennek egy a sorsa: az igaznak és a gonosznak, a jónak és a tisztának és a tisztátalannak, és az áldozatbemutatónak és annak, aki nem mutat be áldozatot. Amilyen a jó, olyan a bűnös, az eskütevő, valamint az, aki fél az eskütől.

3 Az a rossz mindabban, ami a nap alatt történik, hogy mindenkinek egy a sorsa. És az emberfiak szíve is tele van rosszasággal, és esztelenség van a szívükben és utána a holtakhoz (mennek). 4 Mert annak, aki az élők közé soroltatik, van reménye, mert: Az élő kutyának jobb, mint a holt oroszlnak. 5 Mert: Az élők tudják, hogy meg fognak halni, és a holtak semmit sem tudnak és nincs már jutalmuk, mert feledésbe merült emléküik. 6 Szeretetik is, gyűlöletük is, féltékenységük is már elpusztult, és nincs már osztályrészük mindörökre mindabban, ami a nap alatt történik.

Szövegjegyzetek

A második pont második főrésze (9,1-11,6) egy lépéssel tovább megy. Nemcsak arra tanít, hogy az ember nem képes megállapítani, hogy mi a

jó (6,10-8,17), hanem általános érvénnyel mondja ki, hogy megismerésünk korlátolt.

A 9,1-9,6 versek egységét a "tudni/nem tudni" (5. v) szavak jelzik. Csatlakoznak a 8. gondolatmenetéhez, csak kifejezettebben a személyek (igazak, bölcsek – gonoszok, tisztátalanok stb) lelki világára irányítják a figyelmet. A "szív", "szeretet", "gyűlölet" kifejezések lélektani vizsgálatot idézhetnek fel bennünk.

9,1 A vers két mondatból tevődik össze. Az első a Prédikátor elhatározását közli: Meg akarja vizsgálni, vajon igaz-e a mondás, hogy az igazak, bölcsek Isten különös gondviselését élvezik. Ezt foglalja össze pl. a Bölcsesség könyve: "Az igazak lelke azonban Isten kezében van, és győtrelem nem érheti őket" (3,1). A második mondatban felel: Az ember azt sem tudja igazán, hogy mi a szeretet s a gyűlölet! A mondat második része: m i n d e n e l ő t t ü k v a n, több módon értelmezhető, s ennek megfelelően az egész versnek más és más hangsúlyt adhat.

A TM alapján: Isten feltétlen ura mindennek. Uralma felfoghatatlan, titokzatos, nem lehet ismerni magatartását: az ember nem tudja, hogy szeretet vagy gyűlölet irányul-e feléje, minden előtte van, mint lehetőség. Még az igazak, bölcsek sem tudják ezt! Gordis és Zimmerli így értelmezik. Az "e l ő t t ü k v a n" tágabb értelemben vett időt jelent az összefüggésben. A Vg Istenre is vonatkoztatja: "Mindezt megfontoltam szívemben, hogy kíváncsian megértsem: vannak igazak és bölcsek és a műveik Isten kezében vannak, és mégsem tudja az ember, hogy szeretetre vagy gyűlöletre méltó." A Vg jobban kiemeli Isten felfoghatatlanságát.

A TM úgy is érthető – a 6.v párhuzamos jelentése alapján –, hogy az ember előtt áll mind a szeretet, mind a gyűlölet, mert sohasem tudhatja előre, hogy hogyan fognak vele szemben viselkedni embertársai. Ebben az esetben nem Isten a szerető vagy gyűlölő fél, hanem az embertárs. A BJ a LXX és a Vg alapján javít a szövegen: a vers végéhez csatolja a 2.v első szavát, de azt is javítva, s ezt az értelmet kapja: "Az ember sem a szeretetet, sem a gyűlöletet nem ismeri, és színe előtt mindkettő hiábavalóság." Ezt a megoldást követi a Bi is (vö. köv. v.).

"Cselekedeteik" szó szerint: "szolgáik". A LXX és a Vg "cselekedeteik"-kel fordítja. A szónak nem a héberben, hanem az arámban van ez a jelentése, s ilyen értelemben csak itt fordul elő a TM-ban. Ez az aramizmus is a könyv késői keltezését igazolja. Rási azonban nem tekinti aramizmusnak, és "szolgáik"-at fordít: a bölcsek tanítványairól van szó, akik mestereik útján járnak.

Lohfink szerint a Prédikátor gondolatmenete a következő: "A tétel szerint még a jobb helyzetben levő emberek sem rendelkeznek sorsukkal, mert Isten irányítja azt. A tételt az általános tapasztalattal támasztja alá: senki sem tudja, hogy viszonyul hozzá Isten. A következtetés: Ami mindenkire vonatkozik, az az egyes csoportokra is talál.

A Prédikátort most csak Isten mindenhatósága, feltétlen uralma érdekli; az üdvtörténettel és Izrael történetével szemben sem foglal állást. Csak a

jelen foglalkoztatja: milyen az ember mai helyzete a bölcsek tanítása szerint. A Példabeszédek könyvének egyik mondanéja jól foglalja össze véleményét: "A szív megtervezi az embernek az útját, de a lépéseit az Úr irányítja" (Péld 16,9). Isten útja éppúgy titok előtte, mint rejtély számára az emberi érzélem is. A szeretet is vak és végzetes, mint a halál és a sors.

Lisieux-i Szent Teréz (1873-1897) még a Vg fordítását olvasta és nyugtalanította a bizonytalanság. Ezt írta nővérének: "Senki sem tudja, hogy igaz-e vagy bűnös, de, Céline, Jézus megadta nekünk a kegyelmet, hogy szívünk mélyén érezzük, inkább szeretnénk meghalni, sem hogy megbántuk" (LT 129). A mai fordítás és értelmezés valószínűleg már nem okozna gondot. Szent Jeromos: "Bárki viszontagságot szenved el, bizonytalan most még, hogy Isten iránti szeretetből viseli el, mint Jób, vagy gyűlölettel, mint a legtöbb bűnös."

Rási: A vers első része a bölcsekre, második része az esztelenekre vonatkozik, akik nem tudják, hogyan kell szeretni Istent és azt sem tudják, hogy miért gyűlöletesek. A "minden előttük van" már ismét az igazakra és a bölcsekre vonatkozik.

- 2 A jövő gondolata újból visszavezeti a Prédikátort egyik központi problémájához, a jók és gonoszok sorsához. Különböző embertípusok sorsán szemlélteti tételét.

A BHS javasolja, hogy töröljük "a jónak" szót, mert rontja az összhangot: így öt ellentét maradna (igaz – gonosz, tiszta – tisztátalan, áldozó – nem áldozó, jó – bűnös, esküvő – eskütől félő.). Vagy a LXX (a szír, arám fordítás és a Vg) alapján "a jónak" után be kell szúrni: "és a rossznak", és akkor hat ellentétpárt kapunk.

A LXX fordítása: "Hiábavalóság van mindenben. Egy a sorsa az igaznak és a gonosznak, és a jónak és a rossznak, és a tisztának és a tisztátalannak, és az áldozónak és a nem áldozónak: amilyen a jó, olyan a bűnös; amilyen az esküvő, olyan az eskütől félő."

A szövegben a tiszta a kultikus tisztátalanságot jelenti. Mózes törvénye meghatározta, hogy milyen és meddig tart a tisztátalanság állapota, mely nem függ össze az erkölccsel (pl. lepra).

A vers gondolata: Biztos az, hogy mindenkinek meg kell halnia, függetlenül attól, hogy viszonyult életében a törvénytartáshoz. Lohfink egyenesen arra gondol, hogy az ellentétpárokból a törvénytől eltérő magatartást tanúsítók nem egyedülállóak, hanem csoportot képviselnek, amelynek egyik teoretikusa maga a Prédikátor. 4,17-5,6 alapján arra következtet, hogy a Prédikátor körében tartózkodóak voltak az áldozatbemutatással és az eskütétellel szemben. Érdekes megjegyezni, hogy a qumráni esszénusok sem mutattak be áldozatot és esküt sem tettek (vö. Mt 5,34).

- 3 A vers ismét két mondatból áll. Az első megerősíti az előzőt. A másodikban azonban arra utal, hogy az emberek szíve sokszor tele van gonosszággal,

bár tudják, hogy meghalnak. Erkölcsi felhívás rejtőzne a mondatban? A következő versek az élők felelősségére is emlékeztetnek. – Vagy az EÜ-nak lenne igaza, amelyik a vers második részét így adja vissza (hozzá fűzve a 4.v elejét): "és hogy ezenkívül az emberekben nő a gonoszság vágya és elvakultság ragadja meg lelküket, mialatt élnek, és azután, amikor a holtakhoz kénytelenek menni – igen, ki lenne ez alól kivétel?"

U t á n a: jelentése többféle lehet: A LXX "és utánuk", Symmachos "az ő végső dolgaik", Vg "és ezek után az alvilágba kerülnek." Mindenképpen arról van szó, hogy a 2.v-ben is említett közös sors a halál. A sorsot említi a 2,15; 3,19 is.

A Vg-ban kimarad a "szívükben", és "esztelenség" helyett "megvetéssel" áll.

A BJ betoldja "élőkért" és így értelmezi: "és hogy esztelenségeket gondolnak ki az élők számára életük folyamán, és azután, a holtak számára." A BJ szerint a Prédikátor az érzelmek szeszélyéből fakadó esztelen kiadásokra gondol, élők és holtak számára (pl. síremlékek).

Rási: A gonoszok nem hisznek a végítéletben, csak a véletlen sorsban, de végük a pokol.

- 4 A TM értelme: Addig lehet valakinek reménye, amíg az élők társaságának tagja. A vers második része, a közmondás kiemeli: az élet előnyösebb a halállal szemben. A kutya a legmegvetettebb állat volt Keleten (pl. 1.Sám 17,43), az oroszlán pedig az állatok királya (Péld 30,30). A 4,2-ben a Prédikátor formailag az ellenkezőjét mondta: Jobb a halottnak, mint az élőnek. De ott más volt a szempont (l. ott). A remény szempontjából jobb az élőknek, viszont a szenvedés szempontjából jobb a halottnak.

S o r o l t a t i k: szó szerint "besorolódik"; sok kéziratban: "hozzáfűződik" (betűhelycserével).

R e m é n y e: a szó eredeti jelentése "biztonság". Milyen reményről beszél a Prédikátor? A csak emberi remény azt jelentené, hogy amíg él az ember, még lehet jobb sorsa is. Lohfink szerint nem lehet eldönteni, hogy többre gondol-e a Prédikátor. "A héber szó alapján talán mégis többre lehet gondolni: az embernek csak a halál előtt adott lehetősége, hogy bizakodjék. És ha erről van szó: Csak az emberi kapcsolatok szövetségébe (vö. 5-6.v) merülő bizakodó magatartás ez, vagy Istenre hagyatkozás, jóllehet nem tudhatja, hogy Isten szereti őt vagy elveti, de az ember mégis tudja, hogy rajta kívül nincs semmi, ami nem volna 'hiábavalóság' és hogy ő mindig 'tökéletesen' jár el, még akkor is, ha ezt az ember nem látja át? Nehéz erre a kérdésre felelni" (Lohfink).

A Vg másképp érti: "Senki sincs, aki örökre élne, és aki ebben bizakodhatnék."

Rási: A gonosz esetében is remélhetjük, hogy még halála előtt megtér. A kutya és az oroszlán is a gonoszokat jelképezi. Nabuzárdán gonosz király szolgája volt, de zsidóvá lett. Így nem halt meg Nebukádnecér előtt, akit oroszlánnak nevez az Írás: "Az oroszlán fölkel fekhelyéről" (Jer 4,7).

Nebukádnecer gonoszsága miatt a pokolba (gehenna) jutott, míg szolgája a mennyországba (Éden kertje). – Más zsidó magyarázók szerint a szombati előírásokra vonatkozik (élő kutyák elől szombaton is el szabad rejteni a halottat).

- 5 A Prédikátor előbb megállapította – közmondást idézve –, hogy az élő előnyben van a halottal szemben. De máris megjegyzi ironikusan, hogy előnye abban áll: tudja, hogy meg kell halnia! A halott már ezt sem tudja, mert a holtak birodalmában nincs tudás (vö. 3,20 Sööl). Az ószövetségi ember a földön várta a jutalmat, és hírneve fennmaradásában bízott. A Prédikátor szerint ez is hiábalóság, mert az emlékek feledésbe merülnek. Bi – minden magyarázat nélkül – bővíti: "hisz még nevük is feledésbe merül, amelyet szereztek maguknak".

Lohfink feltételezi, hogy a j u t a l o m és az e m l é k ü k héber szójáték (száchár, zichráam), amely a népies halottkultusz alapján szembeállítja azt, amit a halott még holta után kaphat (jutalom) attól függően, hogy az életben maradtak mennyire törődnek vele (emlékük). Ebben az esetben az igazi halált az jelenti, hogy a földön már teljesen elfeledkeznek a halotról, nem tesznek érte semmit, s így az alvilágban még öntudata is elenyészik. A Prédikátor ezt a népies felfogást cáfolja "ad absurdum" (kimutatja lehetetlenségét): az emberek hamar elfelejtik a holtakat (vö. 2,11.16).

Rási: Az élők tudják, hogy meghalnak, de nem ismerik a napot, különben megtérnének. Ha meghalnak, már semmit sem tudnak, és a halál után nincsenek tetteik, amiért jutalmat kapnának.

- 6 M i n d ö r ö k r e azt is jelenti: "a világban". Így érti a Vg: "részük sincs ebben a világban és a műben, ami a nap alatt folyik."

A vers a halál végleges voltát fejezi ki, s az előző verset folytatja. A halott elveszíti emberközi, társadalmi kapcsolatait. A szeretet, gyűlölet, féltékenység rímel az emlékekkel, tehát egy sorozatot alkotnak (héberül: gám áhávátám, gám színátám, gám kin'átán rímel zicheám-mal). Mivel az emlék a rájuk való emlékezést jelenti, a sorozat többi tagja is rájuk irányul: őket szerették, gyűlölték, illetve féltékenyek voltak rájuk. (Nyelvtanilag fordítva is helyes: az ő szeretetük, gyűlöletük, féltékenységük enyészett el.)

Rási: A gonoszok szerették a csalást és a gúnyt, gyűlölték az okosságot, féltékenységre ingerelték Istent tetteikkel. Mivel bálványimádók voltak, nincs engesztelés a halál után.

Magyarázat

A Prédikátor a bölcsék fegyverét, a tudást ellenük fordítja: még a szeretet és gyűlölet útjait sem ismerik igazán, hogyan akarnak akkor ítélkezni Isten útjairól? Bírálja a korabeli "vallásosakat" is, akik azt hitték, hogy ha megőrzik a liturgikus tisztaságot, bemutatják az előírt áldozatokat, akkor biztosan Isten kezében vannak, nem érheti baj őket. Válaszát a tapasztalatra

építi, ami ellen nem lehet argumentálni: ugyanaz a sors vár mindenkire itt a földön, igazra, gonoszra egyaránt, mert mindenkinek meg kell halnia.

Az emberi kapcsolatok ma is bonyolultak. Ma sem tudjuk, hogy holnap szeretettel vagy gyűlölettel találkozunk -e. Mennyire igaz, hogy a halál véget vet a földi kinnak, de a boldogságnak is. Nem hiába imádkozunk halottainkért: "Adj, Uram, örök nyugodalmat nekik!" A keresztyén ember azonban már többet tud a Prédikátornál: a halál nem csupán szabadulás a földi bonyodalmakból, hanem új élet kezdete is, amely a föltámadáskor bontakozik ki. A Prédikátor erről még nem tudhatott.

Tanítása ma is elgondolkoztathatja a pszichológusokat és azokat, akik azt vélik, hogy már ismerik a szeretet és gyűlölet rugóit. Méginkább, ha ebből arra következtetnek, hogy Istenről is csalahatatlannal nyilatkozhatnak. A halál szemlélete nem segíthetne helyesebb magatartásra?

A halál szükségszerűen felveti a remény kérdését is. A Prédikátor fel fogása nem világos, ahogy Lohfink megjegyzi. Kétségtelen, hogy a remény szémszögéből előnyben részesíti az élőket. Jobb az élő kutya, mint a holt oroszlán – mondja a közmondás. De mivel van előnyben az élő a holtal szemben? Csakis azzal, hogy az élő még tudja, hogy meg kell halnia, a halott pedig már semmit sem tudhat az alvilágban? Ez nem sok. Jóllehet a Prédikátor őszintén hisz Istenben, ez a hit még nem szül világos, transzcendentális és átfogó reményt. Az igazi reményt Krisztus feltámadása önti szívünkbe.

b) Tanítás az élet élvezéséről (9,7-9,10)

7 Menj, edd örömben kenyered, és idd jó szívvel borodat, mert már tetszettek Istennek cselekedeteid. 8 Minden időben legyenek ruháid fehérek, és olaj a fejedről ne hiányozzék. 9 Élvezd az életet az asszonnyal, akit megszerrettél, hiábavalóságod élete minden napján. Mert ez a te osztályrészed az életben és a fáradozásban, amin te fáradoztál a nap alatt. 10 Mindazt, amit kezded talál, hogy megtegye, míg erőd van, tedd meg! Mert nincs cselekvés és számítás és ismeret és bölcsesség az alvilágban, ahova te mégy.

Szövegmagyarázat

Sok magyarázó úgy tartja, hogy ez a rész egységet alkot az előző versekkel. A Prédikátor miután a halál szempontjából viszonylagossá tette az "igazak" meggyőződését, nem akarja, hogy a pesszimizmus kerítsen hatalmába. Az élet helyes élvezetére szólít fel. Tanítását az intelem formába öltözteti, amit a "nincs ismeret" zár le.

Lohfink beosztása szerint a 9,7-12,7 a Prédikátor új etikáját közli. De nem terjed ki a mindennapi élet területére, mert azt esetleg más "tan-könyvből" már ismerik a növendékek.

- 7 M á r: aramaizmus a héberben. A szó csak a Prédikátorban fordul elő (9-szer). Jelentése: már, már rég, már előbb. Túl szabad azonban a Bi

fordítása: "Mert kezdettől fogva tetszik az Istennek, ha így teszel." A Vg kihagyja Istent: "mert tetszenek cselekedeteid". Az EÜ előrendelést lát benne: "mert azt, amit teszel, Isten már rég úgy határozta meg, ahogy neki tetszett." Ebben az esetben sem a predestinációról van szó, hanem arról, hogy Isten szabta meg, hogy mit tehet az ember a földön.

A vers közvetlen értelme: A földi javak Isten ajándékai, jóindulatának jelei. Ezért kell élvezni azokat.

Rási: A vers az igazakra vonatkozik: örömmel ehet, mert Isten méltányolta tetteit és kiérdemelte már ennek a világnak az örömeit.

- 8 A f e h é r r u h a ü n n e p l ő . A k e n e t , o l a j a f e j e n a l a k o m a s z e r t a r t á s á h o z t a r t o z i k , a v e n d é g s z e r e t e t j e l e i s (v ö . L k 7 , 4 6) . M a a z i l l a t s z e r t ö l t i b e e z t a s z e r e p e t .

Rási: Készülj fel jócselekedetekkel a békés halálra (ti. a fehér ruha a halott öltözeke). Talmudi példa: Egy király lakomára hívott valakit, de nem mondta meg a napot. Ha a meghívott okos, állandóan készenlétben van: ruhái fehérre mosva, ő maga tisztán vár.

- 9 A P r é d i k á t o r t a n á c s a : É l v e z d a z é l e t e t ö r ö m e i v e l e g y ü t t , a m e l y e k e t I s t e n a d o t t n e k e d , m e r t u t á n a j ö n a h a l á l . A z é l e t ö r ö m e i h e z t a r t o z i k a c s a l á d i ö r ö m i s , a m i t s z i n t é n t ö l e k a p t u n k o s z t á l y r é s z ü l . E z t i s t e l j e s s z í v e l k e l l t e h á t é l v e z n i . E n n e k a v e r s n e k a f é n y é n é l l á t h a t j u k , h o g y a P r é d i k á t o r n a k á r n y a l t v é l e m é n y e v a n a n ő k r ő l . H a s o n l ó i n t e l e m v a n a P é l d 5 , 1 8 - 1 9 - b e n i s : " L e g y e n e k á l d o t t a k a f o r r á s a i d , ö r ü l j i f j ú k o r i f e l e s é g e d n e k : k e c s e s s z a r - v a s ü n ő é s b á j o s z e r g e ! V e l e d b e s z é l g e s s e n , n y u g o d j m e g a k e b l é n é s s z e r l e m é t ő l l é g y r é s z e g . "

Ugyanezt a hangnemet találjuk abban az intelemben is, amelyet Sziduri istennő, az istenek kocsmárosnője adott Gilgamesnek. A mezopotámiai ősmonda szerint Gilgames felkeresi őst, Utnapistimet, hogy megtudja az örök élet titkát. Útközben kapja a tanácsot: "Mert hová iparkodol, Gilgames? Az öröklétet, amit keresel, megtalálni nem fogod. Mikor az istenek az embereket megalkották, a halált is elhatározták számukra. Az öröklétet saját maguknak tartották meg. Ó, Gilgames, ne kergesd hát tovább ezt a lehetetlen vágyat! Lakasd jól gyomrodat, légy éjjel-nappal vidám, ünnepelj mulatozva mindennap. Táncolj és vigadj szüntelen! Pompásan ragyogjanak ruháid, mosakodj, fürödj jó friss vízben, gondozd kisgyermekedet, öleld kebledre feleségedet, és ne gondold a halálra! Ez az ember hivatása!" /ANET 90, iii, X. tábla, a magyar fordítás: Bábel tornya, Bp., 1964, 128. Ez a részlet hiányzik Az agyagtáblák üzenetéből – Bp., 3 1974 –, mert ez az újasszír változatot követi, idézetünk viszont csak az óbabiloni változatban szerepel.) A mondanivaló tehát bizonyos szempontból egy a Prédikátoréval: Élni kell az életet, mert a halál úgyis véget vet neki. Önmagában véve ez azonban hedonizmussá, élvhajhászassá válhat. Ezért emeli ki a Prédikátor, hogy Isten rendelte ezt így: nemcsak az élet rövidségét, hanem azt is, hogy élvezni kell az élet istenadta lehetőségeit.

É l v e z d: szó szerint: "nézd az életet". M e r t e z: a TM-ban hímnemű, de a keleti kéziratokban nőnemű, s akkor az előbb említett asszonyra vonatkozik: ő a te osztályrészed. De ezek a keleti kéziratok is a "Qere"-ben (l. o.) a hímnemű alakot hozzák.

Lohfink így jellemzi a mondanivalót: "Kohelet nem 'a hétköznapiok kis örömeinek' a hírnöke, ahogy egyes moralisták állítják. Itt nagy lakomáról van szó. A sokat vitatott kérdés, hogy a 9. v-ben a feleségről vagy egy feleségről van-e szó, az összefüggés alapján nem is jöhet szóba, és ezért a szöveg alapján nem is lehet eldönteni. Mindig az örömet kell keresni. Az indoklás: Amikor az öröm felkínálkozik, akkor Isten maga rendelte el azt kegyesen. A hiábavalóság túlzó emlegetése azt mutatja, hogy az örömről szóló felhívás semmit sem von vissza abból, amit a könyv előbb már kijelentett, sőt inkább abból következik. A 9b ezt ki is fejezi."

- 10 M í g e r ő d v a n: a LXX (és a Vg) a következő részhez csatolja: "Mindazt, amire kezded rátalál, hogy megtegye, amilyen az erőd, tedd meg." A TM hangsúlyai az előző szóhoz kötik, s ezt követi fordításunk. A Vg: "serényen tedd meg". Lohfink a TM hangsúlyjaival ellenkező fordítást részesíti előnyben.

A vers második része a Sööl, az ószövetségi zsidó alvilág klasszikus leírása (vö. 3,19-20). A szó maga csak itt fordul elő a Préd-ban, jöllehet máskor is utal rá.

Rási: A Teremtő akarja, hogy míg erőd van, dolgozz. A Söölban érdem szerint ítélnék. A gonoszok számára már nincs ismeret stb., az igazak számára viszont nincs számadás.

Magyarázat

Mi a megoldás? Élvezni kell az életet, istenadta örömeivel együtt! Tedd állandó ünneppé életed! Egykor az alvilágba kerülsz, ne feledd! De addig is, míg erőd tart, valósítsd meg elképzeléseidet! – A Prédikátor tehát buzdít az élet élvezetére, de ugyanakkor int is, hogy tartsuk szem előtt Istent és a halál elkerülhetetlen valóságát. Egyszer az élvezetektől is meg kell válni. A kettőre gondolva nem lesz pesszimista az ember, hanem a teljes valóságot veszi figyelembe. Hasonló Jézus intelme: "Addig kell végbevenni annak tetteit, aki küldött, amíg nappal van. Eljön az éjszaka, s akkor senki sem munkálkodhat" (Jn 9,4).

A keresztény hittudomány két évezrede után is igaz marad a Prédikátor megállapítása: Isten fölfoghatatlan. De éppen azért, mert fölfoghatatlan, a hittudomány előtt örök távlatok nyílnak meg, s fejlődése addig tart, amíg a földi tudás bele nem olvad az örök boldogító színelátásba.

A keresztény abban is egyetért a Prédikátorral, hogy Isten akarata szerint kell élvezni az életet. A bűn nem az anyagban van, hanem bennünk: abban, hogy hogyan viszonyulunk hozzá. Az igazi keresztény hit nem fékezi a tudomány fejlődését, a kutatás lendületét. Mindent megtesz, hogy embe-ribbé tegye az életet. De ebben már nem csupán a Prédikátor érvelése

vezeti, hogy a föld a cselekvés ideje, mert az alvilágban minden tevékenység megszűnik. A keresztény a földi életet az örök életre nevelő gyakorlótérnek tekinti, amely eldönti Istenhez fűződő örök kapcsolatát. Nemcsak azt tudja – mint a Prédikátor –, hogy földi tevékenysége Isten akarata, de azt is tudja, hogy földi tevékenysége érdemszerző (Vö. Mt 25,14-46). A halál éppen az érdemszerzés lehetőségét szünteti meg. A keresztény is vallja Rabbi Jákobbal (Kr.u.II.sz. végén): "Ez a világ mintegy előcsarnoka a jövővilágnak. Készülj elő az előcsarnokban, hogy bemehess a díszterembe!" (Pirké Ávot 4,16).

c) Tanítás az időről és a véletlenről (9,11-12)

11 Megfordultam és láttam a nap alatt, hogy nem a fürgéké a futás és nem a hősöké a háború, és a bölcséké sem a kenyér és az értelmeseké sem a gazdagság, és a hozzáértőké sem a kegy, mert az idő és a viszontagság eléri mindegyiket. 12 Mert a maga idejét sem ismeri az ember, mint a halak sem, amelyek belegabalyodnak a gonosz hálóba, és mint a madarak, amelyek belekerülnek a csapdába. Hozzájuk hasonlóan esnek kelepcébe az ember fiai a bajos időkben, amikor az hirtelen rájuk szakad.

Szövegjegyzetek

Ismét halljuk: "A maga idejét sem ismeri az ember" (11.v); lezárul tehát egy eszmélődés az emberi ismeret korlátairól. Az idő kedvenc témája a Prédikátornak. Most ennek véletlen jellegére összpontosít.

- 11 A vers öt váratlan eredményt sorol fel, hogy a következőben levonja a tapasztalatot. Értelme: Nem az ügyesség és a tehetség irányítja az emberek sorsát, hanem az alkalom és a véletlen. Sokszor olyannak jut a győzelem, a gazdagság, kenyér stb., aki meg sem érdemli.

É s l á t t a m: a héberben főnévi igenév, amely a stílust emeli (vö. 8,9-ben is). A Vg sorrendje más: "Más dologhoz fordultam és láttam a nap alatt, hogy nem a gyorsaké a futás, sem a tanítóké a gazdagság, sem a mestereké a kegy: sem az erőseké a háború, sem a bölcséké a kenyér, hanem az idő és a véletlen mindnyájukban."

A legtöbb magyarázó az idő és a viszontagság-ot hendiadionnak tekinti (két szóval fejez ki egy fogalmat): a viszontagság ideje.

Zimmerli megjegyzi, hogy Szent Pál a Róm 9,16-ban a Prédikátor kérdésében meghúzódó problémára felel meg: Biztosíthatja-e az ember Isten megváltó kegyelmét? Nem az emberi törekvés dönt, hanem Isten irgalma, mert Isten az "időt" is kezében tartja (224.o.)

Lohfink azt gondolja, hogy a példák sorozata egy korabeli görög ifjú eszményi pályafutását tükrözi: ifjúkori sikerek a testedzésben, családalapítás, vagyongyűjtés, befolyásos szerep a görög városi életben. De Lohfink maga mutat rá arra, hogy semmi adatunk sincs arra vonatkozólag, hogy a Kr.e.III.sz.-ban a júdeai előkelőségek már részt vettek volna a hellenista

sportversenyeken. A jeruzsálemi előkelőségek számára csak a három utolsó példa volt jelentős, mert a hagyományos bölcsességi nevelés is ezeket emelte ki. A Prédikátor is ezekről beszél, de nem biztosítja tanítványai számára a sikert. A továbbiakban pedig arról, hogy tanítványai milyen szerepet töltenek majd be a társadalmi életben.

- 12 *B e l e g a b a l y o d n a k, b e l e k e r ü l n e k*: az eredetiben ugyanaz a szó szerepel: "megfogóznak". A vers kezdete a Vg-ban: "Az ember nem tudja saját végét." A héberben azonban i d ő áll, amely a bármikor bekövetkező sorscsapás ideje, beleértve a halált is. A Vg tehát szűkíti az értelmét.

A két hasonlat találóan fejezi ki a sorscsapás váratlan, hirtelen bekövetkezését.

Rási: A háló csak a nagy halakat fogja meg. A bölcs olyan, mint a kis hal: nem esik csapdába. Az emberek megfogóznak a gyenge csapdában is, ha gonoszságuk idején éri őket a kelepce. A vers vége a halálra vonatkozik.

Magyarázat

A Prédikátor a 3,1-17-ben már tárgyalt az időről. Most visszatér a témához: az idő és a baj mutatja, hogy minden hiábavaló. A baj hirtelen támad, a világban a véletlen uralkodik, s nem az érdem szerint mondják ki az ítéletet. Az ember nem képes megismerni, hogy Isten milyen kritériumok szerint osztja ki a "jó" és a "baj" sorsot. Ezért el kell fogadnia, hogy nem képes teljesíteni azt a vágyát, amellyel uralkodni akar az idő felett, s így kizárólag a saját kezébe szeretné venni életének irányítását. Itt éli meg legélesebben a mai ember is, hogy mégsem teljesen ura saját magának és a világnak.

d) A bölcsesség korlátai (9,13-10,15)

*13 Ezt is bölcsességnek tekintettem a nap alatt, és nagy volt számomra:
14 Kis város és benne kevés férfi. És nagy király jött ellene és körülvette azt, és nagy erődtímenyeket épített ellene. 15 És talált benne egy szegény bölcs férfit és ő megmentette a várost bölcsességével. És senki ember nem emlékszik arra a szegény férfir.*

16 És mondtam: Jobb a bölcsesség az erőnél – és a szegény bölcsességét megvetik és szavaira nem hallgatnak.

17 A bölcsék szavai nyugalomban meghallgatásra találnak, inkább, mint az esztelenek között uralkodó kiabálása.

18 Jobb a bölcsesség, mint az ütközet fegyverei, és egyetlen bűnös sok jót elpusztít.

10,1 A halál legyei bűdössé teszik, erjedésbe hozzák a kenetkészítő olaját.

A bölcsességnél, dicsőségnél értékesebb a kevés esztelenség.

2 A bölcs szíve jobbján van, és az esztelen szíve balján van.

3 És az úton is, ahogy az esztelen megy, szíve hiányzik és mindenkinek mondja: esztelen ő.

4 Ha az uralkodó lelke felgerjed ellened, helyedet ne hagyd el, mert a higadtság megakadályoz nagy bűnöket.

5 Van rossz, amit láttam a nap alatt: ilyen a tévedés, amely kijön az uralkodó színe elől: 6 az esztelenség nagy magasságokba kerül, és a gazdagok alacsony sorban ülnek. 7 Láttam szolgákat lóháton, és fejedelmek gyalog mentek mint szolgák.

8 Aki vermet ás, abba esik,

és aki sövényt bont, azt megmarja a kígyó.

9 Aki követ fejt, megsérül tőlük.

Aki fákat hasogat, veszélyben van miattuk.

10 Ha a vas kicsorbul és ő az élet nem élesíti meg, (akkor) erőit megerősíti. És a rendbentartás előnye bölcsesség.

11 Ha a kígyó mar bűvölés hiányában, (akkor) nincs előnye a kígyóbűvölőnek.

12 A bölcs szájának szavai kedvesség, és az esztelen ajkai elnyelik őt magát.

13 Szája szavainak kezdete esztelenség, és szájának vége rossz örökség.

14 És az esztelen szaporítja a szavakat. Nem fogja tudni az ember, mi az, ami lesz, és ami utána lesz, ki fogja megmondani neki?

15 Az esztelen fáradozása kimeríti őt, mert nem tud városba menni.

Szövegmagyarázat

Ezt a több alrészből álló szöveget a 10,14-15.v-ben található "nem fogja tudni", "nem tud" fogja össze. A Prédikátor most mintha többet merítene a klasszikus bölcsességi irodalomból. Mondásokat találunk, amelyeket a bölcsességi iskolákban szokott elmondani a mester, hogy hallgatói megtanulják a helyes gondolkodást és viselkedést. A Prédikátor azonban ezek használatánál sem feledkezik meg arról, ami számára oly fontos: Vessék szívükbe hallgatói, hogy a legnagyobbra tartott helyeken is sok a tudatlanság s nem uralkodik az igazi bölcsesség.

A 13-15.v jellegzetes bölcsességi példát, történetet közöl, amelynek rövid párhuzamát megtalálhatjuk a Péld 21,22-ben: "A bölcs behatol az ellenség városába, s ledönti az erődöt, amiben az bizakodott." A Prédikátornál a történet a szegény bölcs "szerencsétlenségének idejét" is megvilágítja. S úgy látszik ezen van a hangsúly.

- 13 A BHS nem tudja eldönteni, hogy kell-e törölni a b ö l c s s é g szót. A BJ – és nyomában a magyar Bi – a párhuzamos helyekre hivatkozva (5,12; 6,1; 9,3) bölcsesség helyett "baj"-t olvas.

A BHS az utolsó szó "számomra" helyett – mássalhangzócserevel – a 6,1-re vonatkoztatva ezt javasolja: "rajtam", vagyis "súlyos volt rajtam", rám nehezedett.

- 14 Nagy király eredetileg az asszír király címe volt, de később az egyiptomi Ptolemaioszok és a szíriai Szeleukidák is használták. Nem világos, hogy szövegünkben erről a címről s az ezt viselő egyik királyról van-e szó, vagy pedig fiktív esetről, amelyekben a szegény, de bölcs emberrel ellentétbe állítja a "nagy" királyt.

A BHS az e r ő d í t m é n y e k helyett "ostromtornyokat" javasol (mássalhangzócserevel), mert ez áll két kéziratban, a LXX-ban, Symmachosnál, a szír fordításban és a Vg-ban is. A Vg bővíti a sor végét: "és erődtímenyeket épített körös-körül, és teljes volt az ostromzár."

- 15 Több kézirat "és"-t szúr a s z e g é n y b ö l c s közé. A régi magyarázók inkább úgy értelmezték a szöveget, hogy a szegény bölcs megmentette a várost, a nagy király hiába ostromolta. A hiábavalóság abban mutatkozik, hogy hamar elfeledték hőstettét, mivel szegény volt. Lauha szerint az újabb magyarázók azt tartják, hogy a szegény bölcsét meg sem hallgatták, a város elveszett, s így senki sem emlékszik rá. Hasonló eset történt volna, mint Archimedesszel Siracusában. A különbség az, hogy őt becsülték s a város sem volt kicsi. Azonban mindkét magyarázatnál érvényben marad a tanulság, amit a Prédikátor tanítványai lelkére akar kötni: ha a bölcsnek nincs külső tekintélye, vagyona, semmibe sem veszik.

A második értelmezést követi a Ref is: a bölcs "nem kapta meg a lehetőségét rá, hogy megmentse a várost, noha meg tudta volna tenni. De mert szegény volt, senki sem ügyelt rá." Zimmerli pedig: "Megmenthette volna a várost bölcsességével. De senki sem gondolt arra a szegény emberre." Lohfink szerint: az értelmiségiek nehézségéről van szó; a tudás nem elég, vagyon is kell hozzá!

- 16 A vers a Prédikátor következtetése. Idézi a klasszikus bölcsességi irodalom közmondását: "Jobb a bölcsesség az erőnél" (magyarul: Többet ésszel, mint erővel!), de éppen idézett példája – a szegény bölcs szomorú sorsa – igazolja, hogy ennek a bölcsességet magasztaló közmondásnak sincs igaza. A szegény bölcsről egyébként más bölcsességi könyvek is beszélnek (Vö. Péld 18,23; 19,7; s főleg: Sir 13,22-23). Ezért sóhajt majd fel a Prédikátor: Végeredményben minden hiábavaló!

Az összefüggés alapján a Vg kérdő mondatnak tekinti: "Miért vetik meg hát a szegény bölcsességét és nem hallgatják meg szavát?" Mivel a s z ó a héberben "dolgot" is jelent, így is lehet érteni: "Miért nem hallgatják meg viselt dolgait?", vagyis azt, hogy mit tett a városért. A magyarázók többsége azonban a TM alapján nem tekinti kérdő mondatnak.

Rási említi, hogy a történetet jelképesen is magyarázzák: A kis város a test, a benne levő kevés férfi a testrészek. A nagy király a gonosz indulat (a rabbik híres "jécer hárá"-ja), amelyet minden testrész megérez. A szegény ember a jó indulat ("jécer tov"), amely megmenti az embert. Szent Jeromos is ismerte ezt a zsidó magyarázatot, sőt az Egyházra is alkalmaz-

ta: A város az Egyház, az ellenség az ördög. A szegény bölcs Jézus, aki megmenti az Egyházat, de ennek ellenére nem követik parancsait.

- 17-18 Ezeket a verseket többen már a következő részhez csatolják, de a tartalom alapján az előzőekhez is találunk. Témájuk a bölcsesség dicsőítése. Ellenpólusként viszi tovább a 15. és 16. v-ek gondolatát: A bölcsesség mégiscsak többet ér, mint az esztelenek kiabálása - ha van elegendő nyugalom, hogy egyáltalában meghallgathassák (17.v), és ha nincs senki, aki egyetlen tettével (18.v) tönkretenné a jót. Ezek a versek is a rossz uralkodótól óvnának. Kiérezhető, hogy a Prédikátor a bölcsességnél is észreveszi a hiábavalóságot, amint már az előző fejezetekben is láttuk.

- 17 A vers úgy is fordítható, ahogy a Vg értelmezi: "A bölcs szavait meghallják a csendben, inkább, mint az uralkodó kiáltását az esztelenek között." Így érti a LXX is, csak az uralkodót teszi többesbe.

Szent Jeromos megjegyzése: "Bárkit látsz az Egyházban, amint fennhangon beszél és hízelgő szép szavakkal tapsot, nevetést vált ki, hallgatóit örömmre hangolja: tudd meg, hogy ez oktalanság jele, mind azé, aki beszél, mind a hallgatóké. A bölcs szavait ugyanis nyugalomban és mérsékelt csendben hallgatják."

- 18 Egyesek a 18a-t a másoló ismétlésének tekintik (dittográfia), ezért kihagyják, és a 18b-t a 10,1a-val egy mondatba fűzik. Ebben az esetben ez az értelme: egyetlen hiba egész művet tönkretehet. A következő vers ezt a mondatot alkalmazza a kevésbé bölcsre és a szegényre.

- 10,1-3 Az "egyetlen bűnös" (9,18.v) adhatott alkalmat arra, hogy a Prédikátor kifejezetten az esztelenségről is tanítson.

- 10,1 Mivel az állítmány a TM-ban egyes számú, a BHS "a halál legyen" (ti. döglött vagy haldokló legyek) helyett egyes számot javasol: "döglött légy". "Erjedésbe hozzák" a BHS szerint törlendő, mert dittográfia (a másoló tévedésből kétszer írta le). A LXX-ban edény áll helyette, "kenetkészítő" helyett pedig csak "kenet". A szírben "egy csésze illatos olaj" áll. Ezt követi a BJ és a Bi is.

"Dicsőségnél" előtt sok kéziratban "és" áll. A BHS Jób 36,31-re hivatkozva "dicsőségnél" helyett "bőségesen"-t javasol. – LXX: "Döglődő legyek megrontják az illatkenet olajának készítményét: értékesebb kevés bölcsesség, mint a nagy esztelenség dicsősége."

A vers második része a Vg-ban: "Bölcsességnél és dicsőségnél értékesebb a kevés és ideig tartó esztelenség."

A TM nehezen fordítható. Mivel a Prédikátor máshol – az előző két versben is – dicséri a bölcsességet, a vers második részében sem mondhat egyebet. A gondolatpárhuzam alapján szövegjavítással így lehet értelmezni: Ahogy a döglött légy megrontja az egész kenetet, ugyanúgy kevés esztelenség tönkreteszi a nagy bölcsesség értékét (vö. 1Kor 5,6).

Mások arra hivatkoznak, hogy az "értékes" szó jelentése "súlyos" is lehet. Ez esetben azt jelenti, hogy a kevés esztelenség – következményét tekintve – súlyosabban esik latba, mint a bölcsesség és a dicsőség.

Lohfink szerint a 10,1 közmondással támasztja alá a 9,18 kijelentését. Eddig műveletlenekről volt szó, most már az ostoba (Lohfink ezt a szót használja az esztelen helyett ezekben a versekben) szerepel, s ez gyógyíthatatlan. Lohfink úgy gondolja, hogy a Préd nem hallgatja el tanítványai előtt a csalódásokat rejtegető jövőt: a vezetők korlátoltsága akadályozza az igazi műveltséget.

Rási: Télen a legyek erőtlének és beleragadnak a kenetbe. Az habzani kezd, hólyagok keletkeznek és megrontják a kenetet. Rási az "értékest" is súlyossal fordítja, a dicsőséget is. A mondás az ítéletre vonatkozik: Ha egy ember tettei egyenlőképpen oszlanak meg bűn és érdem között, akkor akármilyen kis bűn is (esztelenség) eldöntheti az ítéletet, vagyis a mérleget az ítélet oldalára billenti. Ebben az esetben egy kis esztelenség súlyosabb és nehezebb, mint az egész bölcsesség együttvéve. Más magyarázat: A rossz indulat (jécer hára) a döglődő légy, amely megrontja a jó hírnevet (amely illatos olajhoz hasonlít).

- 2 A 2,14-hez hasonlóan ez a vers is elismeri, hogy a bölcsesség felsőbbrendű. Mivel a j o b b általában minden nyelvben a szerencsés, a helyes utat jelenti, míg a b a l a balszerencsét, a helytelen utat, így is fordíthatjuk: A bölcs jól használja eszét (= a szívét, vö. 1,13), az esztelen pedig rosszul.

Rási: A bölcsesség a bölcslet jó útra tereli, az esztelent esztelensége eltéríti a helyes útról.

- 3 A h o g y a z e s z t e l e n: a héberben egy szó. A szöveg azonban zavaros és többféleképpen lehet fordítani, aszerint, hogy a bolondot mások tartják bolondnak vagy ő tart mindenkit bolondnak: "Az úton is esztelenül megy, figyelmetlen (= szíve hiányzik), és mindenkre mondja: esztelen az." A LXX: "...és amit mond, az mind esztelenség." A Vg: "De az úton is esztelenül menvén, mivel ő maga esztelen, mindenkit esztelennek tart." A BJ és Bi: "Aki esztelen, elég, ha az úton megy: nincs lélekjelenléte és mindenkinek elárulja, hogy esztelen." A héber m o n d j a így is érthető: magatartásával elárulja.

Lohfink felhívja a figyelmet, hogy a szakaszban szereplő "uralkodó" nem király – ahogy a legtöbb magyarázó gondolja –, hanem a Prédikátor tanítványai számára is elérhető magasabb hivatal. A Prédikátor a korlátolt vezető embereket és környezetüket bírálja, mert nem nyílnak meg az igazi műveltség előtt. Felkészíti tanítványait arra, hogy mi vár rájuk a hivatalnokai életben.

Rási: A bolondot mindenki felismeri járásáról és beszédéről.

- 4-7 A Prédikátor folytatja praktikus tanácsait hallgatóinak. Tanít a felsőbbbségekkel (királlyal) szembeni viselkedésre és emlékeztet, hogy a hivatalnokok élete sem mindig rózsás.

- 4 M e g a k a d á l y o z: a BHS javaslata "megszüntet" helyett. Szó szerint: "megnyugtat, nyugalomra visz", amelynek "megakadályoz, megszüntet" jelentése is lehet. A "bűnöket" lehet egyszerűen "hibákkal" is fordítani.

A mondás értelme: Ha az uralkodó feldühödik, te maradj csendben. Higgadságod lecsendesíti majd az uralkodót is, vö. 8,2-3. A h i g g a d t s á g o t a LXX és a Vg "gyógyulás"-sal fordítja (lehetséges a szótő alapján). Hasonló mondások vannak még: Péld 14,30; 15,4; 16,14.

Lohfink említi azt a lehetőséget is, hogy a h e l y e d e t n e h a g y d e l így is értelmezhető: Ha az uralkodó megharagszik rád, ne mondd le állásodról, mert higgadságod megőrzi majd őt a még nagyobb tévedéstől. A Prédikátor ebben az esetben azt kívánja, hogy a művelt hivatalnok réteg ne vonuljon vissza a politikától, hanem áldozat árán is tartsa meg befolyását. Ezzel szemben a 8,2-4-ben (l. ott) ironikus tanácsokat ad képzeletbeli alexandriai udvari embernek, hogy leleplezze a bölcsesség tanítványai elé varázsolt fényes jövő törékeny voltát.

Rási: Amikor Isten, a világ Ura, megharagszik rád és veled szemben is az ítélet keménységét akarja éreztetni, ne veszítsd el egyensúlyod, mondván: Mit használ nekem igaz voltom?, mert a téged érő szenvedésekben megnyilvánuló isteni szigor kigyógyít gonoszságodból és megóv a nagy bűnöktől.

- 5 Az 5-7. v próza, magyarázat a 4. v-hez. A könyv általános szemléletében ezek a példák is az élet bizonytalanságát mutatják, vö. Péld 19,10. A keleti uralkodók kényük-kedvük szerint osztották az állásokat. Előfordult, hogy féltékenységtől hajtva mellőzték a rátermetteket és rabszolgájukat ültették magas állásokba. Lohfink szerint a t é v e d é s liturgikus szakkifejezés, ezért itt ironikus a használata.

A z u r a l k o d ó s z í n e e l ő l: az uralkodótól származó tévedés. A Vg a második igét a "rossz"-ra vonatkoztatja: "Van rossz, amit láttam a nap alatt, mintegy tévedésből jön ki a fejedelem színe elől." Ezzel a fordulattal a Vg enyhíti a fejedelem felelősségét: tévedésből, nem önkényesen vét a kinevezésekben.

- 6 "Az esztelenség" a LXX-ban: "az esztelen".

A m a g a s s á g o k: előkelő helyek, méltóságok. Sokan a g a z d a g o k helyett "előkelőket" fordítanak.

Lohfink figyelmeztet, hogy várakozás ellenére az "esztelenségnek" nem a műveltek, hanem a gazdagok képezik az ellentétét. Ebből arra következtet, hogy a Prédikátor konkrét jeruzsálemi viszonyokat tart szem előtt. A vének tanácsának tekintélyes, gazdag családok voltak a tagjai, s természetesen csak a gazdagok tanulhattak. Ezért a Prédikátor számára gazdag és művelt egyértelmű. Korábban azonban a társadalom kezd átalakulni, s a hagyományos mércéket már nem veszik figyelembe. A Prédikátor ezért ismét figyelmezteti tanítványait, hogy fölemelkedésük érdekében már nem számíthatnak a gazdag csoportok támogatására, sem egyéni érdemeikre.

- 7 Egy kézirat beszúrja a s z o l g á k a t után: "lovagolva". G y a l o g: az eredetiben: "a földön".

Rási továbbra is az elhurcolásra gondol. A szolgák a babiloniak, akik Izrael előkelőit a nyakukra akasztott láncokon vezették a fogságba. Szekereken jöttek, s a szekér előtt hajtották a fogoly zsidókat.

- 8-9 A két versben – mondja Murphy – a Prédikátor int, hogy nem tudunk mindent kiszámítani: néha a jó és szükséges dolgokkal való foglalkozás is visszájára sült el. Lohfink egybekapcsolja a 8-9. v-et a 10-11. v-sel. Szerinte mind a négyet többféleképpen lehet értelmezni. Az egyik lehetőség: Aki a valósághoz fordul, vállalja a kockázatot, de a művelt embernek legalább annyi haszna van, hogy képzettsége könnyebbé teszi a munkát és megóvja őt a balesettől.

- 8 Ez nem a mi klasszikus közmondásunk "Aki másnak vermet ás, maga esik bele", mert itt nincs szó arról, hogy másnak szándékosan akarunk ártani. A következő négy mondás a foglalkozások veszélyeit emeli ki: aki gödröt ás, beleeshet, aki régi falakat, kerítéseket bont, megmarhatja a kigyó, mert az ott szeret rejtőzni stb.

Az első mondás gyakori az Ószövetségben: Péld 26,27; Zsolt 7,16; 9,16; 57,7; Sír 27,26 (az utóbbi már a mi közmondásunkat közli: másnak ás, de maga esik bele). A Prédikátor számára ez sem biztos törvény: megtörténhet, tehát óvatosnak kell lenni!

A kigyómarás állandó veszélyt jelent a Szentföldön (vö. Ám 5,19: "Házába érve fálnak dől és megmarja a kigyó.")

- 9 V e s z é l y b e n v a n helyett a Vg-ban: "megsebesül tőlk". (A Bi indokolatlanul így adja vissza: "vigyázzon magára".)

A két mondás a 8. v-ben megkívánt okosságot tükrözi, de azt is kifejezi, hogy a bölcslet bevált erényei – a bölcsesség és a szorgalom – nem óvják meg mindig a veszélytől.

Rási: Aki bányában követ fejt, kimerül. A m e g s é r ü l szó eredeti értelmére hivatkozik: kimerül. Ez a szó szerepel a Tér 3,17-ben is: "fáradtsággal szerezd meg rajta táplálékok". Más szóval: Minden ember fáradozik foglalkozásában, de a gonosz is azt aratja, amit vet. Rási a v e s z é l y b e n v a n ige másik jelentéséből indul ki: "hasznat húz, élvez", s így ezt adja vissza: "A favágó élvezi fáját" vagyis melegszi tüze mellett. Rási számára ez is jelkép: Aki a Tórárt és a parancsokat tanulmányozza, végül is hasznat húz belőlük.

- 10-11 Arra tanít, hogy okosan kell használni képességeinket.

- 10 A Vg eltér: "Ha a vas elcsorbul, és nem olyan, mint azelőtt, hanem életlen, sok munkával kell megélesíteni; és a serénységet bölcsesség követi nyomon." A BJ és a Bi felcseréli a két utolsó főnevet: "A bölcsesség előnye a siker." A vers vége a TM-ban is nagyon bizonytalan.

A vers értelme: Tompa eszközzel nehezen lehet dolgozni, ezért a bölcs idejében kiélesíti szerszámain, rendben tartja azokat; ha nem, még többet kell fáradoznia.

Rási: Kardokról, késekről van szó. A bölcsesség előnyösebb a karnál, mert akkor is legyőzi ellenfelét, ha nem élesíti ki kardját, hogy ragyogjon. Rási

az "erői" szót – a szótól alapján – katonával fordítja: A Talmud-növendék erősebb a vitézeknél.

- 11-15 A bölcs után ismét az ellentétre, az esztelenre fordítja figyelmét a Prédikátor.

- 11 A vers értelme: Ha a kígyó bűvölés nélkül mar, nincs előnye a bűvölőnek. Más szóval: Minden mesterség csak akkor ér valamit, ha gyakorolják. A Prédikátor kiemeli, hogy a bölcs nem mindig él bölcsességével. Hasonló tartalmú Sir 12,13: "Ki szánja a bűvölőt, ha megmarja a kígyó, vagy azokat, akik fenevadak közelébe mennek?" (vö. Zsolt 58,5-6).

Mivel a bűvölés szó eredeti jelentése "csendes suttogás, puszogás", és a kígyó bűvölő szó szerint "a nyelv ura", a Vg másképp fordítja: "Ha csendben mar a kígyó, semmivel sincs vele szemben hátrányban az, aki titokban rágalmoz."

Rási: A bűvölő nem bűvöl el a kígyót s az megmarja társát. Pl. ha városodban azért vétekeznek társaid, mert a bölcs nem tanította meg őket a parancsolatokra, akkor a bölcsnek semmit sem használ hallgatása, s jutalma sem lesz.

- 12 Elnyelik: a TM-ban intenzív igealak áll, a keleti kéziratokban pedig alapalak. Jelentése mindkét esetben: (alaposan) tönkreteszik.

A bölcsesség – Lohfink szerint: műveltség – dicsérete közhely a bölcsességi irodalomban, pl. Péld 14,3; 18,7.

Rási: A gonosz eltéríti társát a jó útról, pl. Bileám erkölcstelenségre buzdította a pogányokat (Szám 31,16), jóllehet a vízözönkor megfogadták, hogy többé nem teszik.

- 13 Az esztelen sokat és helytelenül beszél. Rossz örültség: a Vg szerint "a legrosszabb tévedés".

Rási: Amikor Bileámot megkérdezte az Úr, hogy kik azok az emberek, azt kellett volna felelnie: Te tudod, Uram! Ehelyett azt mondta: Bálák király küldte őket utánam, vagyis: Ha te meg is vetsz engem, a föld királyai nagyra tartanak engem. Bileám végső szavai is örültséget, bűnt jelentettek (Szám 22-24; 31,16).

- 14 A GCB szerint a Prédikátor eddig csak idézi a bölcs mondásokat, most azonban – a vers második részében – saját véleményét fejt ki, amit már máskor is hangoztatott: 3,22; 6,12; 7,1. A versnek ez a része egyébként is próza, tehát az előző mondas magyarázatának is lehet tekinteni: sok kéziratban a nem fogja tudni előtt "és" áll. Néhány kéziratban a mi lesz helyett "ami volt" áll (LXX, Symmachos, szír, Vg: "mi volt előtte"). Ebben az esetben azt fejezi ki, hogy az ember sem a múltat, sem a jövőt nem ismeri. A BJ idézetnek tekinti: a vers második részét a szószátyár esztelen mondja.

Rási: Bileám dicsekedett, mert azt hitte, hogy ismeri a Fennvaló akaratát. Nem tudta, mi vár rá, mert elment a jutalomért, de kard által esett el (Szám 31,8). Egyszerű értelme: Az esztelen azt mondja, hogy holnap ezt vagy azt teszi, s azt sem tudja, mi lesz holnap. (Rási mintha Jak 4,15-t idézné!) A

jelent sem ismeri, s ha valaki nem mondja, mi van háta mögött, azt sem tudja.

- 15 A szöveg vitatott. A z e s z t e l e n e k: egyes számban áll néhány görög kéziratban és a Targumban. A BHS javaslata: "Az esztelen fáradása mikor fogja kimeríteni őt?" EÜ: "A munka kimeríti a műveletlent: Egyik sem értette meg, hogy a városba költözzék." A Vg-ban az egész vers többesben áll. A BJ a könnyebb érthetőség kedvéért betoldja: "Aki nem ismeri az utat, nem tud a városba menni."

Az egyik értelmezési lehetőség: A városba vezető út közismert, – s itt a város valószínű Jeruzsálem –, de az esztelen még ezt az utat sem ismeri, annyira kifárasztja a munka. A másikat Lohfink képviseli: a v á r o s b a m e n n i a meggazdagodást vagy a társadalmi felemelkedést jelképező kifejezés. A Prédikátor tanítványai főleg földbirtokosok, akik többnyire a városban tartózkodnak, s onnan kezelik birtokukat. Vagy pedig a tanítványok olyan családokból kerülnek ki, akiknek nem sikerült a városba kerülni s így a vidéki proletáriátus sorait növelik. A Prédikátor ilyen sorssal fenyegeti a lusta növendéket.

Rási: Az esztelenség külön fáradtságot okoz. Aki lusta volt megtanulni a városba vezető utat, az most járatlan, fárasztó úton halad. Akik lustaságból hagynak fel a Tóra tanulmányozásával, azok majd a gyehennában gyötrődnek. Mivel a Tóra világosság a lábnak (Zsolt 119,105). Aki nem tanul Tórát, nem tudja a bűnt kerülni.

Magyarázat

A Prédikátor többször sürgette, hogy Isten úgy rendelte: élvezzük a földi életet. Ehhez fontos, hogy a mindennapok során, munkáink gyakorlása közben, a felsőbbiségekkel való viselkedésben bölcsen, s ne esztelenül járjunk el. A többi bölcs tanító módjára ő is kitér néhány ilyen gyakorlati kérdésre. Egyik jelentős különbség azonban éppen az, hogy újra és újra emlékeztet: bármennyire is bölcssek vagyunk, mégsem függ teljesen tőlünk az élet irányítása. Az uralkodók szeszélye, a véletlen, a körülmények változása lehetetlenné teszik, hogy pontosan előre láthassuk a jövőt. A bölcsesség jobb mint az esztelenség - nyíltan hirdeti. De azt is: a bölcsesség sem biztosít! Ez is csak viszonylagos! S ezt az üzenetet megszívlelheti korunk is. Vagy nem értékeljük túl a tudást? Nem képzeljük, hogy ennek segítségével mindent megvalósíthatunk? Nem hirdették egyes álmodozók - alig pár éve - hogy "Alles ist machtbart!", az ember mindent képes megcsinálni? S akkor kezdtek megriadni, amikor "véletlen" szerencsétlenségek érték az atomegromítókat, a környezetszennyeződés fojtogatja a városokat, falvakat...

Igen, még a bölcsesség is hiábavaló. Ezt igazolja egy rövid történet: a szegény bölcs megmenti az ostromlott várost, de később már senki sem emlékszik rá (13-15.v). Ez a történet megcáfolja még a hagyományos közmondást is, amely szerint a bölcsesség többet ér az erőnél (16.v). Jóllehet

a bölcs csendes szavát megfogadják – mondja a közmondás –, az élet sokszor az ellenkezőjét bizonyítja (17.v).

A Prédikátor örök emberi tapasztalatát ma sem lehet kétségbe vonni. A világtörténelem s az egyéni emberi élet nem valósítja meg az álmokat, hogy minden érdem szerint történjék. Hány hős és tudós felfedező szegényen, elfeledve hal meg. A Prédikátor megállapítja a kiábrándító tény, de egyelőre tovább nem megy. Neki elég, hogy figyelmeztet: a hagyományos tanítás, amely szerint a jó, a bölcs és hős mindig kapja jutalmát, válságba jutott.

A keresztény ember együtt haladhat a Prédikátorral, de nem áll meg ott, ahol ez válságba kerül. A keresztény nem a világtól várja az elismerést, hanem Istentől. Földi élete még akkor sem értelmetlen, ha a földön elmarad a taps. A földi élet méltánytalansága nem keseríti el, legfeljebb csak még inkább szítja vágyát az örök élet hamisítatlan igazságossága után.

A Préd 7,1-12 már közölt egy közmondásgyűjteményt. A 9,18-11,6 is közmondásgyűjtemény. Nem kell feltétlenül arra gondolni, hogy a Prédikátor maga írta. Valószínű, hogy ő gyűjtötte össze és közölte tanítványaival (vö. 12,9), hozzáfűzve saját magyarázatait, amelyekre kitértünk a szövegjegyzetekben: pl. 11,6. A legtöbb közmondás a bölcsességet dicséri, az esztelenséget elítéli. A Préd 10,4-20-t a Ref merész hasonlattal "a bölcsesség hegyi beszédének" nevezi.

e) Vegyes mondások (10,16-11,6)

16 Jaj neked, ország, mert királyod fiú, és fejedelmeid reggel lakmároznak!

17 Boldog vagy te, ország, mert királyod szabad ember, és fejedelmeid kellő időben esznek, erőnyerésre és nem ivászatban.

18 A lusta (kezekben) megereszkedik a gerendázat, és a kezek emyedésében beázik a ház.

19 Nevetésért rendeznek lakomát, és a bor megvidámítja az élőket, és a pénz mindent nyújt.

20 Gondolatban se átkozd a királyt, és fekhelyed szobáiban ne átkozd a gazdagot, mert az ég madara elviszi a hangot és a szónak szárnya kel.

11,1 Dobb kenyeredet a víz színére, mert a napok sokaságában megtaláloed azt.

2 Adj részt hétnek, és nyolcnak is, mert nem tudod, mi lesz a baj a földön.

3 Ha megtelnek a felhők, esőt ontanak a földre. És ha ledől a fa délre, és ha északra, a helyen, ahova esik a fa, ott lesz.

4 Aki a szélhez igazodik, az nem vet, és aki a felhőket nézi, (az) nem arat.

5 Ahogyan nem tudod, mi a szél útja, sem a csontok (útját) a terhes méhben, ugyanígy nem ismered Isten művét, aki mindent alkot.

6 Reggel vedd a vetőmagot, és este nyugtasd a kezed, mert nem tudod, melyik alkalmas, ez vagy az, vagy mindkettőjük együtt jó-e.

Szövegjegyzetek

Újabb mondássorozatok, amelynek formai egységét ismét a végső megjegyzés "nem ismered", "nem tudod" adja meg (10,5-6). Két fő témát különböztethetünk meg: a 10,16-20 a politikai életéről tárgyal; a 11,1-6 pedig az emberi fáradozás bizonytalanságáról. Ugyanakkor a két utolsó vers (5-6) ismét kifejezetten arra tanít, hogy soha se feledkezzünk meg Isten felségéről ügyeink intézése közben.

10,16-20 A politikai életre vonatkozó mondások

16 Jaj-mondás (Vö. Mt 11,21-24). A reggeli evés-ivás erkölcsi szétesettség jele (Iz 5,11; ApCsel 2,15).

A f i ú jelentése: gyermek, ifjú, sőt szolga is lehet (vö. angol "boy" vagy magyar "kifutófiú"). Mivel a 16. és 17.v ellentétes párhuzam – s a 17.v-ben szabad emberről van szó –, sokan a 16.v-ben "fiú" helyett szolgát fordítanak.

A vers értelme nem változik: Jaj annak az országnak, amelyben tapasztalatlan gyermek vagy szolga ("parvenü") uralkodik és vezérei lakmároznak. Mindkét vers (16-17.v) a király nemességét és józanságát dicséri. Erről tárgyalt a 10,5-7 is.

Mivel Lohfink Kr.e. 200 körülre keltezi a könyvet, konkrét esetekre gondol: A gyermek király V. Ptolemaiosz Epiphanész, Egyiptom királya (Kr.e.205-181), aki öt éves volt trónralépésekor, s helyette Agathoklesz és Agathoklea uralkodott. A régens testvérek rablógazdálkodása és uralma ellen 203-ban felkelés tört ki, amely siettetette Palesztina elvesztését. A következő vers nemes királya III. Anitokhosz lenne, Szíria királya (222-187), aki 200-ban elfoglalta Egyiptomtól Palesztinát. Lohfink feltételezi, hogy a Prédikátor a jeruzsálemi szír párt tagja lett volna, amely megelégedve az egyiptomi uralmat, szívesebben látta volna a szírek bevonulását. Bár Lohfinknak már voltak elődei ebben a magyarázatban – ahogy Gordis-nál olvashatjuk –, véleményével mégis eléggé magára marad, mert túl sokat olvas ki a szövegből.

17 É s n e m i v á s z a t b a n helyett a LXX-ban "és nem fognak megszegyenülni" áll. A BHS lehetségesnek tartja, hogy szavak maradtak ki a szövegből. A vers végét így is lehet fordítani: "Férfiasságban és nem ivászatban", vagyis férfinhoz illő módon és ittasság nélkül.

18 A szentföldi háztetők laposak, agyaggal tapasztott gerendázatról van szó, amely a hosszú száraz nyár után mindig javításra szorul. – Lohfink utal arra, hogy a ház az országot is jelképezheti, a királyi háztartást vagy az ország kormányzását. Így még világosabb lenne a kapcsolat az előző verssel.

A vers mindenképp szorgosságra int. Két része szinonim párhuzam: A lustaság mindent tönkretesz. Mivel az első szó nőnemű melléknév kettős

számban (dualis), ide értendő itt is a kéz, mint a vers második felében. Mások főnévnek tekintik: "restség miatt".

Az Ószövetség máshol is elítéli a lustaságot: Péld 20,4; 21,5.

Rási kifejti a szó szerinti értelmet, de átvitt értelemben is beszél róla: Ha Izrael lusta a Tóra megtartásában, akkor a dicsőség háza – a Templom – romokban hever és elhagyatott.

- 19 L a k o m a: szó szerint: "csinálnak kenyeret". A kenyér mindennapi eledel és ezért az étkezés jelképe általában. Mivel az "élet" a héberben csak többes számú alakú (pluralis tantum), de azonos az "élő" többesével, a BJ "előket" helyett "az életet" fordít.

A vers végét többféleképpen magyarázták. A héber jelentése: "És a pénz felel mindennek" vagyis "mindent nyújt". Mások az előző részre vonatkoztatják: A pénz mindent – kenyeret és bort is – biztosít. Vagy: "A pénz mindenre jó. Sőt a LXX és a Vg szerint: "és a pénznek mindenki engedelmeskedik". Ebben az esetben a héber ígét műveltetőnek tekintik (az alak ugyanaz). A Bi: lehet mulatni, "de aztán pénz jár mindenért" (vagyis fizetni kell!).

A Prédikátor valószínűleg nem mond ítéletet a lakoma és a pénz fölött, csak megfigyeli a tényeket: a lakoma megörvendezett, a bor felvidámit, s pénzért mindkettőt előteremthetjük. A BJ szerint azonban ezt a verset a 16-17.v dőzsölő fejedelmei mondják, hogy mentegessék magukat.

- 20 G o n d o l a t o d b a n: eredeti jelentése: ismeret, belátás (LXX: lelkiismeret, öntudat). A BHS mássalhangzócsereivel javít: "fekvőhelyeden", s akkor tökéletes a párhuzam a vers két része között. Mivel a "megismerni" igének házaselet jelentése is van (vö. Ter 4,1), egyesek nácsszobára gondolnak.

F e k h e l y e d s z o b á b a n: a hálószobában. Több kéziratban ch helyett h áll, s akkor ezt jelenti: "fekvőhelyed rejtekében" (így fordítja a szír, a Targum s a Vg, habár a szó eredeti jelentése: dicsőségben).

A s z ó n a k s z á r n y a k e l: szó szerint "szárnyas", vagy: "a szárnyak ura". A szó és a madár összekapcsolása általános mai nyelvhasználatunkban, pl. "madarak csiripelték" stb. Szerepel már a mezopotámiai Achikár bölcsességében is: "A szó olyan, mint a madár: aki elengedi, nem fogja meg többé" (VII,95 = ANET 428).

A bölcsességi irodalomban sokszor van szó arról, hogy fékezni kell a nyelvet. Jak 3,2: "Ha valaki nyelvvel nem vétkezik, az tökéletes férfi." A Prédikátor is már beszélt erről: 7,21-22; 8,2-4. Most újabb érvet hoz a nyelv fékezése mellett: A titokban mondott szavak is kitudódnak. A k i r á l y itt minden felsőbbiséget jelenthet.

Lohfink folytatja a feltételezett történelmi színt: A 16-17.-nél említett egyiptomi régens, Agathoklesz híres volt arról, hogy hírszolgálatot alkalmazott és feljelentőkkel dolgozott.

Rási szerint ki nem ejtett szavakról, gondolatokról van szó. A király Isten vagy földi király. Az ég madara a beléd lehelt lélek, amely az égbe száll.

A szárnyas az angyal, aki elkísér téged (Zsolt 91,11). Szó szerinti értelme: óvakodj minden teremtménytől, amely meghallhatja szavad és jelentheti másoknak!

11,1-6 Intelmek, hogy bátran éljük az életet, bár a körülmények bizonytalanok és mulandók.

11,1 A víz színére: a Vg-ban: "átvonuló vizekre". A napok sokaságában: sok nap múlva, a Vg-ban "sok idő után".

A 11,1-2 egy gondolatot hirdet, de többféleképpen magyarázzák:

a) Az 1.v az alamizsnálkodásról szól: aki jót tesz másokkal, százszorosan visszakapja Istentől (vö. Lk 16,9). Ez volt a régiék véleménye, s Gordis szerint ez ihlette volna Goethét is a "West-östlicher Diwan"-ban: "Was willst du untersuchen, Wohin die Milde fließt? Ins Wasser wirf dein Kuchen – Wer weiss, wer sie genießt?" Így érti Szent Jeromos és Rási is.

b) Mások a tengeri kereskedelemre vonatkoztatják: Aki áruját hajóra teszi, nyereséggel kapja vissza azt, amit befektetett.

c) A halászatról van szó: a halász a csalétket – a kenyeret – feláldozza, a vízbe dobja, de gazdag fogás alakjában visszanyeri.

d) Csak általánosságban tanítja, hogy talán eltékozolod vagyoned, de nem tudod, hogy esetleg éppen így fogod egyszer mégis visszanyerni. Pl. a hellenista nagyratörő szórta az ajándékot, hátha egy nap kifizetődik! (Lohfink).

Biztos az, hogy a Prédikátor a kockázatról beszél. Ez is mutatja igazi felfogását: nem akarja elvenni az életkedvet a hiábavalóság ábrázolásával, csak meg akar óvni a csalódástól. Mindig vállalni kell a kockázatot, mert a siker soha sincs kizárva.

Rási: Tégy jót s ne törődj azzal, aki azt mondja: Vízbe dobod vagyoned! Mert eljön az idő, amikor elnyered jutalmad. Pl. Jitró, aki befogadta Mózeszt, apósa lett és fiai a választott nép tagjai lettek.

2 A d j r é s z t: fordítható így is: "Oszd hét, sőt nyolc részre" (így az EÜ), s ez esetben jobban talál az 1.v-ben említett kereskedelemhez: Aki vagyont hét-nyolc hajórakományba fekteti, biztosabb a sikerben, mert ha mind egy hajóra teszi s az elpusztul, mindene elvész. Hasonlóképpen osztotta meg nyáját Jákob is hazatértekor (Ter 32,6-7).

Másrészt a 2.v bizonyos ellentétben is áll az 1.v-ben ajánlott merész kockázattal. Figyelmeztet, hogy csőd is következhet, de az okos tervezgetés és a vagyon megosztása csökkenti a csőd esélyét. De Lohfink nyomán mondhatjuk, hogy nincs ellentét, mert a Prédikátor általában óvatosságra s együttáll az élet élvezésére tanít. Így ebben a kérdésben sem lehet tulajdonképpen tanácsot adni, mert mindkettőnek: a merész és az elővigyázatos üzletembernek is igaza lehet. Az embernek cselekednie kell, jól-lehet nem tudja, hogy minek is van itt az ideje Isten tervei szerint.

Ha a 2.v az alamizsnálkodásra vonatkozik, akkor az 1.v gondolatát folytatja: Minél több alamizsnát adsz, minél több emberrel teszel jót, annál biztosabb lesz helyzeted, ha az előre nem látott baj bekövetkezik.

Szent Jeromos ismét allegorizál: A hét az Ószövetséget jelenti (a szombat a hetedik nap), a nyolc pedig az Újszövetséget (a feltámadás napja, a vasárnap a nyolcadik nap). Akármelyiket veti el valaki, eretnek lesz, pl. a zsidók nem fogadják el az Újszövetséget, a marcioniták és manicheusok elvetették az Ószövetséget.

Rási: Oszd meg a kenyered hét rászorulóval, de ha jön még nyolc, nekik is adj, s ne mondd: elég! A szükség idején majd te is megmenekülsz az Irgalmasság által.

- 3 Az utolsó szó írása bizonytalan a TM-ban: l e s z, de néhány kéziratban "az" (ő) áll.

Mindkét mondas a 3,1 igazságát világítja meg: mindennek megvan a maga ideje. Mások az előző versre – az óvatosságra – vonatkoztatják. Ez esetben azzal támasztja alá az óvatosság szükségességét, hogy a természet törvényein (eső, fa) nem lehet változtatni. Ismét a "kiszámíthatatlan" időre emlékeztetnek a mondások.

Lohfink elgondolása: A vers első része okozati összefüggést állapít meg (felhő - eső), a második része viszont máris javít rajta: vannak véletlenek is (merre dől a fa), de annak eredménye mégis végleges (ott marad). Ha a két hasonlat összefügg, akkor a vers háttérében fákat tépő hatalmas vihar áll.

- 4 A s z é l h e z i g a z o d i k: szó szerint: aki őrzi a szelet.

A túlzó óvatosság tétlenségre kárhozzat. Az időjárást nem lehet kiszámítani. Éppen ezért olykor kedvezőtlen körülmények között is el kell végezni a mezőgazdasági munkát. Vetésnél szélcsend, aratásnál felhőtlen, száraz idő kívánatos, de nem állhatunk ölbe tett kézzel. Az élet merészséget, rizikóvállalást kíván. Lohfink is ebbe az irányba fejt ki magyarázatát: a felhő a kiszámítható körülményt jelenti (vö. 3.v), a szél pedig a kiszámíthatatlant; ha az ember mindig biztos akar lenni dolgában, esetleg tétlenné válik.

Rási: Aki széltől fél a vetésnél, vagy esőtől az aratásnál, az sohasem fog vetni és aratni.

- 5 S e m a c s o n t o k (útját): szó szerint: "ahogy a csontok". De az "ahogy" helyett néhány kéziratban és a LXX-ban, Aquilánál: "Amiben" áll. A B J c s o n t o k helyett a terhes asszony "titkairól" beszél. A Vg betold egy igét: "és hogyan állnak össze a csontok a terhes méhében". "Hogy a csontok" sok kézirat és a Targum szerint "csontokban". Ezért a vers első részében nem két, hanem csak egy hasonlatot látnak: "Ahogy nem tudod, melyik a lélek útja a terhes méhében lévő csontokhoz, úgy..." A s z é l ugyanis – sok nyelvben – lelket is jelent. Az Ószövetség többször is foglalkozik az emberi magzat fejlődésének titkaival ("bibliai embriológia": Jób 10,9; Zsolt 139,15). Aki m i n d e n t alkot: jelentheti az előző kettőt (mindkettőt), vagy Isten mindenhatóságát. Ez utóbbi a valószínűbb.

A TM szerint Isten művei éppen úgy ki nem ismerhetők, mint a szél útja s a terhes méhében a csontok. Isten műveinek titokzatosságáról már beszélt a Prédikátor (7,13; 8,17). A vers tehát újabb képekkel: a széljárásával

és az anyaméh titkaival megerősíti, hogy az ember ismeretei korlátozottak, másrészt határozottan hirdeti Isten teremő hatalmát. Ő alkotta a számunkra felfoghatatlan dolgokat is!

Rási: A terhesség kívülről is látszik, titkát mégsem lehet megismerni. Ilyenek Isten művei is. Az előző verssel is összefügg: Ne figyelj a szelet, mert nem ismered útját. Rási a "csont" szót más tő alapján értelmezi: bezárni pl. szemet, s így a méh zárkájáról beszél. Nem lehet tudni azt sem, hogy Isten kit tesz szegénnyé vagy gazdaggá. Ezért nem szabad feladni a munkát. Aki elhagyja a Tórát, elhagyja munkáját, s leszegényedik.

- 6 Ez a vers tanúskodik legjobban arról, hogy a Prédikátorból nem hiányzik az optimizmus sem: akármennyire is bizonytalan az élet, nem szabad visszavonulni, küzdeni, próbálkozni kell. Járj el a legjobb tudásod szerint: reggel vess, este pihenj, hiszen – amint már leszögezte – az igazán "alkalmas idő" ismerete Isten kezében van!

A vers első része költői, második része viszont ennek prózai magyarázata, habár nem követi szorosan a gondolat tartalmát.

Rási: Ha ifjúkorodban tanulmányoztad a Tórát, tedd meg öregkorodban is. Ha voltak tanítványaid ifjúkorodban, lesznek öregkorodban is. Gyermekes asszonyt vettél el ifjúkorodban, végy el öregkorodban is. Alalmazkodtál ifjúkorodban, tedd meg öregkorodban is. Mert nem tudod, hogy melyik gyermek vagy tanítvány lesz jobb: az ifjúkori vagy az öregkori.

Magyarázat

A Prédikátor kiváló ismerője a mindennapi életnek. Megfigyeli, hogy a gyenge, gyámoltalan uralkodó és mulatozó főurak tönkreteszik az országot, míg a szabad származású király és józan vezetők felvirágoztatják. Hasonlóképpen a lustaság csak bajt hoz a házra, míg a lakoma felvidít. Legyünk azonban óvatosak beszédünkben, mert soha nem lehet tudni, mi jut el annak a fülébe, aki a hatalmon van. – A hétköznapi életben minduntalan tapasztalhatjuk, mennyi valóságérzet árad a Prédikátor bölcs mondásaiból.

A legfőbb igazságot azonban az utolsó versekben tanítja. Ne feledjük az emberi élet bizonytalanságát és azt sem, hogy tudásunk szűkreszabott. Ugyanakkor rendületlenül vallja, hogy Isten a Teremő, aki mindent alkotott. Az Úrnak nem ismeretlen sem a szél járása, sem az emberi élet titka. Éljük tehát az életet, amit az Isten szabott meg nekünk, ami a mi "osztályrészünk". Használjuk eszünket, válasszuk ki különböző tevékenységeinket – legyen az vetés, aratás vagy pihenés – a legjobb tudásunk szerint; a többit bízzuk rá! Vagyis: ismerünk eleget az életből, hogy cselekedhessünk. A "nem tudás", "nem ismerés" viszonylagos a Prédikátornál: Istenhez s a mindenség összes titkaihoz képest vagyunk tudatlanok. Ez a "tudatlanság" emberi korlátaink elismerése. Ezért ne verjen tehát le az élet bizonytalansága sem. Vállaljuk a kockázatot, mert lehet, hogy sikerünk lesz. A természet törvényein nem változtathatunk, és nem is ismerünk mindent.

Mivel sokszor nem tudjuk eldönteni, mi is lesz jó, újból és újból próbálkozni kell.

Hogy Isten mit tart "alkalmas időnek", azt úgy sem fogjuk soha megismerni itt a földön. De a belé vetett hit éppen azt sugallja, hogy minden bizonytalanság ellenére merjünk teljes emberi életet élni! Hiszen az egész élet az ő alkotása, adománya! Ezt a hitet sugározza a Prédikátor, ezért élvezni igazán az életet.

Ezt a tanulságot a keresztény hit az örök boldogság látomásával támasztja alá: sohasem szabad csüggedni, mert a göröngyös út végén a mennyei Atya várja hazatérő gyermekét.

AZ IFJÚSÁGRÓL ÉS AZ ÖREGKORRÓL

(11,7-12,8)

7 És édes a fény, és jó a szemnek látni a napot.

8 Mert ha sok évet él az ember, örvendjen mindegyikben, és emlékezzék a sötétség napjaira, mert sok lesz. Minden, ami jön hiábavalóság.

9 Örülj, ifjú, ifjúságodban, és vidámitd szíved ifjúkorod napjaiban, és járj szíved útjain és szemed látásában, és tudd meg, hogy mindezek miatt Isten ítéletre von téged.

10 És vedd ki a haragot szívedből, és tartsd távol a bajt testedtől, mert az ifjúság és a hajnal hiábavalóság.

12.1 És emlékezz Teremtődre ifjúkorod napjaiban, amíg el nem jönnek a baj napjai, és megérkeznek az évek, amelyekről azt mondod: Nincs bennük nekem kedvteléselem!

2 Amíg el nem sötétül a nap és a világosság és a hold és a csillagok, és visszatérnek a felhők az eső után.

*3 Mely napon megrendülnek a ház őrei,
és megrokkannak az erő férfiai,
és felhagynak az őrlőlányok, mert kevesen lettek,
és elsötétültek a nézők az ablakokban;*

*4 és bezárul az ajtó az utcára,
a malom hangja elhalkulásában,
és felkel a madár hangjára*

5 A magastól is félni fognak, és ijedeznek az úton.

*És virágozik a mandulafa, és vonszolja magát a sáska, és kipattan a ka-
por,*

mert megy az ember örökkévalósága házába, és körüljármak az utcán a siratók.

*6 Amíg el nem szakad az ezüstoffonál, és össze nem törik az arany olajos-
edény,*

és össze nem törik a korsó a forrásnál, és el nem törik a kerék a kútnál.

*7 És visszatér a por a földbe, amint volt,
és az éltető lehelet visszatér Istenhez, aki azt adta.*

*8 Hiábavalóságok hiábavalósága, mondta a Prédikátor, minden hiába-
valóság!*

Szövegjegyzetek

A Prédikátor tanításának utolsó szakaszát az ifjúság és az öregkor szemléletének szenteli: az egész életet átfogó eszmélődés. Tematikájában és stílusában első pillanatra nem is nagyon illik eddigi fejtegetéseibe. Kissé mélyebbről tekintve azonban felfedezzük, hogy új szempontból s új kontösben alapvető meglátásait foglalja össze. Intelmek, szemlélődések és egy művészi allegória hirdetik: a Prédikátor - mint minden hívő zsidó - szereti az életet, bármennyire is véges Istennek ez az ajándéka, bármennyire is a halálba torkollik. A bölcs szem előtt tartja az élet végső lépését. De amíg el nem jut odáig, meg akarja tenni a többi is, mert így lesz teljes az élet. Hogy ennek egyszer vége lesz itt a földön? Ez készíti a könyv elejére tett mottó megismétlésére: Minden hiábavalóság!

- 7 A magyarázók megoszlanak a kérdésben, hogy hova kell besorolni ezt és a következő verset. Van, aki még a 11,6 kicsengésének tartja: a 7-8.v-ben találjuk meg az indítékot, hogy miért kell dolgoznunk, szorgoskodnunk, vetnünk és megpihennünk. A 7-8. versből láthatjuk, mondja Zimmerli, hogy a Prédikátor tagadásai nem begyökerezett szépségsziből erednek. Őt is élteti a bölcsességi irodalom optimizmusa. Csak érzi, hogy életigenléssel összeütközik az Istentől meghatározott titokzatos világrend, s így lépten-nyomon képtelen kielégíteni biztonságigényét és egyéb szükségleteit.

Mások nem tagadják Zimmerli megállapításának tartalmát. De úgy értelmezik, hogy a 7-8.v már az ifjúságról és az öregkorról adott tanítás alaphangját üti meg. Mi is ehhez a véleményhez csatlakozunk.

- 8 Az élet örömei még értékesebbeknek látszanak, ha fontolóra vesszük a s ö t é t s é g n a p j a t, vagyis az alvilág egyhangú, szürke világát (vö. a Sööl leírását a 3,19-20-ban). Ehhez viszonyítva a földi élet valóban hiábavalóság, mert már elmúlt. A vers vége így is érthető: Életünk hátralevő része – mindaz, ami jön – hiábavalóság, mert elmúlik és jön az alvilág.

A hosszú életkor isteni jutalom (MTörv 5,16.33; 11,9.21; 22,7 stb.). A bölcsék szerint ez az egyik legnagyobb boldogság, amelyben az igazak részesülnek. A Prédikátor is egyet ért evvel, olyan értelemben, hogy sürgeti: ha sok évet kap valaki, örvendjen mindegyikben. Amint azonban látni fogjuk, számára az öregkor éveit nem csupán boldogság, hanem az elkerülhetetlen bevárása is (12,5-7). Ilyen prizrával "minden, ami jön, hiábavalóság".

Rási: Az igaz sokáig él, örvend, s megmenekül a sötét napoktól, amelyek az örök halált jelentik. A hiábavalóság és a sötétség itt veszélyeket és nehézségeket jelent, mert az olyan, mint amikor valaki ködön és sötét-ségben jár.

- 9 A Prédikátor most kifejezetten a fiatalsághoz fordul. Mégis eltér kora tanító-mestereitől. Nem a megszokott "fiam" megszólítást alkalmazza, hanem a valamivel tartózkodóbb "i f j ú" felel meg egyéniségének. Intelme azonban átfogó: Kövesse a fiatal szíve indulatait és szeme kívánságait!

A BJ feltételezi, hogy a vers korabeli közmondás, jelszó, amelyet a Prédikátor idéz, de a vers végén kijavít: Élvezd az életet, de gondold az ítéletre is!

A GCB (= Grande Commentario Biblico) és Lohfink arra gondol, hogy a vers második fele, az ítélet emlegetése egy szerkesztő betoldása, aki átdolgozta a szöveget, mert a könyv végén hasonló jellegű mondás áll (12,14). Ezért az EU, Lohfink és Zimmerli egyenesen zárójelbe teszi a mondatot.

Ez a feltevés azonban nem feltétlenül szükséges. Ha figyelembe vesszük a 3,17-et és a 8,5-6-ot, máris jobban megérthetjük, hogy mennyire a Prédikátor sajátja lehet ez a vers. Ezenfelül a Prédikátor máskor is kiemeli az ifjúság értékét és ajánlja az élet élvezetét (7,14 stb.), de ugyanakkor rövidegét is hangsúlyozza. Kezdetből fogva azt is tanítja, hogy Istennek nem mindegy, hogyan viselkedünk. Beszél Isten barátairól (2,26), az Istentől kapott örömről (3,13; 5,18), arról, ami Istennek tetszik (9,7) de az Istennek kijáró üdvös félelemről is (3,14; 5,6; 7,18). Ezeknek a verseknek tanítását csak azért ne tartsuk autentikusnak, mivel nem illenek – ahogy Lauhánál láthatjuk – egy előre pesszimistának, és Istentől messzeálló személynek bélyegzett Prédikátorhoz?

Egyetértünk Gordis-szal: a 11,9 "zárószavának hitelességét ma egyre inkább elismerik." A benne található vallásos szóhasználat nemcsak a Prédikátorra jellemző, mondja, "nem is csak nála található", s utal a Példabeszédek könyvére: "Figyelj, fiam, és légy bölcs, a szivedet vezesd egyenes úton" (23,19), s Sirák Fiának szavaira: "Fiam, ha van miből, ne sajnáld magadtól, és vidd el az Úrnak az adományt, amit kíván tőled (Sir 14,11) valamint a Talmudra. "Az egész vers egysége és sértetlensége megdönt-hetetlen – zárja be idevágó fejtegetéseit Gordis – , ha helyesen értelmezzük." Nincs alapja tehát annak a feltevésnek, hogy a "szerkesztő" csak azért szúrta volna be ezt a mondatot, hogy a Prédikátor tanítása összhangban maradjon a hívő zsidók általános felfogásával. Azaz, a kizárólagosan eredeti vers (a mainak az első fele) túlságos szabadosságra készíthetné az ifjúságot. Lehetséges, hogy valaki talán így foghatná fel a Prédikátor öröme szóló felhívását. De miért ne fűzhette volna ő maga hozzá a második részt is? Egész írása nem arra törekszik, hogy felfedezzük a kiélezett, egyoldalú vélemények és magatartások mögött a "másik oldalt" is?

A szövegből nem tűnik ki világosan, hogy a Prédikátor szerint hol és mikor ítél minket az Isten: még ebben az életben vagy utána. Más szóval: Ezt a verset sem lehet megdönthetetlen bizonyítéknak tekinteni arra, hogy lám, a Prédikátor mégiscsak hisz a halál utáni ítéletben. Lehetséges, hogy homályosan ő is gondolt már erre; hiszen pár évtized múlva már más írásokban (Makkabeusok könyve és Sirák fiának könyve) is megtaláljuk ennek a hitnek a nyomait. De az is lehet, hogy elsősorban az a felelősség lebegett szeme előtt, amivel az ember ebben a világban tartozik az Istennek, s amire lelkiismerete figyelmezteti.

Rási: Egy ember azt mondta szolgájának és fiának: Vétkezz csak bátran, mert majd úgyis meglakolsz mindenért. A bölcs azonban azt mondja: Élvezd az életet, de tartsd szem előtt az ítéletet is.

- 10 Buzdít, hogy a fiatal vessen ki a szívéből minden ellenségeskedést és tartson távol magától mindent, ami ártalmas lehet egészségének.

Az utolsó előtti héber szó töve "fekete", s jelenthet hajnali szürkületet – az ifjúság az élet hajnala – vagy fekete haját is, amely az ősz öregkor ellentéte. Így érti Rási is. A LXX "esztelenséggel", míg a Vg "gyönyörrel" fordítja.

A h i á b a v a l ó s á g az ifjúság mulandóságát, rövid tartamát jelzi, és más be is vezet a következő fejezet témájába: az öregségbe.

Rási: Vesd ki szívedből az Istent haragra gerjesztő gondolatokat. A baj a rossz ösztön (a "jécer hára").

- 12,1-9 Általában minden magyarázó egyetért abban, hogy ez a szakasz a halál közeledésének jelképes leírása. A Biblián kívüli bölcsességi irodalomban is találkozunk hasonló képekkel, pl. Egyiptomban. Kr.e. 2450-ben Ptah-hotep öregkorára hivatkozik Iszeszi fáraó előtt, hogy nyugalomba vonulhasson és fia foglalja el főhivatalnoki helyét: "Ó, uralkodó, uram! Eljött az öregség, leszállt az öregkor. Megjött a gyöngeség, újból megjött az erőtlenség. A szív fáradtan alszik mindennap. A szemek gyöngék, a fülek süketek, az erő eltűnőben van a szív ernyedtsége miatt, és a száj hallgatatag és nem tud beszélni. A szív feledékeny és nem tudja felidézni a tegnapot. A csont elszenvedi az öregkort. A jó rossz lett. Minden íz elmúlt. Amit az öregkor okoz az embernek, minden szempontból rossz. Az orr eldugult és nem tud lélegzeni. Egyszerűen felállni vagy leülni is nehéz." (5-25: ANET 412).

Abban azonban már eltérnek a magyarázók, hogy részleteiben mire vonatkozik a Prédikátor hasonlata. Testrészeket, légköri jelenségeket jelent? Szent Jeromos ismerteti a korabeli zsidó magyarázatot, majd több lehetőséget említ, de ő sem dönti el a vitát. A zsidó mintát követve az egész szakaszt – Izrael helyett – az Egyházra, illetve a világ végére alkalmazza, de kitér a testre vonatkozó allegorikus értelmezésre is. Megjegyzi, hogy "majdnem annyi a vélemény, ahány ember van".

Még olyanok is vannak, akik tagadják az allegóriát, s egyszerűen szó szerinti értelemben veszik. Arra hivatkoznak (pl. Loretz), hogy az 1-2. és a 6.v-ben "amíg nem" kezdetű szerkezet áll: amíg a felsorolt dolgok meg nem történnek, addig kell a Teremtőre gondolni.

- 12,1 Meglephet a Prédikátor intelme, hogy külön a fiatal lelkére köti: ne feledkezzék meg a Teremtőről. Tapasztalatból tudta volna, mily fontos az ilyen emlékeztetés? Könyve végére hagyta volna jelentősebb tanácsait? Vagy csak elő akarja készíteni a fiatalokat arra, hogy szeressék, Isten ajándékának tekintsék az életet akkor is, amikor már – az öregkorban – nyomorúságai: "a baj napjai" kerülnek előtérbe?

Mivel a Teremtőre nemcsak ifjúkorban lehet gondolni – hiszen az öregkor ebben nem akadályoz –, a BHS javítást javasol (mássalhangzókihasználással): "Emlékezz kutadra (vagy: sírodra)". A Péld 5,15 a feleséget kútnak nevezi, s akkor a vers értelme megegyezik a Préd 9,9-cel. De a TM-ban Teremtő áll, mégpedig többesben (Elohim): Isten ugyanis mindig többesben áll, ez fejezi ki méltóságát (felségi többes = pluralis majestaticus). Ez esetben ezt jelenti: Nemcsak az öregkor bajainak hatására kell vallásosnak lenni, hanem már ifjúkorodban gondolj Teremtődre. Semmi szükség tehát a TM javítására.

- 2 Az egész leírás a szentföldi telet tükrözi: esős, felhős éjjel-nappal. Azt az érzést kelti, mintha fojtogatná az életet. A régi szemlélet szerint a világosság független a naptól, amelyet a Ter 1,3-4 szerint Isten külön teremtett a nap előtt.

A palesztinai tél az öregkor képe, elhal az élet.

- 3 BJ – s nyomában a Bi – szövegteremtő nélkül n é z ő k helyett "fényeket" olvas (mássalhangzócserevel), és a k e v e s e n l e t t e k igét nem az előző, hanem a következő mondatához kapcsolja: "és az asszonyok megszűnnek örölni, mert a nappal elhomályosodik az ablakokban."

A 3-5.v allegória. Az allegorikus magyarázat szerint a ház a test, amely öregkorban megrokkannak: a ház őrei a karok, az erős férfiak a lábak, az őrlőlányok a fogak és az ablakban nézők a szemek. Az öregkor leírása szöges ellentétben áll a menyasszony és vőlegény szépségét dicsőítő leírással (Én 4-5).

Ő r l ő l á n y o k a héberben az "örölni" ige nőnemű többes melléknévi igeneve: őrlők. Érdekes, hogy az egyik fognak is ez a neve (záfog vagy őrlőfog: dens molaris) és a héberben a fog nőnemű. Természetesen ókori kézi malomról van szó – két egymásra tett kőkorong –, amelyet a nők forgattak.

Rási: Az örök a bordák és az izmok, amelyek őrzik az egész testet. "Megrokkannak" jelentése: görcsösen összehúzódnak, meghajolnak. Az erős férfiak a lábszárok, mert az egész test rájuk támaszkodik. Az őrlők a fogak, amelyek öregkorban többnyire kihullanak. Az ablakban nézők a szemek.

- 4 Folytatódik az allegória: A z a j t ó a héberben kettes szám (dualis), mert az alapszó "ajtószárnyat" jelent, egy ajtó pedig két ajtószárnyból áll. Ezért az "ajtó" a két ajkat vagy a két fület is jelentheti. Mindkettő az utcára, vagyis kifelé nyílik.

A m a l o m : szó szerint "az őrlő", esetleg a szájüreget jelenti, amelynek hangja a beszéd. Lohfink szerint az allegória ennél a mondatnál átadja helyét az öregkor közvetlen leírásának.

"És fölkel", néhány kéziratban "és fölkel". A "felkelni" igének Ter 23,17.20-ban a jelentése: "birtoka marad." A BHS szerint talán itt is ezt jelenti (javítással): "birtokul maradt neki a madár hangja." De van értelme a TM-nak is: az öreg ember megébred minden zajra, még a madárhangra is. Lohfink éppen az ellenkezőjére gondol: Habár madárdalra ébredünk,

az öreg ember egyre inkább megsüketül és már ezt sem hallja. (Egybe-kapcsolja a vers két utolsó mondatát.)

A d a l l e á n y a i: énekes lányok. A héber szóhasználat szerint "az ének hangjai"-t is jelentheti: az öreg ember hangja elhalkul. Így érti a BJ is. Ha szó szerint vesszük – énekes lányok –, akkor azt jelenti, hogy az öreg ember már az énekes lányokat sem hallja rendesen. Vg: "És megsüketülnek mind a dal leányai".

- 5 A m a g a s t ó l i s f é l n i f o g n a k: az öreg ember fél a magastól (hypophobia). Sok kéziratban ez áll: "Nézni fognak", s ez esetben arról van szó, hogy az öreg ember szédül a magas kilátónál.

V i r á g z i k a m a n d u l a f a: az ősz hajra is vonatkozhat, mert fehér a virága. Mások a tavasz jelképét látják benne: jóllehet a természet megújul tavasszal, az öreg ember egyre közeledik a sírhoz.

V o n s z o l j a m a g á t a s á s k a: esetleg az öreg ember lábairól van szó, aki már csak vonszolja magát.

É s k i p a t t a n a k a p o r: szó szerint: meghíúsul a kapor. Ez a növény (capparis) a régiek étvágygerjesztője volt. Így a mondat értelme: Az öreg ember étvágytalanságán már a kapor sem segít. Mivel a héber igét többféle képpen lehet értelmezni, a fordítások is eltérnek. Pl.a LXX és a Vg szerint: "szétszóródik" (a kapor termése felreped).

M e r t m e g y a z e m b e r: világos utalás a halálra, amely ellentétben áll az előző versekben leírt élettel. Az ö r ö k k é v a l ó s á g h á z a: az örök otthon; a temetőnek ma is ez a héber neve (béjt olám). Az egyiptomi és föníciai szövegek is a sírt, a temetőt az "örökkévalóság házáának" nevezik. (Vö. 2Kor 5,1 "örök otthon", amelyet a halotti prefáció is idéz, de mindkettő a mennyországot érti rajta.)

A fizetett siratók a régi temetésnek elmaradhatatlan résztvevői voltak (vö. Mk 5,38).

Rási: Az öreg ember fél kimenni az utcára, hogy meg ne botolják a földkupacokban. A mandulafa kivirágzása azt jelképezi, hogy az öreg ember sovány, csontjai kiállnak, mint a virág a fából. A mandulafa minden más fa előtt virágzik: ilyen hirtelen tör rá az emberre az öregség. A sáska mozgása hasonlít az öreghez, akinek már hajlott a háta. Rási a "kapor" szót más igetől vezeti le és "vagyakozással" fordítja. Így a nemi ösztönt érti alatta, amely öregkorban elcsitul. Ezt a magyarázatot Szent Jeromos is ismeri.

- 6 A test leírása után a halál szemléltetése következik. Aranylámpa, amely ezüst fonálon függ, beomlott kút törött kerékkel és korsócserepdarabokkal: mindez a halál képe. A fonal az élet, a korsó a test.

A Vg így fordítja: "és visszaszalad az arany kötőszalag", amely kb. az élet jelképe. Az arany olajedény egyesek szerint olajmécset jelent, s akkor összefügg az előzővel: elszakad az ezüstoffonál, leesik a ráakasztott arany olajmécse, és széttörik. (A Bi megindoklás nélkül arany gyertyatartóról beszél.)

El nem török a kerék: a LXX (és a szír, a Targum) szerint : visszagurul (belefut a kerék a kútba). Lohfink említi, hogy a kerekés kút csak a Kr.e.III. században jött szokásba Palesztinában. Ebből a kifejezésből is meg lehetne állapítani a könyv keletkezésének idejét.

Rási idézi azt a midrást, amely az egész szakaszt (12,1-8) jelképesen magyarázza. Mivel Szent Jeromos is ismerteti ezt a történelmi allegóriát, mi is közöljük:

Az allegóriában mindvégig Izraelről van szó. Ifjúkorodban gondolj Istenre: amíg megvan a papság és a leviták osztálya (MTörv 18,5), míg áll a királyság (Zsolt 78,70), míg áll Jeruzsálem, a Templom s amíg ti is fennmaradtok. A 12b-ben szereplő "baj" a száműzetés (a "gálat"), amely bekövetkezik. A nap Dávid házának királysága, a világosság a Tóra, a hold a szanhedrin (a főtanács), mert félkör alakban ültek. A csillagok a rabbik. Eső után a felhők visszatérnek: baj bajra következik. Minden súlyos jövendölés, amit Jeremiás mondott, csak a Templom pusztulása után következett be. A ház őrei a papi és levita osztály, az erős férfiak a hős papok. Az őrlők a nagy misnák (törvénytárgyalások): Rabbi Akiva, Rab Chija, Bar Kappara misnája. Az ablak fényei kihunynak, mert elfelejtették a gemarát (a misna magyarázatát). Bezárultak, miként Ben Elnátán rézkapui, amely előbb tárva-nyitva voltak. A malom hangja elhalkul, mert nem foglalkoznak a Tórával. Felkel a madár hangjára a gonosz Nabukodonozor. 18 éven át egy mennyei hang (bát kól) figyelmeztette: Gonosz szolgál, menj, pusztítsd el a Házat, mert nem hallgatnak rá. Nem fognak fal mellett bort inni. Fog félni a Világ Magasától (Istentől), nehogy úgy tegyen vele ismét, mint kezdetben. Fél az úton, mert jelt kér, hogy merre menjen (Bábel királya, Ez 21,26). Beteljesedik Jeremiás jóslata: Látom a mandulafát virággzani (Jer 1,11). Rabbi Eliezer szerint a mandulafa virágzásától gyümölcse beéréséig 21 nap telik el, ahogy Tamuz 17-től Áv 9-ig szintén 21 nap van (Jeruzsálem elfoglalásának és a Templom lerombolásának dátumai). A magát vonszoló sáska Nabukodonozor szobra, amelyet Dura völgyében állítottak fel, de mindig leomlott, mert nem volt elég vastag. Végül Jeruzsálemből elhoztak minden aranyat, a lábához öntötték, s így beteljesedett Ez 7,19: aranyuk szennyes lett. A kapor az atyák érdeme, amelyet utódaik elvesztettek. Bábelből jöttek, mert Terach (Ábrahám apja) odavaló volt, s most oda térnek vissza. A siratók: Jekoniás 11 évvel megelőzte a fogságban Szedeekiást, s így a Jekoniással elhurcoltak kimentek megnézni a nyakörvön vezetett újabb foglyokat. Megkérdezték tőlük, hogy rokonaikkal mi történt, s amikor azok elmondták, hogy meghaltak, siratni kezdték testvéreiket és fiaikat. Az aranyfonal a nemzet-ségtábla, a nemzedékek láncolata. Az aranyedény a Tóra szavai, amelyek kíváncsiabbak az aranyból (Zsolt 19,11). A korsó a forrásnál: Baruch a korsó, Jeremiás a forrás. Együtt száműzték őket Babilonba, és útközben abba kellett hagyniuk a tanulást. Előbb Egyiptomba kerültek Jochanan ben Kareach vezetése alatt, de amikor Nabukodonozor elfoglalta Egyiptomot is, ők is Bábelbe kerültek. A kerék Bábel, mert a világ réme volt.

- 7 A m i n t v o l t: olyanná lesz a halálban, mint amilyen volt azelőtt. A legtöbb magyarázó és a Vg is így érti, hogy "ahonnan származott": visszatér oda, ahonnan vétetett.

Újabb kép a halálról. Az első rész valószínűleg a Teremtés könyvére emlékeztet, a másodikban pedig megismétli egyik alapgondolatát: Minden az Isten adománya, hozzá tér tehát vissza a legértékesebb is, az éltető lehelet! Már volt szó erről a 3,21-ben. Vö. Zsolt 104,29-30. A Ter 2,7 alapján írja le az ember halálát: felbomlik testre és éltető leheletre, amelyet Isten adott. Ez még nem kifejezetten a halhatatlan lélek hite, sem az örök boldogságé, mert erről a Prédikátor nem tud (vö. 3,19-21; 9,10). A kinyilatkoztatás csak fokozatosan vezet el ezekhez az igazságokhoz. Az emberből az anyagi – ami a földből vétetett – a földbe tér vissza, de idelent semmi sem elégti ki – minden hiábavaló –, tehát van benne valami, ami nem a földből van, hanem Istentől, s az Istenhez tér vissza. Ez az éltető lehelet.

Rási: Izrael Babilonból jött, Babilonba tér vissza. A Szentlélek elhagyta őket, amikor száműzetésbe mentek.

- 8 A Prédikátor visszatér oda, ahonnan könyve elején kiindult (vö. 1,2). A könyv ezzel a mondatlalt zárt kört alkot (inclusio), s egyébként is már kezdetben körforgásról beszélt (1.fej). "Közben az első mondat egy egész könyv megfigyeléseivel gazdagodott, és most már csak gyöngye hangot kell megütni, hogy visszhangozzék az olvasóban" (Lohfink).

Ez a könyv végső következtetése is: mindent megvizsgált, végigpróbált és megtapasztalt (bölcsességet, élvezetet, vagyont stb.), de semmi sem adott teljes biztonságot. Mégis lehet örülni az élet istenadta örömeinek, mert így akarta a Teremtő az ember sorsát. Mivel azonban ez a meg nem szűnő életre és abszolút biztonságra vágyik, nem képes visszafajítani korlátoztságának jáját: minden hiábavaló!

Magyarázat

A Prédikátor a tanítómesterek példájára kifejezetten az ifjúsághoz fordul. Örömet, lendületet sugároz feléje: élvezze az Istentől kapott életet, amely nyitva áll még előtte! Eljön majd az idő – amit szintén Isten szabott meg –, amikor már inkább az élet bajai foglalkoztatják. Ha ezt sem felejtí el – vagyis a Teremtő egész tervét szem előtt tartja –, akkor megtalálja azt a boldogságot, ami osztályrésze lehet az embernek.

Intelme nem lehetne hasznos sok mai fiatalnak is, aki nem is tudja, honnét is jön s hová tart? A keresztény is egyetért a Prédikátor gondolataival. A különbség csak az, hogy a krisztusi ember előtt már feltárul a síron túli élet lényege is: Isten boldog színelátása, amely még rejtve volt a Prédikátor előtt. Igaz, a Prédikátor említ az ítéletet, de ennek keresztény tartalma még nem lehetett előtte világos. Ezért próbáljuk a Prédikátort a maga korlátaival együtt elfogadni; csak így értjük meg igazán, hogy korunk számára is van mondanivalója.

A második szakasz (12,1-7) a Prédikátor egyik legköltőibb.része: az öregkor és halál allegóriája. Végül is meg kell halni, s a halál szempontjából igaz az, amiből a könyv elején kiindult: itt a földön minden hiábavalóság. A nagy tanítómester könyve első részében sokszor ismétli mottóját, de a végén sem feledkezhet meg róla. Eljárásával szöges ellentétben áll sok mai emberrel, aki csupán evilágon szeretné megteremteni végleges boldogságát? Vagy inkább együttérez velük, csak "megoldásukat", a halál és a földi dolgok relativitásának feledését nem helyesli?

Írása elején felénk kiáltotta a Prédikátor: Hiábavalóság, minden hiábavalóság! Eszmélődései végén ismét ezt az igazságot vési szívünkbe.

Könyvének végéhez közeledve, megkérdezhetjük: Fejtegetései igazolták mondását? Mennyiben áll az, hogy minden hiábavalóság? Mit is akart ezzel mondani?

Semmiesetre sem azt, hogy nihilista vagy szkeptikus lenne. Az élet, a földi valóságok nem pusztá semmik. Sürgeti: Élvezzük örömmel mindazt, amit Isten nekünk szánt. Főleg a fiataloknak üzeni: Töltsétek be szíveteket és szemeteket minden jóval, amit az Úr teremtett! Valószínűleg meg a feladatokat, amelyeket rátok bízott! – Isten teremtő fensége megingathatatlan pont a Prédikátor életében.

Mi joga mondhatja akkor, hogy minden hiábavalóság? Azon a címen, hogy a tapasztalat megtanította: Egyetlen földi dolog sem a z abszolút érték, nem tölti be teljesen az ember szívét. A pénz (vagyon), fáradozás (alkotás), bölcsesség (tudás) és az utódok (leszármazottak) – egyik sem örök, mind mulandó, "szappanbuborék". Pedig az Isten az örökkévalóság vágyát ültette el az emberben. Fájdalmas felismerés, hogy ez a vágy kielégíthetetlen ezen a földön? Kétségtelen. De csak ennek az igazságnak a fényénél találja meg az ember a helyes élethez szükséges nyugalmat; ebből a feszültségből meríthet erőt, hogy boldogan élhesse napjait.

Azonban a vallásos felfogás bizonyos területén is igazolja a Prédikátor, hogy hiábavaló minden fáradozásunk. Megrendíti az általánosan uralkodó és kíváncsúnak tartott felfogást, miszerint Isten már ezen a földön megjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszakat. A bölcsesség többi tanítói ugyanis azt hirdették, hogy az Úr az elsőeknek hosszú életet, gazdagságot, tiszteletet és boldog emlékezetet biztosít; az utóbbiaknak pedig pont az ellenkezővel fizet. A Prédikátor elének tárja: vannak esetek, amikor ez az állítás beigazolódik, de vannak tények is, amelyek ellentmondanak ennek az elvnek. A gazdag nem mindig élvezheti vagyonát, a bölcsét néha meg sem hallgatják vagy legalábbis hamar elfelejtik, az igazat pedig elnyomják vagy fiatalon vesz el ... Az ember, vallja, hiába is próbálkozik tehát: Isten titkait teljesen soha meg nem ismerheti. Hogy mért szabja ki az egyiknek így az időt, s miért úgy a másiknak, azt egyedül az Úr tudja: elgondolásait nem foglalhatjuk szabályokba. Mi arra sem vagyunk képesek, hogy megismerjük az időt és megváltoztassuk a világ folyását; hogyan akarunk akkor perbe szállni az Istennel? A legfontosabb ponton, a halállal való találkozásnál tűnik ki, hogy hiábavaló az ember minden okoskodása: nem ő, hanem az

Isten a világ abszolút ura! Mintegy a vita hevében kiáltja a kitaposott utat hirdető kollégáinak: Nem vagytok képesek még arra sem, hogy tévedhetetlenül megállapítsátok: szeretetre vagy gyűlöletre érdemes-e az ember. Miért tanítotok tehát úgy, mintha Isten minden titkát ismernétek? – Istenbe vetett hitünket tisztogatja azzal, hogy relativizálja az ember képességeit. Vagyis, helyes megvilágításba helyezi, s evvel megteremti az ember önbizalmának igazi alapját.

A kereszténység alapján véve egyet ért a Prédikátorral: Élvezzük az életet, csak ne feledkezzünk meg arról, hogy nincs itt maradandó városunk! Az örökkévalósághoz képest valóban minden hiábavalóság! De míg a Prédikátor nyugtalan: van-e értelme a földi életnek, ha az ember részeire bomlik – addig a keresztény már a feltámadás és az örök boldogság biztos szemszögéből tekint a földi pályafutásra és annak befejezésére. Szent Pál Krisztus feltámadására hivatkozva mintha a Prédikátorral dacolva mondaná: "Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod?" (IKor 15,55).

UTÓSZÓ (12,9-14)

9 És azonkívül, hogy a Prédikátor bölcs volt, még tudásra tanította a népet, és mérlegelt és kutatott és rendbe szedett sok mondást.

10 A Prédikátor igyekezett tetszetős szavakat találni, és egyenesen meg vannak írva az igazság szavai.

11 A bölcsök szavai, mint az ösztökek, és mint bevert szegek a gyűjtemény részei. Egy pásztortól adattak.

12 És ezeknél többtől, fiam, óvakodj! A sok könyv csinálásának nincs vége, és a sok tanulmányozás a test kifárasztása.

13 A beszédnek vége. Minden elhangzott. Az Istent féld és parancsait tartsd meg, mert ez minden ember (kötelessége).

14 Mert Isten minden tettet ítéletre visz, minden rejtettre vonatkozólag akár jó és akár rossz.

Szövegjegyzetek

A 12,9-14 nyilvánvaló hozzáadás: utószó a Mester művéhez, amelyet tanítványa fűz hozzá, vagy - egyesek szerint - a tanítványok csatoltak ide. Gordis feltételezi, hogy még személyesen ismert(ék) a Mestert. Az első három verset a kiadó megjegyzésének tekinthetjük; a második három pedig az olvasónak ad utasításokat.

9-11 Kiemeli a Prédikátor feltétlen értékét: bölcs volt. És viszonylagos értékét is: tanította a népet. Lohfink a kiemelésből arra következtet, hogy az egyszerű nép tanítása – vagy a másik lehetőség szerint: nyilvános előadások rendezése – rendkívüli lehetett a Prédikátor korában.

9 A bölcs tevékenységét három igével jelzi: mérlegelt, kutatott és rendbe szedett. Egyesek mindhárom igét a bölcsmondások szerkesztésére vonatkoztatják és a bölcsességi irodalom szakkifejezéseinek tekintik: versmértéket vagy párhuzamot állított fel (mérlegelt), skandált (kutatott, felülvizsgált), szintén skandált (rendbe szedett, megírt). A mérlegelés a két párhuzamos részből álló bölcsmondásra vonatkozik (mérlegelte a két rész összhangját), vagy általában a bölcsmondások mérlegelésére, kiválasztására utal.

S o k m o n d á s t: magára a könyvre is vonatkozhat vagy Salamon mondásaira (vö. 1Kir 5,12).

A vers vége a LXX-ban így hangzik: "és a fül kinyomozza a mondások díszét". A LXX ugyanis a "sok" szót – a héberben az utolsó – már a következő vers elejének tekinti, a "mérlegel" szót pedig "fül"-lel adja vissza, mert a tő ugyanaz ("fül" kettes számban "mérleg", a két tárgy miatt).

10 Folytatja a Prédikátor dicséretét: a bölcsmondások élelműjű irodalmi munka termékei. Ezért nevezi t e t s z e t ő s s z a v a k n a k (szó szerint: "a tetszés szavai"). Az igazi bölcsmondásokhoz azonban nem elegendő az,

hogyan nyerje az emberek tetszését, helyesnek és igaznak kell lenniök. Ezért emeli ki, hogy egyenesen és az igazságban is írt. "Egyenesen" a héberben főnév, amelynek a szövegösszefüggésben határozói jelentése van: egyenességben, őszinteségben. A TM szerint így is fordítható: "az egyenesség irata". A gondolatot szabatosan adja vissza a Vg: "Keresett hasznos szavakat és igen helyes és igazsággal teli beszédekkel írt össze."

Megvan a kírva tulajdonképpen egyes számban álló szenvedő melléknévi igenév: "irat, írott, megírt". Lohfink a szenvedő alak mellett dönt és így fordítja: "és itt vannak feljegyezve gondosan ezek az igaz szavak". Ebben az esetben a vers a könyv végső szerkesztéséről szól, de a szenvedő igealakból nem tűnik ki, hogy ki az alany: maga a Prédikátor vagy egy szerkesztő végezte el ezt a munkát?

Rási: Kereste és meg is találta, vagyis megkereste. A tetszetős igék: a Mózesztől, a Sinai hegyről származó szóbeli hagyomány (háláchá lómósé miSináj). Az "egyenesség irata": az írott hagyomány vagyis a Tóra és a próféták könyvei (Tóra sebiktáv uNviim).

- 11 A kiadó közmondással támasztja alá a Prédikátorról alkotott jó véleményét. Az ösztöké hegyes vassal ellátott bot, amellyel az állatokat hajtották. A gyűjtemények részei: szó szerint: tagjai; a bölcsmondás gyűjtemény mondásai olyanok, mint a bevert szegek (magyarosan: leszögezett igazságok!). Lohfink is így magyarázza. Ha a vers két része nem ugyanazt fejezné ki, akkor a bölcsék szavai a Prédikátort, a mondásgyűjtemények a Példabeszédek könyvét jelentik, s mindkettő egy szerzőtől származna (pl. Salamontól vagy magától az Istentől).

A páasztor-nak két értelmezése van. Van aki a Prédikátorra vonatkoztatja: a hálás tanítványok pásztornak nevezik mesterüket. Legtöbbször azonban Istenre értik (vö. Ter 49,24; Iz 40,11; Zsolt 23,1; Jer 31,10): Isten vezeti népét a bölcséken keresztül is. "A megjegyzés – mondja Gordis – jogot formál arra, hogy a bölcsességi könyveket is sugalmazottnak tekintsék, jöllehet eltértek a kor bevett vallásos felfogásától." Ezt a gondolatot tükrözi a Vg is: "A bölcsék szavai, mint ösztökék és mint mélyen bevert szegek, amelyek (a szavak) a tanítók tanácsa által adattak egy pásztortól".

- 12-14 Zimmerli szerint a 12-14.v utószó az utószóhoz: más írta, mint a 9-11.v utószavát: a hangvétel is más. Lohfink szerint ezt a második utószót akkor írták a könyvhöz, amikor felmerülhetett a kérdés, hogy kell-e a hagyományossá vált tankönyvek – a Példabeszédek könyve és a Prédikátor – helyett újakat bevezetni. A versenytársat jelentő új tankönyv Jézus, Sirák fia könyve lett volna. A második utószó írója közvetlenül a tanulókhöz fordul: "fiam" megszólítással. Újabb tankönyvek csak nehezítenék a diák helyzetét. Ugyanakkor védi a Prédikátor igazhitűségét, mert a tervezett új tankönyv – Jézus, Sirák fia – alapvető elvét, az istenfélelmet a Prédikátor is hirdette. Lohfink úgy véli, hogy talán emiatt szúrta be a kiadó a 11,9-be is a magyarázó megjegyzést, hogy megvédje a Prédikátor legsebezhetőbb pontját, és magyarázatát helyes irányba terelje.

Az előbbi érvek nem zárják ki azonban annak lehetőségét, hogy az egész utószót (9-14,v) ugyanaz a tanítvány írta. Az utószó figyelmeztet, hogy a könyvben foglaltakon túl nem tanácsos kutatni. Valószínű, hogy a könyvben szereplő merész gondolatokra utal: aki ezeket eltúlozza – s hány kommentár tanúskodik erről mind a mai napig! –, az könnyen még a hitetlenséggel is vádolhatná a szentíró.

- 12 **É s e z e k n é l t ö b b t ő l**: vagy "és ezeken túl": vonatkozhat az előbbiekre is: óvakodj attól, fiam, hogy annál többet akarj megtudni, mint ami a könyvben van. Így érti a Vg is: "Ezeknél bővebben, fiam, ne kutass!" Mivel az "óvakodj" ige szenvedő, azt is jelentheti: "meginteni, elfogadni az intelmet". Ezért az EÜ így fordítja: "Egyébként, fiam, engedd, hogy megintsenek!"

Mások héber mássalhangzójavítással így fordítják: "És egyébként, fiam, őrizkedj a túlságos, végnélküli búsulástól és a test nyomorúságának túlzott szemléletétől." A "búsulás" a "könyv" helyett áll.

- 13 **A b e s z é d n e k v é g e**: a beszéd csattanója. Lohfink a "beszéd" szóból arra következtet, hogy a könyvet nem olvasták, hanem a felolvasott könyvet hallgatták a tanulók.

M e r t e z m i n d e n e m b e r: hiányos mondat, amihez oda kell érteni: ez minden ember kötelessége. Így érti az EÜ, BJ és nyomában a Bi. De így is fordítható: "mert ez az egész ember" vagyis ez az ember lényege, célja.

A végkövetkeztetés nem fedi a könyv teljes tartalmát és mondanivalóját, de a vers kiemeli azt, amit már máshol is mondott a Prédikátor (3,14; 8,12-13). Ugyanakkor ezt tekinti a könyv lényegének, s így a könyvnek biztos alapot nyújt a hagyományos hit szempontjából is. Szent Jeromos említi azt a zsidó hagyományt, amely szerint a könyv kanonikus voltáról folyó vitában ez a vers mentette meg a könyvet a kánonból való kizárástól (vö. Str-Bill IV,427).

Rási: Tedd meg, amit megtehetsz, és szíved irányítsd az égre. Tartsd meg a parancsokat, mert erre teremtette Isten az embert.

- 14 **A v e r s a h a g y o m á n y o s b ö l c s e s s é g i i r o d a l o m t é t e l é t f e j z e j k i**. Ezt vallja a Prédikátor is, de számára Isten ítélete nem egyszerű, áttetsző, hanem sokkal bonyolultabb, titokzatosabb. Erre utal a **r e j t e t t** említése.

A Vg kissé eltérően fordítja: "és mindent, ami létrejön, Isten ítélet elé visz minden tévedésért, legyen az jó vagy rossz."

Rási: A rejtett dologhoz tartozik a tévedés is. Isten megítéli még a jótett közben elkövetett hibát is, pl. ha valaki nyilvánosság előtt ad alamizsnát.

Mivel a könyv "rossz" szóval fejeződik be, nem liturgikus zsidó szempontból. Ezért a zsinagógai felolvasásnál az utolsó sor után meg kell ismételni az előzőt, a 13.v-t, s ezzel fejeződik be a felolvasás. A vallásos zsidó kiadású szövegekben így is nyomtatják. Négy ilyen könyv van a héber Bibliában, amelynek befejezésénél a rossz vég elkerülése miatt meg kell

ismételni az utolsó előtti verset: Izaiás, a Tizenkét kis próféta (a zsidó kánonban egy könyvnek számít), Siralmak és a Prédikátor.

A TM-ban a könyv végén a masszoréták a következő adatokat közlik még: A Prédikátor verseinek száma 222, ennek emlékeztető jele "ami létrejött, annak MÁR szólították nevét" (Préd 6,10, az idézetben a "már" szó a jel, mert a héber betűk számértéke "kvár" = 222). Ugyanakkor ez a vers a könyv közepe, felező verse. Részzeinek száma négy, és jele: "BEMEGYEK, hogy hálát adjak az Úrnak" (Zsolt 118,19), "bemegegyek" héberül "ávó", számértéke: 4). Fejezeteinek száma 12, és jele "mer ez minden ember" (Préd 12,13), "ez" héberül "zeh", számértéke: 12).

Magyarázat

Az utószót író tanítvány méltatja névtelen mesterét. Igazi bölcs volt, megosztotta tudását a néppel, kellemes formában adta elő az őszinte igazságot. Olyan volt, mint a pásztor (9-11.v).

Nem is jó túlmenni azon, amit a mester előadott. Végeredményben fárasztó is lenne, mert se vége, se hossza a bölcselkedésnek. S amit már a mester is hangoztatott, azt most a tanítvány is mint leglényegesebbet emeli ki: féld az Istent, tartsd meg parancsolatait, mert ezért vagy a földön, és gondold az ítéletre! (12-14.v).

Ma is boldog a keresztevény, akiről gyermekei, tanítványai úgy beszélnek, mint az utószó írója mesteréről, a Prédikátorról. A nevelésben, a tanításban a szép formába öltöztetett igazságnak van sikere.

Talán mosolygunk a sóhajon: a sok könyvírásnak soha sincs vége és a tudomány csak fárasztja a testet! Mit szólna a Kóhelet tanítványa, ha a mai könyvtermelést és az egyetemi tanmenetet látná? De igazságát ma is el kell fogadnunk: kommentárunkkal is csak egy újabb könyv született, de messze állunk attól, hogy a témát kimerítsük. Bevalljuk a könyv végével: Minden hiábalóság, csak az Istent féld, tartsd meg parancsait és gondold az ítéletre! A magyarázat végén megismételjük a könyv alapvető gondolatát – hiábalóságok hiábavalósága, minden kiábalóság – keresztény szempontból: Quid hoc ad aeternitatem? Mi a földi élet minden örömeivel és bajával az örök boldogsághoz képest?

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
BEVEZETŐ	5
A Prédikátor és a bölcsességi irodalom	6
A Prédikátor az Ószövetségben	7
A Prédikátor és a modern irodalmi irányok	8
A Prédikátor szerkezete	9
A Prédikátor szövege és a régi fordítások	11
A Prédikátor megírásának helye és ideje	12
A Prédikátor szerzője	12
A Prédikátor kanonicitása	13
A Prédikátor és az Újszövetség	14
A Prédikátor és a liturgia	14
Prédikátor kommentárok	15
A Prédikátor magyarázatának története	16
Kommentárunk felépítése	19
Felhasznált irodalom és rövidítéseink	20
CÍM (1,1) és MOTTÓ (1,2)	23
Elmélkedés a hiábavalóságról (1,3-11)	25
ELSŐ RÉSZ (1,12-6,9)	30
1. Bevezető eszmélődés (1,12-18)	30
2. Eszmélődés az élvezetről (2,1-11)	35
3. Eszmélődés a bölcsesség és az esztelenség értelméről (2,12-17)	39

4. Eszmélődés az emberi fáradozás hiábavalóságáról (2,18-26) . . .	42
5. Eszmélődés a fáradozásról és az időről (3,1-4,16)	46
a) A tettek megváltozhatatlan rendje (3,1-15)	47
b) Egy a sorsa mindennek (3,16-22)	53
c) Társadalmi rendellenességek (4,1-16)	57
6. Különböző tanítások s egy eszmélődés (4,17-6,9)	64
a) Intelem az istenfélelemről (4,17-5,6)	64
b) Társadalmi igazságtalanság (5,7-8)	68
c) Eszmélődés a vagyon hiábavalóságáról (5,9-6,9)	70
MÁSODIK RÉSZ (6,10-11,6)	77
1. Az ember képtelen megismerni, hogy mi a jó (6,10-8,17)	77
a) Bevezető gondolatok (6,10-12)	77
b) Mondásgyűjtemény és tanítás (7,1-14)	79
c) Mondások az igazságról és a gonoszságról (7,15-24)	85
d) Eszmélődés az emberi nemről (7,25-29)	90
e) Különböző tanítások és eszmélődések (8,1-17)	95
2. Az ember megismerő képessége korlátolt (9,1-11,6)	103
a) Bevezető eszmélődések (9,1-6)	103
b) Tanítás az élet élvezéséről (9,7-10)	108
c) Tanítás az időről és a véletlenről (9,11-12)	111
d) A bölcsesség korlátai (9,13-10,15)	112
e) Vegyes mondások (10,6-11,6)	121
AZ IFJÚSÁGRÓL ÉS AZ ÖREGKORRÓL (12,7-12,8).	128
UTÓSZÓ (12,9-14)	137

